

בענין הספר "ויואל משה".

הנה בשנת תשכ"א יצא לאור ספר "ויואל משה" מרבי יואל טיטלבוים זצ"ל האדמו"ר מסאטמר.

בספרו הוא יוצא חוצץ נגד הקמת מדינה, ומפיו לפידים יהלוכו על גודל העוון של עליה המונית לא"י, לימוד בלשון הקודש, לקיחת ממשלה קודם לגאולה בידי שמים וכו'.

והנה חייב אני לומר כי בתחילה שנחשפתי לספר זה בנערותי, הזדהיתי מאוד עם הכתוב בו מעוצם כעסי על ראשי המדינה על שעוללו לעם ישראל ולתורת ישראל שהשחיתו כל חלקה טובה מה שלא הצליחו לעשות לנו כל אומה ולשון¹.

אך עם הזמן שקריתי ושניתי פרק זה ראיתי שלא כן הדברים והאמת היא שיש להפריד בין מלחמתינו במתקרים "ציונים", לבין מעשה ה' כי נורא הוא, שקיים שבועתו לקבצינו מארבע כנפות הארץ ולהביאנו אל המקום הזה ונתברר לי הדבר בראיות פשוטות מהמקרא ועד מעשה רב מגדולי האחרונים.

והנה לא הייתי כותב בענין זה לולא שראיתי דבר מאד מפתיע והוא, שהרבה מן הציבור החרדי אע"פ שאינם חסידי סטמאר, מונחת בדעתם ההבנה כי עצם הגעתנו לא"י בדורות האחרונים מארבע כנפות הארץ לא מאת ה' יצא הדבר אלא זו כעין "תאוונה". שהציונים ארגנו מדינה וקראו לכולם לעלות לא"י ו... הנה, אנחנו פה. אבל באמת אין נ"מ אם אנו יושבים פה, בברלין, או בארה"ב כי עדיין בגלות אנו, כשפלותינו אז שפלותינו עתה.

באופן, כי כשאני שואל את ציבור היראים מה דעתכם בסוגיות אלו אני נפגש ברוב המקרים בבורות מוחלטת בכל הנושא, ובחיק אותה בורות נחה דעת חסידי סטמאר הנ"ל (ביודעין או שלא ביודעין) בלי דרישה ובלי חקירה האם כנים הדברים, והאם יש חולקים בדבר.

והוא דבר תימה, שציבור גדול סובר בסוגיא כל כך חשובה כדעת המיעוט כאילו שבשאר דבריו הוא הולך בעקבות דעתם של חסידי סאטמר.

וכשהתבוננתי בדבר מצאתי לתופעה זו כמה סיבות אך העיקרית שבהם שלדעתי היא שורש לכולם היא שהיחיד באותה תקופה שדיבר בסוגיא זו באריכות רבה היא האדמו"ר זצ"ל לכן נתקבעו דבריו בלא שימת לב בליבם של הרבה בני תורה.

לכן, מכיון שאני חושב שענין זה הוא יסודי מאד במהלכו של עם ישראל, ומקיף את כל חיינו, אמרתי אקום ואשנה פרק זה, ובמקום שאחשוב שאין הצדק עם הרב יואל זצ"ל אומר דעתי ולא אבוש. ומעכשיו הריני מגלה דעתי שאם ימצא בדברי לשון קשה וכיוצא בזה, לא לזלזל בכבוד הרב ובכבוד התורה נתכוונתי, אלא להעמיד הדברים על דיוקם.

מאמר זה מיועד לבני תורה החפצים באמת ואינם מפחדים לגלות כי יתכן שטעו בחלק מהשקפת עולמם אך ידעתי בני ידעתי שתמיד ימצאו ליצני הדור שיאמרו "מה יודע זה שלא ידע האדמו"ר זצ"ל?" וכיוצא באלו הדברים. כנגד אלו אקח דברי הרמב"ם ואעשם עטרה לראשי וז"ל בערך (מו"נ סוף הפתיחה): "אני הגבר, אעדיף ללמד האמת שהוכח, שיתאים למעולה אחד ולא יועיל לאלף סכלים"

¹ ובמיוחד שאני הכותב מבני יוצאי תימן יצ"ו הנני, כעסי גובר לשמים. שהרי אין כוס תרעלה שלא השקונו. את כספם וזהבם וספרי תורתם לקחו בעלייתם למטוס (בתואנה כי מכביד על טיסתו). את מקצת ילדיהם חטפו ומכרו, את השאר העבירו על דת, ואת המבוגרים שמו לחוטבי עצים ושואבי מים לשמש את "האליטה". אם במשקי הבית ואם בכל עבודה בשדה מה שלא עשו ליוצאי הונגריה (סאטמר היא עיר בהונגריה) א"כ החשבון שלי עם הציונים הוא יותר ארוך מכל חסיד סטמאר.

מבנה הספר ויואל משה.

דע, שספר זה מחולק לכמה וכמה נושאים ואנו לא ניגע בכלום אלא בקשורים לעניננו, אך נעשה סקירה קצרה על מבנה הספר לפני שנתחיל.

ובכן, הספר מחולק לג' מאמרים.

מאמר ישוב ארץ ישראל. בו דן הרב אם יש חיוב לעלות לארץ ישראל.

מאמר לשון הקודש. בו טוען הרב שאין ללמוד בלשון הקודש בזמן הזה. *בשני מאמרים אלו אין עיסקנו בחיבור זה.*

מאמר ג' השבועות הוא המאמר השלישי והוא הנוגע לעניננו ועליו יסובו דברינו, לבד מסוגית ההליכה לבחירות שבה לא אדון במסגרת זו.

ועוד אומר, ששמתי לב לדבר מענין. והוא, שגם אנשים המחזיקים בדעתו של האדמו"ר זצ"ל לא באמת מונחים בפרטי מאמר זה. והסיבה היא מכיון שמאמר זה עמוס ביציאה מענין לענין ומחקירה לחקירה בחריפות ופולפול ומתובל בהמון תוכחות ודיבורים מבהילים אודות רעת הציונים והנמשכים אחריהם. באופן, שהמנסה לקרא מאמר זה יוצא בסופו של דבר בדיעה "גולמית" בלבד בלא הבנה בפרטי הטענות.

לכן השתדלתי להוציא מדבריו את טענותיו **ההלכתיות** כדי שאוכל להתייחס אליהם ענינית ונצא לבסוף עם דברים ברורים. ובכן, דברי הרב בעל ויואל משה וטענותיו (ציטוט מדויק) יובאו בכתב רש"י ועליהם יסובו דברינו.

וממך קורא יקר אבקש, אם חפץ אמת הנך, אל נא תקרא מאמר זה כשט על פני המים ובלי הסתכלות ועיון. אלא בחון מאמר זה ואחוז בסנסיניו, כי יתבארו בו עינינים רבים הנוגעים מאד לתקופתנו ולחובתנו אנו - בני התורה - בעת הזו.

באור סוגית ג' שבועות

הנה, רוב ככל שיטת סאטמר נשענת על מאמר אחד בסוף מסכת כתובות אשר יובא לקמן וכל שאר המקורות וההסברים שמביא הרב פירושא הוא. באופן, ששורש שיטתו היא הגמ' בכתובות הנ"ל וכל השאר ענפים.

לכן, כדי להבין את שיטת סאטמר, לבנותה או לסותרה, אהא דורשה כותבה ומגיהה לסוגיא זו בעז"ה, ואשתדל לעשות זאת בעיון רב בלא משוא פנים, בלא נגיעות ומכל צד אפשרי.

ובכן, שיטת הרב בענין איסור השבועות לענ"ד מוקשה מאד מכמה פנים. מבחי' פירוש השבועות, ההלכה, הגבלת זמן השבועות, ומצד מהות השבועות. ואתחיל בפרוש השבועות וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

פירוש השבועות

גמ' כתובות (ק:): 'ר' זירא הוה קמשתמיט מיניה דרב יהודה דבעא למיסק לארץ ישראל, ר' זירא היה מתחמק מרבנו רב יהודה מכיוון שרצה ר' זירא לעלות לא"י ורב יהודה היה אוסר כדלקמיה דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שנאמר (ירמ' כז-כב) **בבלה יובאו ושמה יהיו עד יוםפקדי אותם נאם ה'.** היינו כל עוד לא נפקדו עם ישראל אסור להם לעלות ארצה מבבל ורבי זירא, **ההוא בכלי שרת כתיב.** ר' זירא סובר שפס' זה נאמר על כלי ביהמ"ק ולא על עם ישראל ורב יהודה ומה יענה רב יהודה על דברי ר' זירא? שהרי פשט הפס' אכן מדבר בכלי בית המקדש כדמוכח מהפס' הקודם לזה **כתיב קרא אחרינא (שה"ש ב-ז) השבעתי אתכם בנות ירושלים בעבאות או באילות השדה וגו'.** אלא רב יהודה לומד את איסור העליה לא"י מהפס' השבעתי וכו' ורבי זירא **ההוא שלא יעלו ישראל בחומה.** ר' זירא לומד את פס' השבעתי אתכם שהביא רב יהודה לענין איסור עליה בחומה ולא עלית יחיד כמו ר' זירא ורב יהודה שמפרש את הפס' לענין עליה מבבל לא"י מהיכן הוא לומד את האיסור לעלות בחומה? **השבעתי אחרינא כתיב.** את הלימוד של איסור עליה בחומה לומד רב יהודה מפס' נוסף שכתוב שם לשון השבעתי. **ורבי זירא** מה יסביר ר' זירא בפס' השני של השבעתי? מתרצת הגמ' **ההוא מיבעי ליה לכדרבי יוסי ברבי חנינא, דאמר ג' שבועות הללו למה?** שלשה פס' הכתובים בשיר השירים בלשון השבעתי, מה באו ללמד? **אחת** פס' אחד מלמדנו **שלא יעלו ישראל בחומה. ואחת** פס' שני מלמדנו **שהשביע הקדוש ברוך הוא את ישראל שלא ימרדו באומות העולם. ואחת** הפס' האחרון מלמדנו **שהשביע הקדוש ברוך הוא את העובדי כוכבים שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי.** ורב יהודה מהיכן ילמד רב יהודה את מה שאמר ר' יוסי ברבי חנינא? (שה"ש ב-ז) **אם תעירו ואם תעוררו כתיב.** בכל אחד מהפס' כתיב ב' לשונות, תעירו ותעוררו, ומשמעותן היא ב' שבועות. לכן יש כאן שש שבועות, ג' דריב"ח ואחת שלא יעלו מבבל ורבי זירא מה ילמד ר' זירא מלשון תעירו ותעוררו? **מיבעי ליה לכדרבי לוי** ר' זירא ילמד בפס' שש שבועות דר' לוי דאמר **שש שבועות הללו למה? תלתא הני דאמרון** ג' שבועות ראשונות שהם לא לעלות בחומה, לא למרוד באומות, ושלא ישתעבדו אומה"ע בישראל יותר מדאי אינן ג' השבועות הבאות הן **שלא יגלו את הקץ, ושלא ירחקו את הקץ, ושלא יגלו הסוד לעובדי כוכבים.** (שה"ש ב-ז) **בעבאות או באילות השדה** ממשיכה הגמ' ומסבירה את המשך הפס' אמר רבי אלעזר אמר להם הקב"ה לישראל אם אתם מקיימין את השבועה מוטב ואם לאו אני מתיר את בשרכם בעבאות וכאילות השדה. ע"כ לשון הגמ' בבאור קצר ואע"פ שהובא מאמר זה בכמה מקומות בחז"ל בשינויים מעטים מ"מ כאן הוא עיקרה של סוגיא ומה שיתפרש כאן יתפרש שם.

ובכ"ן², סיכום קצר של דברי הגמ': ישנם ג' שבועות שבהם כולם מודים, והם:

א. שלא יעלו בחומה.

ב. שלא ימרדו באומות.

² איני נכנס לכל הדיוקים והדקדוקים שיש בסוגית הגמ' אלא רק הנוגע לפירוש השבועות למעשה לעניננו.

ג. שבועה לאומות העולם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי.

ועוד יש ג' שבועות לר' זירא שבהם לכאורה לא מודה רב יהודה:

א. שלא יגלו את הקץ.

ב. שלא ירחקו את הקץ.

ג. שלא יגלו את הסוד.

ועוד יש איסור לעלות מבבל לא"י אפילו על יחידים. ואיסור זה הוא רק לרב יהודה ור' זירא לא ס"ל הכי.

עד כאן הסוגיא שהיא אבן היסוד לכל השקפת התורה לגבי יציאה מהגלות. לכן נשתדל להעמיק ולדון בה מכמה זוויות בעז"ה. ותחילה וראש, ניתנה ראש בפרוש השבועות למעשה. ונ"מ לדידן הם הב' שבועות הראשונות. וביותר, השבועה הראשונה, שלא יעלו בחומה, לכן בה נתחיל.

שלא יעלו בחומה.

ולפני שנביא את דברי הרב, ונישא וניתן בדבריו, נאמר בקיצור שהרב לומד שכוונת הגמ' בשבועה זו היא שאסור לעם ישראל לעלות מן הגלות לא"י עליה המונית (זה קרוי חומה) אפילו ברשות העמים.

ובכן, רש"י מפרש את האיסור לעלות בחומה בלשון הזו: "יחד ביד חזקה". פשוט ההבנה בדברי רש"י היא שהאיסור לעלות מן הגלות לא"י היא עליה המונית (יחד), מתוך התחזקות וכח (ביד חזקה).

כך פירש דברי רש"י ר' חיים פלאג'י (בש"ת נשמת כל חי סי' מט) וז"ל: "פרש"י, וז"ל: בחומה, יחד ביד חזקה, ואם כן, אין הכי נמי דמצות ישיבת ארץ ישראל איכא גם בזמן הזה אבל לעלות כל ישראל יחד כולם ביד חזקה ולהלחם באומות זה ודאי אסור."

וכן הגאון בעל ה"אבני נזר" (י"ד סי' תנו) הבין כך את רש"י ופסק כן לדינא וזו תמצית דבריו (ד"ה ואשר): "מכל מקום איך שיהיה כוונת רש"י, הדין מפורש ברש"י דברשות מותר"

וכן כתב ר' אשתורי הפרחי בספרו כפתור ופרח פ"י וז"ל: "מיהו לא יעלו על מנת לכבוש עד שיבא הקץ וכדאיתא סוף מסכת כתובות (קיא, א) אם תעירו ואם תעוררו וגו' (שה"ש ב, ז), רבי זירא ההוא שלא יעלו ישראל בחומה."

וכן מדברי מהרש"א בחידושי אגדות מוכח שברשות מותר וז"ל: שלא יעלו בחומה וכו' ר"ל דרשות לכל אחד מישראל לעלות לא"י. אלא שלא יעלו ביחד ביד חזקה ולבנות להם חומות ירושלים. ונחמיה שאמר "ונבנה חומות העיר וכו'" ברשות המלך היה. הרי מבואר שברשות לא עסקינן כלל.

וכן כתב הגאון ישראל זאב מינצברג זצ"ל (בספרו ישוב א"י סי' א) וז"ל: כל זמן שלא יעלו בחומה, אבל ע"י רשות מהממשלה (ממשלת הגוים ששלטה אז בארץ) להתאחז בה ולקנות נחלה יוכל לקיים מצות כיבוש גם כעת."

וכן הגאון ר' מאיר שמחה מדוונסק בעל "האור שמח" כתב (במכתב. הובא בספר האיש על החומה ח"ג עמ' 352) וז"ל: אמנם כעת הסיבה ההשגחה אשר באסיפת הממלכות הנאורות בסאן רמו (חבר העמים שהיה לפני שקם האו"ם), ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל. ומכיון שסדר פחד השבועות וברשיון המלכים, קמה מצוות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל המצוות למקומה וכו'

הרי לנו שחכמי ישראל הללו ועוד³ כולם כאחד עונים ואומרים שעליה ברשות - מעולם לא נאסרה.

³ עיי' בנספחים (עמ' ?) שכן מבואר מדברי רבנו בחיי המגילת אסתר והרש"ר הירש.

והנה כתב הרב (אות י) וז"ל: "ונראה שכל ענין התחזקות קרוי כלשון חומה" ולכן עליה המונית אפילו ברשות היא נקראת חומה ואסורה. שכן כתב במסקנת דבריו (שם): "ונראה מזה שכל כנופיא גדולה כשזכיל קיץ לה התחזקות מכונה נקראת חומה".

ומה יעשה הרב עם דברי רש"י? ובכן, הרב מסביר (אות יז) שגם רש"י סובר שעליה ברשות אסורה. וזה תורף דבריו:

הרי כתוב בסוף פרשת בא: "וביד חזקה יגרשם מארצו", ורש"י הסביר שהפס' קאי על פרעה, היינו פרעה יגרש את עם ישראל ביד חזקה. והרי פרעה קם באמצע הלילה וחיפש אחר משה ואהרן והתחנן וכו', הרי לנו שאפילו הכי נקרא ביד חזקה. ומכאן למד הרב שהמושג יד חזקה אין במשמעותו כפיה, אלא התחזקות והתעצמות באותו ענין וכאן היתה כהלה של תחנונים עלומים וכוז דברים (כלשונו) וזו היד החזקה האמורה. וממילא מה שאמר רש"י בכתובות "יחד ביד חזקה", יתפרש שאסור לעלות ע"י התחזקות כל שהיא, ועליה בקיבוץ רב חשיב התחזקות אע"פ שהיא ברשות. ע"כ תמצית דבריו.

ואני לכשעצמי, איני יודע איך אפשר להסביר כך את רש"י, בעוד שלשון רש"י על הפס' הנ"ל היא: "ביד חזקה יגרשם, על כורחם של ישראל". הרי רש"י מסביר את המושג יד חזקה בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים. ויותר מזה, אם משהו הסתפק בכוונת רש"י בכתובות, יגיד עליו רעו בבאורו לפס' הנ"ל. באופן שברור שרש"י מבין שיד חזקה היא כפיה.

זאת ועוד, לפי מהלכו של הרב יוצא שמצרים לא הכריחו את עם ישראל לצאת ממצרים. ובמחילה, מקרא מלא דבר הכתוב: "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם"

וכן במדרש שהביא שם מבואר: "ותחזק מצרים על העם, שהיו מבהילים וטורדים אותם לצאת". ואפילו שהרב הרגיש בלשון המדרש ותירץ "ע"כ שמה שאמרו שהיו מבהילים וטורדים אותן ללכת אין זה אלא כהלה של תחנונים וכוז דברים", לענ"ד הדברים הולכים מדוחק אל דוחק והעיקר כמו שהבינו את דברי רש"י הרבנים הנ"ל וכפשטות דבריו ותו לא מידי.

והנה, הרב כאמור רוצה להסביר בגמ' את האיסור של עליה בחומה אפילו ברשות. ומביא ארבעה עדים לדבריו. ר' יהונתן אייבשיץ, המהר"ל מפראג, הרמב"ן והרב יפה קול.

דעת ר' יהונתן אייבשיץ.

כתב הרב (מאמר ב' אות קט): "כתב האהבת יהונתן כהפטרת ואתחנן שאף אם כל האומות יסכימו שיהיה קבוץ ישראל ללכת לירושלים, חלילה שתלך עם כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי".

ובשביל לדון בדברי הגאון ר' יהונתן אייבשיץ אביא את דבריו וז"ל בהפטרת ואתחנן:

"על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון. פרש"י כתיב מבשרת לשון נקבה ולהלן כתיב רגלי מבשר לשון זכר, לומר אם זכו, קל מזכר לא זכו תש כנקבה וכו' ע"ש. ויובן גם מה דכתיב השבעתי אתכם וגו' עד שתחפץ. ותחפץ הוא כינוי לנקבה בתי"ו המשמשת כנודע וזהו פרושו, דכנסת ישראל צוחה באלה ובשבעה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה נגד קיבוץ ישראלי באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים, אפ"ה צוחה שחלילה שתלך שמה כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי רק עת רצון לפי שעה, והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית ח"ו ואחרון קשה מן הראשון ולכך ביקשה שלא ילכו עד שתחפץ, ר"ל עד שיגיע הזמן שימלא כל הארץ דעה ומשם והלאה הבטיח עילת כל העילות שלא יהיה נעדר מן האומה הישראלית כלום וזה הזמן האמיתי שיבא במהרה בימינו ולכך אמר הנביא מבשרת לשון נקיבה ומכאן ואילך הרימי אל תיראי ח"ו עוד פעם כי אמרי לערי יהודה הנה א-להיכם יבא בעצמו ויגאלם וק"ל"

והנה, לראשונה שראיתי את דבריו נפלאתי מאד. שהרי יוצא לדבריו חידוש גדול לכאורה, והוא שגם אם הגוים משלחים אותנו לארץ ישראל מרצונם הטוב אין לנו להישמע להם חלילה, אלא עדיין להשאר גולים חוץ לשלחן אבינו בארץ העמים. ולומר כך קשה מג' טעמים.

ראשית, עשיתו לר' יהונתן חולק על רוב מנין ובנין של חכמי ישראל שכולם עונים ואומרים שבאם חלילה לא זכו ישראל, יחל ה' לגאלנו בצורה טבעית. (ויובא לקמן באריכות א"ה)

שנית, דבריו בהפטרות פרשת עקב לכאורה סותרים לדבריו כאן. שכתב שם על הפס' "מדוע באתי ואין איש" **שנענשו בני** על שלא עלו בימי עזרא. ובודאי השבועות חלות אף על גאולת בבל. שהרי נאמרו ע"י שלמה המלך.

וגדולה מכולם הבט נא וראה מה שכתב הגר"י אייבשיץ **עצמו** בפרשת בהפטרות שופטים (אהבת יהונתן עח: ד"ה התעורר):

אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ' השביע הקב"ה לכנסת ישראל שלא יעלו כחומה פי' שלא יתאספו ישראל **להלחם בחזקה**."

הרי לך שגם רבי יונתן הבין את הגמ' הנ"ל שהשבועה היא דווקא על עליה דרך התחזקות ומלחמה.

לכן נראה לי פשוט, שבשום פנים לא אמר דבריו להלכה ולמעשה אלא דרך הערה, לעורר ליבנו כמה עלינו לחונן פני ה' שנזכה לגאולה מתוך הארת פנים ולא להסתפק בפחות מכך. ואל יהי דבר זה קל בעיניך, שהרי משה רבינו ע"ה בקש: "אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה" לאמר, רבונו של עולם, איני רוצה שתגאלנו לא ע"י מלאך ולא ע"י שרף אלא אתה בכבודך. אך לומר שהרב יאסור חזרת ישראל לארצם ברשיון האומות להלכה, רחוק הוא בעיני.

ושו"ר מה שכתב האדמו"ר מסוכוצ'וב בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' תנו"ו) שכתב על דבריו אלו: "**דברי דרשה הם**. ואלף כיוצא בהם לא יוזיזו דברי רש"י ממקומם (שכתב שדווקא ביד חזקה הוא דאסור) והגאון מוהרי"ל (הוא ר' יהונתן הנז') **לא היה זז מפרש"י**".

ועוד עיין בספר גאולת ישראל (לרבי אברהם יעלין בעל ספר אך אפיים) שהביא בשם הגאון חיד"א שכתב בספרו 'שם הגדולים' שספר אהבת יהונתן לא כתבו ר' יהונתן עצמו, רק תלמיד ששמע מפיו, והוסיף הרב הנז' (בעל אך אפיים) שאמר לו גדול אחד, שהכריז ר' יהונתן שלא יסמכו על מה שכתבו תלמידיו בשמו, שלפעמים היו טועים בדבריו.

דעת המהר"ל מפראג.

הנה הרב מרבה להביא את דברי המהר"ל מפראג (בספרו 'נצח ישראל' פ' כד) שאומר (לשיטת הרב) שלא די שאף ברשות אסור לצאת מן הגלות, אלא אפילו אם הגויים ירצו שנצא לא"י, ויכופו אותנו לצאת בכל מיני עינויים ומיתה, בכל זאת אסור לנו לצאת ולעבור על השבועות. וז"ל הרב (אות כ) אחר שהביא דברי המהר"ל:

"נמלא לפי דבריו שלא די מה שאסור ללכת מן הגלות אף צדקות, אלא אף אם יכופו עליהם צדקיהם שלא מיתה ר"ל, גם אז אסור לעבור על השבועות הללו כמו צדקיהם שלא שמו ר"ל. ונראה ממנו דבריו (של המהר"ל) שסובב בזה גם על השבועה שלא יעלו בחומה"

א"כ, לפי הבנת הרב את המהר"ל יוצא דין מחודש ותמוה, ואסביר זאת בצורה מעשית: עד לפני שלושים שנה היה אסור ליהודי ברית המועצות לעלות לא"י. והנה בשנת תשנ"א נפלה ברית המועצות, נתחלף השלטון, והותר ליהודים לעלות לארץ.

והנה, לפי הבנה זו, לא רק שאסור היה לאותם יהודים לעלות, אלא לו יצוייר ששלטונות רוסיה היו כופין על היהודים לצאת ע"י עינויים ואיום על חייהם, היו אותם היהודים ומשפחותיהם מחויבים **למסור את עצמם למיתה**. ובלבד שלא יצאו מתחת ממשלתם ויעלו לארץ.

לומר דבר זה הוא כל כך זר ומוזר עד כדי **שהרב בעצמו** תמה על המהר"ל וז"ל (אות לב לג) :

ובעיקר הדבר מ"ש המהר"ל שלעבור על אלו השבועות הוא ציהרג ואל יעבור ואף אם יכופו אותם במיתה של כל מיני עינוים קשים ללא מן הגלות אסורים ללא מן הגלות ממנו כדון שמה, לרוב להבין המקור מהיכן לקח את זה המהר"ל, הלך איסור שבועה אינו ציהרג ואל יעבור, ובכל התורה כולה כתיב וחי בהם וכו' גם אפילו היה מצוהר כן במדרש רבה הוא תמוה ללאורה אם הוא נגד הלכה מרווחת בש"ס שכל העבירות אמרינן יעבור ואל יהרג חוץ מאותן הג' וכו'.

ברם, הרב חתרי ליישב דברי המהר"ל וז"ל (אות עו):

"ומוזבן לפי"ז דעת המהר"ל. לכיון שיציאה מן הגלות קודם הזמן הוי כפירה בתורה"ק ובאמונה, לכן אפילו אם עושה זאת מחמת כפיה של הריגה וכו', מכל מקום הוי כשאר עניני כפירה שמוזבן למסור עצמו להריגה"

פירוש: מכיון שיציאה מן הגלות קודם הזמן אפילו ברשות העמים הוי כפירה בתורה, לכן אין דינה כעבירה רגילה שנדון אותה כיעבור ולא יהרג, אלא דינה ככפירה בתורה הקד' ובאמונה בביאת הגואל לכן דינה כחמורה שבחמורות. עד כאן באור שיטת המהר"ל אליבא דהרבי מסאטמר.

ובכן, מה אומר ומה אדבר, אע"פ שכבוד הרב חכם כהימן וכלכל, וידו בכל, תמונה איני רואה זולתי קול, כי אחר העיון, לא נמצא כזאת בדברי המהר"ל ולא עלתה על לבו. ובשביל שיוכל הקורא הנלבב להבין את דברי המהר"ל לאשורם, אצטרך להעתיק את דברי המהר"ל במקורם ואתה הקורא התנער מעפר ואל תתעצל לעיין בדבר כי שיטת המהר"ל היא אחת היסודות במשנתו של הרב. (החלק המודגש בדברי המהר"ל הוא החלק שעליו נסבו דברי הרב ועליו יסובו דבריו). ונקדים בקיצור את דברי המדרש שעליו מיוסדים דברי המהר"ל. השבעתי אתכם בנות ירושלים. במה השביעים? ר' אליעזר אומר, בשמים ובארץ. ר' חנינא אומר, באבות ובאמהות. ר' יהודה בר סימון אומר השביעים במילה. ורבנן אמרי השביעים בדורו של שמד. ומסביר המהר"ל את ההבדל בין השיטות. וז"ל בספר נצח ישראל פ' כד:

מה שאמר רבי אלעזר שהשביעים בשמים ובארץ, כלומר שהשביעים בשמים ובארץ, שהם שומרים הסדר אשר השם יתברך סדר אותם, ולא ישנו ולא ימירו את אשר גזר השם יתברך, ואין אחד שיעבור. וכך ישמרו ישראל מה שגזר השם יתברך בגלותם על ישראל. וכמו שאם היו יוצאים שמים וארץ ממה שסדר השם יתברך להם, דבר זה היה הפסד לעולם, וכך אם יהיו יוצאים ישראל ממה שגזר השם יתברך הגלות, הוא איבוד לישראל, לכך לא ישנו הגזירה. ומה שאמר רבי יהודה בר סימון שהשביעים באבות ובאמהות, פירוש כי אין לומר שהשביעים בשמים וארץ, כי השמים והארץ אינם פועלים רק בטבע כמו שבראם השם יתברך, ולכן הם שומרים הסדר. אבל הגלות הוא נגד טבע האדם, וקשה על האדם. ואם לא היה משביעים רק בשמים ובארץ, לא היה שבועה זאת קיימת לסבול קושי הגלות. ולכן אמר שהשביעים באבות ואמהות, שעשו רצונו של מקום אף שהיה קשה עליהם, ונבחנו ונצרפו, ולכן באבות השביעים. ומה שאמר רבי חנינא שהשביעים במילה, דעתו כי אין ראוי שישביעים באבות בלבד, כי בגלות היו שופכים דם שלהם כמים. ולפיכך אמר שהשביעים במילה, שגם במילה שפיכת דם, ולפיכך במילה השביעים.

ומה שאמרו רבנן השביעים בדורו של שמד, כי לא די שהשביעים במילה, כי המילה אינו רק שפיכת דמים בלבד, אבל הגלות היו מייסרין אותו ביסורים משונים וקשים מאוד. ולכן אמר שהשביעים בדורו של שמד, שהיו מסרקין את בשרם במסריקות ברזל, ולכן השביעים בדורו של שמד. ואם תאמר, דורו של שמד עצמן במה השביעים שלא ישנו. ואין זה קשיא, כי פירוש 'דורו של שמד' היינו במדה שהיה לדורו של שמד, שהיו דביקים בה דורו של שמד, ובאותה מדה השביעים אותם שלא ישנו בענין הגלות. כי דורו של שמד, אף על גב שהגיע להם המיתה בגלות, לא היו משנים. ועוד פירוש 'דורו של שמד',

**רצנה לומר אף אם יהיו רוצים להמית אותם בעינוי קשה, לא יהיו יוצאים ולא יהיו משנים
בזה. וכ הפירוש אצל כל אחד ואחד, ויש להבין זה:**

הנה, כל המעיין בלשון המהר"ל לבבו יבין שהפירוש הפשוט בדבריו הוא כך: השביע הקב"ה את עם ישראל שאף אם ייסרו אותם אומות העולם בכל מיני עינויים, בכל זאת אסור לנו לעבור על השבועות. אבל אם אומות העולם משלחים אותנו לא"י ישראל ברשות, בזה לא איירי המהר"ל כלל. ואם תרצה לפרש את לשון המהר"ל: "לא יהיו יוצאים" היינו לא יהיו יוצאים מהגלות אפילו ברשות, זאת מנין לך? ועוד, לשון לא יהיו יוצאים מוזכרת בדברי המהר"ל לעיל פעמיים, ושם הכוונה שלא יהיו משנים (כמ"ש לעיל: וכמו שאם היו יוצאים שמים וארץ ממה שסדר השם יתבדך להם וכו'), הבט ימין וראה.

והמענין הוא שהרב **עצמו** (אות לג) הרגיש בכך וז"ל:

"הגם שאפשר לפקש בדברי המהר"ל שאין כוונתו שהאומות יכופו את ישראל במיתה של כל
עינויים קשים כדי ללכת מן הגלות ולעשות להם מלוכה וכו' "

ובכל זאת לא נמנע מלהעתיק את דברי המהר"ל לפי פרושו הראשון כמה וכמה פעמים (אות' כ,ע,פח) והשתמש
בדבריו כיסוד מוסד.

ולסיום הדיון בדברי המהר"ל אביא מש"כ הרב זאב פראנק⁴ (בספרו תולדות זאב ח"ב על מס' שבת עמ' סד והלאה)
ואפילו שכותב דברים קשים לא אמנע מלכותבן וז"ל:

ומאי דתלו בוקי סריקי בדברי המהר"ל מפראג זצ"ל בספר נצח ישראל סוף פ' כ"ד, ודמה
שאמרו שהשביען בדורו של שמד שר"ל אף אם יהיו רוצים להמית אותם בעינויים קשים
לא יהיו יוצאין ולא יהיו משנים בזה עכ"ל, ופירשו דבריו שנתן בזה משפט חרוץ של
יהרג ואל יעבור שאף אם כופין אותו ע"י מיתה ועינויים קשים לצאת מן הגלות החיוב
לסבול שלא לצאת, הוא זיוף וסילוף דברי המהר"ל מפראג זצ"ל, והוא יתבע לדין לפני
בי"ד של מעלה על אלו שתלו בוקי סריקי בדבריו. כי מתורתו של מרע"ה לא למדנו
משפט עקום ודין הבל כזה שאם הגוי מאיים על יהודי שיעזוב ארצו ושילך לא"י כשאפשר
לבוא לא"י, ואם לאו יהרגו, שיהרג ואל יעבור. הוא שטות והבל מתורתו של הס"מ,
ובורא רקיעים של שוא ותהו ובהו רח"ל. כמו שכתבו הספרים הק', ומעולם לא התכוין
המהר"ל לזה, אלא כל דבריו מכוון שם לענין שלא "נמרוד" באומות, היינו שלא יהא על
דרך מרידה שע"ז נצטוונו בשבועה אף כשהוא במקום שהורגים אותנו בכ"ז לא נמרוד
בהם, כשם שנגזר עלינו בגזירת שמד לסבול אף כשהורגים אותנו. אבל זאת לא יאמר שום
אדם שיש לו מוח בקדקדו, שבאם הגוי מכריח את ישראל שיעזוב את ארצו ושילך לא"י
ואם לאו יהרגו, שיהרג ואל יעבור, ומי שאומר זאת בשם התורה הוא מזויף ומסלף
דברי אלקים חיים ומחלל שם התורה ושם ה', החמדה הגנוזה שהקב"ה משתעשע בה
תמיד, ולא רק שעובר על לאו דלא תוסיפו וגו' אלא פשוט מבזה ומחלל התורה רח"ל
שתולה בה בוקי סריקי וכו' והאריכות בזה הוא למותר, והמפריעים את הקיבוץ גלויות
של אחב"י החרדים לדבר ה' עתידים ליתן את הדין, ואנו בטוחים בעזה"י כי תקיים
על א"י הקדושה והטהורה הבטחת הנבואה כל כלי יוצר עליך לא יעלה וכל לשון תקום
אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאם ה' (ישעי' נ-ד, י"ז).

⁴ חיבר הרב חיים שרגא פייבל פראנק זצ"ל, רב שכונת ימין משה בירושלים, וחבר בית הדין אשכנזים פרושים בירושלים
מיסודו של הגר"ש סלנט זצ"ל. וקרא לספרו "תולדות זאב" על שם אביו הרב זאב וולף פראנק, שהוא אחיו של הרב צבי
פסח פראנק רבה של ירושלים.

דעת הרמב"ן.

עוד הרב רצה להוכיח מדברי הרמב"ן במאמר הגאולה (סוף שער הראשון) שאף עליה ברשות נקראת עליה בחומה ואסורה. וז"ל הרמב"ן:

והנה אחר הגאולה הזאת שנעשתה ברשיון כורש, אתה יודע ממגילת אסתר הפזור הגדול והפרוד העצום אשר היה לעמנו בכל מדינות המלך אחשורוש מהודו ועד כוש, ואחר כן לא עלו לארץ, רק מעטים עלו עם עזרא מבבל וכו', ויתכן אצלי כי רשיון כורש לא היה אלא למלכות יהודה, ואם תאמר שהיה רשיונו על הכל כאשר אמר בכל מלכותו, לא רצו שאר השבטים לעלות שלא אבו לדחוק את הקץ, שידוע היה אצלם כי פקידת שבעים שנה לבבל נאמר ולא עליהם עכ"ל.

פירוש, הרמב"ן הוקשה לו מדוע בהכרזת כורש לא עלו כל השבטים מכל הארצות? ומתרץ שיתכן ופקידת כורש לא היתה אלא לבבל. אך שב ודוחה תירוץ זה, שהרי בהכרזתו אמר כורש שהיהודים מכל מלכותו יעלו לארץ, ומלכות כורש היתה גם על שאר ארצות מלבד בבל כידוע, לכן מתרץ תרוץ אחר, ששאר השבטים לא עלו מכיון שלא רצו לדחוק את הקץ ולעלות אפילו שהיה להם רשיון. כי הבינו שפקידת שבעים שנה היתה ליושבי בבל בלבד.

והנה הרב הוציא מדברי הרמב"ן האלו ראיה שאפילו ברשות אסור לעלות מן הגולה, שהרי שאר השבטים היתה להם רשות לעלות ובכל זאת לא עלו. וז"ל הרב (אות יב):

"והרי כך מצאנו להדיא שאף שהיה אז צרכות המלכות והיתה פקידה מן השמים לעלות לארץ ישראל וכו' אף על פי כן פחדו בכל המדינות לעלות מחשש דחיקת הקץ."

הנה, אם נרצה לפרש כך את דברי הרמב"ן, נצטרך לומר שהוא מודה בשני דברים:

א. יהודים היושבים בגלות אסור להם לעלות לא"י אפילו ברשות.

ב. התביעה של עזרא מן היהודים לעלות לא"י היתה מוצדקת רק לבני בבל אבל לא לבני שאר ארצות.

ונענה על ראשון ראשון.

ובכן, לומר שהרמב"ן סובר שעם ישראל היושב בגלות חוץ מגלות בבל אסור לו לעלות לארץ אפילו ברשות, **סותר את דברי הרמב"ן עצמו** בספר המצות (מצוה ד) וז"ל:

"ואומר אני כי המצוה שחכמים מפליגים בה והיא דירת ארץ ישראל כו' הכל היא ממצות עשה שנצטוונו לרשת הארץ לשבת בה, אם כן היא מצות עשה לדורות יתחייב כל אחד ממצוה ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה ולשון ספרי כך עכ"ל.

הרי שלך לפניך, שדעת רבנו הרמב"ן ברורה ומחייבת כל יהודי בכל מקום ובכל זמן לעלות לא"י ולרשתה, הפך מן העולה מדברי הרב בבאור דעת הרמב"ן.

ולנקודה השנייה, שממנה עולה שהפקידה נאמרה דווקא על בבל ולא על שאר ארצות וממילא אין חיוב ותביעה על שאר הגלויות לעלות, גם זה קשה לומר, שהרי ידוע מה שכתב האברבנאל (הובא באהבת יהונתן פרשת עקב) שיצא הקצף מעם ה' על מדינות ספרד להיות נדונים באבדן והרג על שלא עלו מן הגולה בימי עזרא.⁵

וכן לגבי יהדות תימן שגלתה עוד מבית ראשון מפורסמים דברי ר' שלמה העדני (מחכמי צפת תלמיד מהר"ו עלה מתימן) בספרו מלאכת שלמה בהקדמה לסדר זרעים וז"ל: מבית אבי אבא מקובלני, כי מגלות הראשונה נגלינו, כי קרא דכתיב בסוף מלכים, וינחם בחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי, נאמר גם עלינו, ועוד קבלנו, כי אנו מן

⁵ וכן היעב"ץ בהקדמה לסיפורו (עמ' לא) כותב: "כמדומה לנו בהיותנו בשלוח בחו"ל שכבר מצאנו א"י וירושלים דוגמתה על כן באו עלינו כל הרעות בשבת ישראל בארץ שפניא (היא ספרד) וארצות אחרות בשלוח בכבוד גדול מימי החרבן זמן רב קרוב לאלפים שנה ושוב נתגרשו ממנה וכו'.

הכת ששלח להם עזרא, לעלות בבנין בית שני ויתנו כתף סוררת ויקללם להיות כל ימיהם בעוני, ובעונות נתקיים בנו באותו הגלות, עוני תורה ועוני ממון, ובפרט משפחתי שכולם היו מאלו לפי מה שנודע לי, ונתאמת אצלי עפ"י מגידי אמת בשפה ברורה עכ"ל.⁶

אלא לענ"ד מוכרח לומר, שמה שכתב הרמב"ן במאמר הגאולה הוא רק **הסבר וטעם** למהלכם של בני הגולה שלא עלו, אבל לא עלה על דעתו לומר שהצדק איתם. וש"ר שממש כדברים האלה כתב בספר תולדות זאב (ח"ב עמ' עט) וז"ל:

ונראה פשוט דמשיכ הרמב"ן במאמר הגאולה אינו אלא ללמד סיגוריא על גולי בבל שלא עלו ולתת טעם כל דהוא על מהלך מחשבתם, שלא במעל ובזדון עשו זאת ודימו בדעתם שהצדק אתם. אבל לבני מערבא ולעזרא הסופר נביא ה' היו כל הטעמים האלו נותן טעם לפגם, כי מכיון שהיתר פקידה מן השמים לעלות לא"י ולבנות בית המקדש, ושכינת קדשו חגרה עוזה לחזור לציון ולהתדבק בישראל, ואשר זהו תכלית מעשה בראשית, אסור להיות איזה מניעה שהוא לעכב על נדחי ישראל מלהתדבק בשכינה לא טענת עליה בחומה ולא טענות שוא ומדוחים אחרים כטענה זו שהפקידה לא להם התכיון, טענת היצר תמיד, וכבר א"ר יוחנן בסנהדרין דף ק"ו, ע"א, אוי להם לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנזקקין זה עם זה ואנשי מערבא שפיר זעמו על אנשי בבל שלא עלו ואמרו עליהן בבלייא חרבון אבהתי בי מקדשא, ור"ל אמר עלייהון אלהא סינא לכו. עכ"ל

דעת היפה קול.

עוד הביא הרב את דברי המהר"ש יפה בעל ספר "יפה קול" שהוא פירוש על מדרש שיר השירים. שכה כתב:

שלא יעלו חומה. פרש"י יחד ביד חזקה. וקשה, שאין מרד גדול מזה, ובתר דאשבע שלא ימרדו במלכות הא למה לוי' וי"ל דסד"א דווקא בעודן תחת רשותן הוא שלא ימרדו בהן, שלא למנוע חוקי המלכות כגון ארנוניות וגולגוליות. אבל כשיכולים לצאת מתחת רשותן יצאו, להכי קאמר שלא יעלו חומה עד שיגאלו ביד משיח.⁷

ולו אפשר דהכא אפילו ברשות המלכויות קאמר, דכיון דה' פורנו בכנפות הארץ אין לנו רשות להתקבץ ולהיות כחומה לעלות יחד לא"י עד יקבענו ה' ע"י משיח. עכ"ל.

ואכן, דעת המהר"ש יפה הוא כדעת הרב בבאור עליה בחומה. והוא היחיד למיטב ידיעתי שאכן סובר כך. ברם, כשנעיין יפה בדבריו נמצא שני נקודות מענינות.

- א. הרב יפה קול מבין את רש"י שכתב "יחד ביד חזקה", כמו שכתבנו והבאנו למעלה, שפרושו הפשוט הוא דרך מרד והתחזקות. לא כמו שדחק הרב לפרש את רש"י כשיטתו, שאף ברשות אסור.
- ב. הרב יפה קול **חולק** על רש"י ומציע פרוש אחר.⁸

⁶ אף שיכול המתעקש להשיב, וכי גברא אגברא קרמית? הרי יתכן והרמב"ן חלוק על האברבנאל ועל המלאכת שלמה. מ"מ לענ"ד לא כן היא, ואפושי פלוגתא לא מפשינן.

⁷ עיין במהרש"א בכתובות שגם תירץ כך.

⁸ ואין לומר שהוא מודה לרש"י כמו שרצה לומר הרב (אות יז) "שאין מסתבר שיחלוק כפי' על רש"י". דזה אינו, כמבואר לכל מתבונן שאי אפשר לומר שהוא מפרש פרוש שני ברש"י מב' סיבות:

א. הלשון 'ולי אפשר' מורה על פרוש משלו לסוגיא, בניגוד לרישא שהוא פרוש רש"י בתוספת ביאור. שאל"כ היה לו לומר לשון אי נמי וכד'.

ב. אם תאמר שהוא מפרש פרוש שני ברש"י היה עליו להסביר לפי פירוש זה מה התכוון רש"י במילים "ביד חזקה", ופשוט.

ובכן, סיכום ענין השבועה שלא לעלות בחומה הוא לדעת רוב ככל חכמי ישראל שדנו בענין היא, האיסור לעלות לא"י מן הגלות מתוך מרידה ובחזק יד. אבל ברשות המלכות אין איסור כלל וכלל.

ומאיך, דעת היפה-קול שאיסור השבועה הוא אף ברשות. וכך סובר הרב.

ועוד רצה הרב לדייק שכך סוברים ר' יהונתן אייבשיץ, הרמב"ן והמהר"ל. אך קשים הדברים להאמר כמ"ש למעלה, הבט ימין וראה.

ומעתה, יש לשאול, למה עלינו לעזוב את פשט דברי רש"י (כמו שהוכחנו למעלה), את דברי האבני-נזר, המהרש"א, האור-שמח, ר' חיים פאלאגי, ר' יהונתן אייבשיץ ועוד רבים וטובים שיובאו לקמן א"ה, מפני דעת יחיד הוא בעל היפה-קול, שאוסר עליה ברשות.⁹

ועוד, מה מאד תמוהים דברי הרב שכתב (אות כג):

האומרים שכל ישראל מכל מקומות מושבותיהם יסעו לא"י, כל אלפי מדברים צפה מלא נגד כל דברי חכ"ל שבכמה מקומות בש"ס ובמדרשים ובכתבי האר"י.¹¹ וכו' גם יך בזה העצרה על השבועה שלא יעלו בחומה וכו'.

ראה איך סתם הדברים, באופן שמי שלא קרא ושנה סוגיא זו, מבין שעליה ברשות היא איסור ברור ומושכל ראשון, אבל אתה מעיין יקר אחר שראית מש"כ לעיל, תן דעתך.

שלא ימרדו באומות.

כתב הרב (סוף אות כג):

"שלא ימרדו באומות קאי על כל מרידה, בין בארץ ישראל בין בחו"ל."

פירוש השבועה: בעוד היותנו גולים בין אומות העולם הושבענו שלא למרוד בהם, ולעשות איתם מלחמה. אלא עלינו לסבול עול גלות בהיותנו תחת ידם. אבל כשישראל שרוים על אדמתם ולא גולים בארצות נכר לא שייך איסור זה.

וכמו שכתב בהדיא האדמו"ר מאנגאוור (ש"ת משנה הלכות ח"ט סימן ריג) אחר שהביא את דברי מהרש"א הנז' לעיל ודייק מהם שעליה ברשות מותרת (ר"ל ולא חשיב עליה בחומה האסורה) הוסיף וכתב:

'שלא ימרדו באומות' לא נאמרה על ארץ ישראל. אלא שלא ימרדו באומות בחו"ל, כלומר שלא ימרדו באומות העולם במקום שהם גרים שם, ע"ד שאמרו דינא דמלכותא דינא ולא ימרדו כל זמן שהם בגלות בין האומות.

⁹ ועיין במה שכתב ר' חיים פאלאגי (שם) על דברי הרב יפה-קול וז"ל: "אלא דלעד"ן דיש לדחות, דכיון דהאומות נותנים רשות לכל ישראל לעלות לארץ ישראל והוי מצות עשה מה בכך אם ה' פיזרנו בד' כנפות הארץ." עכ"ל.

⁹ הגאון ותלמידיו, היעב"ק, הנצי"ב מוולאז'ין, גדולי אדמו"רי החסידות, מהר"ם חאגיז, החפץ חיים ועוד רשימה ארוכה ארוכה של חכמי ישראל לדורותם כולם זרזו על עליה לא"י, א"כ במחילה מכב' תורתנו, דבריו קשים לשמוע.

¹⁰ דעת האר"י יתבאר לקמן בעז"ה, ושם יתבאר שאיפכא מסתברא היא לכל שיטת הרב, שכן דעת האר"י היא שאיסור השבועות הוא רק עד האלף החמישי.

עד כאן ביאור דברי הגמ' בלא חולק. אמנם יש עוד איסור המוזכר בתורה, שבהשקפה ראשונה נשמע קרוב לזה הענין והוא האיסור **להתגרות באומות**. ומכיון שראיתי לא אחת עירוב תחומין בין שני מושגים **שונים** אלו, אמרתי אני אל ליבי, אטריח את קנ"י ואפריד בין הדבקים.

האיסור להתגרות באומות

בשלוש מקומות אסרה לנו התורה להתגרות באומות. (להתגרות, היינו להתחיל תגרה ומלחמה מצידנו)

א. אסור לנו לפתוח במלחמה עם **בני עשו**, שנא': "אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר" (דברים ב' ה').

ב. אסור לנו לפתוח במלחמה עם **מואב**, שנא': "ויאמר יהוה אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירשה" (שם ב' ט').

ג. כמו כן נאסר עלינו לפתוח במלחמה עם **בני עמון**, שנא': "וקרבת מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירשה כי לבני לוט נתתה ירשה" (שם ב' יט').

וביאור הענין בקיצור, שהקב"ה נתן לאברהם אוהבו ארצות עשרה עממין. ארץ שבעה עממין ניתנה לישראל עם קרובו. וקיני קניזי וקדמוני ניתנו מורשה מאברהם לעשו¹³ וללוט¹⁴. עשו קיבל את הר שעיר ושני בניו של לוט קבלו את עמון ומואב.

היינו, הקב"ה אומר, מכיון שאני נתתי להם את ארצם מכת זכות אברהם, הרי היא שלהם ואין לכם שום היתר להלחם בהם כדי לכובשה מהם.

ובכן, עינינו הרואות שהאיסור חל **רק על עשו עמון ומואב**. ועל שאר האומות **לא נאסר** עלינו להתגרות ולפתוח במלחמה אפילו שלא עשו עימנו רעה. שזוהו היסוד להיתר מלחמת רשות.

ועוד הבנה מענינת קמה גם ניצבה. והיא, שברגע שהקב"ה החליט לתת לעם מסוים חלק ונחלה, אז אפילו עם ישראל שהם אוהביו של מקום, לא יכולים לערער על כך. מכאן תלמד ק"ו למתנה הגדולה, חמדת הלבבות שניתנה לנו ע"י הקב"ה בשבועה, היא ארץ ישראל, מי הוא זה ואי זה הוא אשר יכול לערער על כך. אכן דבר א-להינו יקום לעולם.

ולסיכום, למרוד באומות ולהתגרות באומות הם **שני מושגים שונים** כמו שביארנו בעז"ה. וממוצא דבר תבין, שמה שיש החושבים שהאיסור "להתגרות באומות" פירושו הוא "אסור לעצבן את הגוים", אין לו יסוד ושורש, ואי אפשר לצרף הבנה מוטעית זו כאבן פינה אשר עליה נבנה את השקפתנו התורנית כאמור.¹⁵

ובאמת, אם לא תאמר כן, תזדקק לומר שעם ישראל יכול לעשות את חיוביו לשמים **רק** בהסכמת הגוים, ואם דעת האומות אינה מתרת מצוה מסוימת והם רואים בה התגרות בהם, אנו מנועים מעשייתה, ודבר זה קשה לאומרו ולקבלו. וכן רואים אנו לכל אורך שלשלת הקודש של עם ישראל, שמנהיגי ישראל הורמו מעם והתבלטו **בזכות** מרידתם באומות העולם ואתן כמה דוגמאות.

עתניאל בן קנז **מרד** בכושן רשעתיים לאחר שמונה שנות שעבוד (שופטים ג').

¹² אם נרצה לתרגם את כוונת הגמ' למציאות של זמנינו, צא וראה את המוסלמים בימינו אנו, שמגיעים לאירופא לעיתים כפליטים, ותוך זמן מה מתחילים להתריס כנגד האומה אשר הם יושבים בתוכה, ולזרוע אימה ופחד ובכל אשר יפנו ירשיעו. זה פירוש **למרוד** באומה. שהרי אין מרידה אלא במי שאתה כפוף לו.

¹³ והסיבה שגם ישמעאל ובני הפלגשים לא זכו בנחלה היא כתב הרמב"ן: "שיחוס ישראל מן אברהם וכל זרעו אחים כי כולם הם נמולים וזה טעם לא תתעב אדומי כי אחיך הוא (להלן כג ח) רק בני הפלגשים ישמעאל ומדין וכל בני קטורה אינם באחזה מן הכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע (בראשית כא יב).

¹⁴ בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרים על אשתו אחותו היא, עשאו כבנו: (רש"י).

¹⁵ ואם לחשך אדם לומר הרי בתרגום שיר השירים (ח' ד') איתא: "יאמר מלכא משיחא משביע אני עליכון עמא בית ישראל מה דין אתון **מתגרין** בעמי ארעא למפיק מן גלותא וכו' לכאורה נקט לשון התגרות באומות. ובכן, הרי זה שטר ושוברו בצידו שהרי לשון התרגום ברור כשמש שהוא כדברי הגמ' בכתובות "שלא יעלו בחומה" היינו שלא יעלו מן הגלות מתוך מלחמה כמ"ש לעיל, **מתגרין בעמי ארעא** (נלחמים באומות) **למפיק מן גלותא** (לצאת מן הגלות). ותו לא מידי.

אהוד בן גרא **מרד** בעגלון מלך מואב לאחר שמונה עשרה שנות שעבוד (שם).

דבורה הנביאה **מרדה** ביבין מלך כנען לאחר עשרים שנות שעבוד (שם ד).

גדעון **מרד** במדין לאחר שבע שנים של שעבוד קשה מאד כנאמר **"וידל ישראל מאד מפני מדין ויזעקו בני ישראל אל ה' (שם ו)**.

יפתח **מרד** במלך עמון לאחר שמונה עשרה שנות שעבוד (שם יא).

שאול **מרד** בנחש העמוני ובפלשתים לאחר שנים של סבל (שמואל א).

ומה לנו מופת חותך יותר ממרידת החשמונאים במלכות יוון. אלא ודאי הפרוש הוא כמ"ש לעיל והאריכות בזה אך למותר.¹⁶

שלא ידחקו את הקץ.

היא השבועה השלישית. ויש לך לידע שב' גרסאות יש כאן. אית דגרסי שלא ידחקו את הקץ. ואית דגרסי שלא ידחקו את הקץ. והרי ביאורם:

פירש רש"י, שלא ירחקו את הקץ בעונם.

ואילו המהרש"א מסביר, שלא ירחקו את הקץ היינו שלא יהיה נראה בעיניהם רחוק.

והגרסא הב' היא "שלא ידחקו את הקץ"

ופירש רש"י, ע"י תפילות ותחנונים. וכן פירש המהר"ל בנצח ישראל, וכן נראה מדברי הרמב"ן בספרו האמונה והבטחון.

ובש"ת משנה הלכות (חלק יא' סי' א) מסביר שהוא ע"י השבעות ושמות הקודש. וכך מפרש החת"ס (חלק ו' ליקוטים סימן פו'). ונראה מדבריהם שמסבירים כן בכוונת רש"י.

מכל מקום הרי חזינו שלכל הבאורים הללו שבועה זו לא נגעה ולא פגעה במצבנו השתא. א"כ גם משבועה זו לא קשיא מידי.

ואמנם מצינו לכאורה עוד במדרשים ובראשונים לשון של 'מיהרו את הקץ' 'ודחקו את הקץ' על הנאמר על בני אפרים שיצאו ממצרים לפני הזמן וארע להם מה שארע. כמ"ש הרשב"ש (ש"ת רשב"ש סימן ב) וז"ל: "צא וראה בני אפרים מה קרה להם שמהרו את הקץ". ולפי זה מצינו עוד גדר של דחיקת הקץ וא"כ יוצא שהצד השווה לכל הפירושים הוא שעשית פעולות המעוררות את הגאולה טרם זמנה אסורה היא בין ע"י השבעות וכו' ובין ע"י יציאה מן הגלות נגד רצון האומות וכמו שאיתא בתרגום יונתן על שיר השירים (ה' ד) "יאמר מלכא משיחא משיביע אני עליכון עמא בית ישראל מה דין אתון מתגרין בעמי ארעא למפיק מן גלותא". אבל אם נעשתה העליה ברשות וחפץ בזה לא איירי כלל ופשוט כמו שהוכחנו לעיל במאמר שלא יעלו בחומה.

ומכאן, למאמר הבא החותם את פרק השבועות והוא בירור דעת רבנו האר"י בענין זה ובו גם יתבררו ענינים נוספים והם: גזרת הגלות, והאם אפשר לגאולה ללא תשובה.

¹⁶ ואל תתמה על כך שבזמן החרבן רצו הקנאים למרוד ברומאים ולא היתה דעת רוב חכמי ישראל נוחה מכך. ובכן דע, שיש חילוק בין זמן גזרת גלות שאז לא יועיל שום מרד לבין זמן שאין בו גזרת גלות. וכמו שנאריך ביסוד חשוב זה לקמן ? אי"ה.

אלף שנה ולא יתיר

ובו תתבאר שיטת הזוהר ורבנו האר"י.

כתב הרב (אות ע):

"הנה זה ודאי שמה שאמרו בקרא ובגמ' אזהרה על ישראל סתם בלי זמן, שא"ל ליתן אח"כ גבול זמן על אותה האזהרה. וגדולה מזה צבילה (ה) ובסנהדרין (ט): צמה שהזהיר הכתוב קודם מתן תורה על פרישה של שלשת ימים, ואעפ"כ לא היה מותר אח"כ גם אחר מתן תורה אם לא היה מתיר הקרא בפירושו, באומרו 'לך אמור להם שזו לכם לאהליכם...ועכ"פ זה ודאי דנזון לידן דכתיב סתם השבעתי אתכם בלי שום גבול זמני"

באור דבריו: מצינו במתן תורה, שאף שנאמר לעם ישראל שלא יגשו אל אשה שלשת ימים, וממילא משמע שאחרי שלשת ימים מותרים לחזור לנשותיהם, אפילו הכי הוצרך הכתוב לחזור ולהתיר להם בפס' בפני עצמו, שנא' לך אמור להם שובו לכם לאהליכם, ע"ד שאמרו רבותינו כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. אותו דבר יש לומר בעינינו גלות וגאולה, היינו, מכיון שהושבענו להשאר בגלות, אסור לנו לצאת ממנה עד שהקב"ה יבוא ויגאלנו, שהרי בפס' של השבועה לא נקצב זמן אלא כתוב עד שתחפץ ופרושו עד שיעלה החפץ מלפני הבורא יתברך ואז מיד הוא גואלנו. בבחי' הפה שאסר הוא הפה שיתיר. ובקיצור, כיוון שלא נודע לנו קץ הגלות אין לנו לעשות פעולות של יציאה מהגלות בכוחות עצמנו.

ובכן, הרב יוצא מנקודת הנחה שלא נאמר בשום מקום פס' המגביל את הגלות לזמן קצוב.

ודבריו קשים בעיני, שהרי ידוע ומפורסם בדברי רבותינו התנאים וחכמי הזוהר, שזמן הגלות הקצוב הוא **אלף שנה ולא יותר**. ולא אאריך במראי המקומות המראים נכוחה דבר זה, רק אציין למקום אחד והוא בזוה"ק בפרשת שמות (י) ששם נאמר במפורש שגזרת הגלות היא אלף שנה ולא יותר, ונרמזה בפס' "נתנני שוממה כל היום דוה" (איכה א). ופרושו הוא, שהקב"ה נתן אותנו שוממים בגלות, כל היום היינו יומו של הקב"ה שהוא אלף שנה. ואיזה אלף? אומר הנביא 'דוה'. שהוא אותיות הוד ר"ל האלף החמישי המכוון לספירת ההוד שבו עיקרה של גלות כמבואר כל זה באר היטב בדברי רבנו האר"י (ע"ח שער לה פ"ה).

והרב הרגיש בקושי זה, והטה את כוונת הזוהר לענין אחר. היינו שכוונת הזוהר היא שבתוך האלף החמישי לא תהיה גאולה אפילו אם עמ"י יחזור בתשובה. ואחר האלף החמישי תיתכן גאולה אך רק ע"י תשובה. אבל לשיטתו אין שום קשר בין גזרת הגלות לבין שבועת הגלות.

לזאת אשיב, אף שיתכן לפרש את דברי הזוהר בכמה פנים כידוע, מכל מקום חשיבות יתירה נודעת להבנתו של רבינו האר"י בדברי הזוהר, וכמו שנתפרשו דבריו ע"י מהרח"ו בכתביו. והנה, דברי מהרח"ו הכתובים בהקדמה לעץ חיים עדות היא לכל באי עולם, ששם מבואר שדברי רבותינו הנאמרים על פסוק 'השבעתי אתכם', הם מוגבלים לאלף שנים בלבד. וז"ל מהרח"ו בהקדמה לספרו הגדול והנורא עץ חיים, אחר שהביא את דרשת הזוהר על הפס' השבעתי אתכם בנות ירושלים:

"פירוש הדברים, כי הנה היתה השבועה הגדולה לא-להים שלא יעוררו את הגאולה עד שאותה האהבה תהיה בחפץ ורצון טוב כמ"ש עד שתחפץ... וכבר אמרו רז"ל כי זמן השבועה היא עד אלף שנים. כמ"ש בברייתא דר' ישמעאל בפרקי היכלות ע"פ [ב]דניאל וז"ל ואיתיהבון בידיה עד עידן ועידנין ופלג עידן ואיך הראהו הקב"ה ליעקב אבינו שר עולם והוא שרו של בבל ע' עוקין וכו' ע"ש. וכן הזוהר פ' וירא (ק"ז ע"א) וז"ל: אמר ר' יוסי כל דא אריכו זמנא יתיר מכמה דאוקמוה חבריא דאיהו יומא חד גלותא דכנסת ישראל ולא יתיר דכתיב נתנני שוממה כל היום דוה".

והנה, הרב רצה ליתן פרוש אחר בדברי מהרח"ו, והוא, שמכיון שדרשת הזוהר על הפס' הזה היא שהקב"ה השביע את עם ישראל שלא יעוררו את האהבה עד שיעבדוהו מאהבה, א"כ ודאי הוא שאינו מדבר על גזרת הגלות. ואף כתב, שלומר כן בדעת מהרח"ו הוא זיוף גמור.

ובכן, דבריו מוקשים מאד. שהרי דברי מהרח"ו בהקדמה ברור מיללו לכל מעיין בלשונו, שגזרת הגלות לאלף שנה ולא יתיר היא חבוקה ודבוקה בענין השבועות ללא ספק. וראה מה כתב על זה ראש ישיבת המקובלים בית א-ל הרב המקובל ר' עובדיה הדאיה זצ"ל בשו"ת על דרך הנסתר דיליה "דעה והשכל" (ח"ז סי' א') וז"ל:

"זה מ"ש שהשבועות הוא רק על האלף החמישי הוא רק לטובת ישראל, היינו שאינם יכולים לדחוק הקץ הוא רק באלף הראשון אבל אח"כ יכולים לדחוק את הקץ והדברים ק"ו לאומות העולם שלא יכולים להשתעבד בהם."

ועוד לו בהקדמה לישכיל עבדי ח"ה:

"כי ח"ו להגיד על אלה שהשתדלו נמרצות עם מלכי העולם להקמת המדינה וכן אותם המטפלים בהגברת העליה כאילו ח"ו עושים נגד השבועות הנ"ל, כי זמן השבועות הנ"ל כבר חלפו ואינם שאינם אלא באלף הראשון שאחרי החרבן, ואדרבה בימינו אלה מצוה עלינו לעשות כל מיני השתדלויות להחשת הגאולה ולהגברת העליה."

ואף שאיני רוצה להלאותך באריכות דברים קורא יקר, עם כל זאת, על מנת שיובנו דברי מהרח"ו ועל מה נסובו, ראיתי שטוב הדבר להביא את דברי מהרח"ו במקורם בעץ חיים בתוספת ביאור.

ובכן זה החלי, ונקדים הקדמה נחוצה ונאמר, שהמהרח"ו פתח את ספרו בתמיהה כאובה מדוע בן דוד בושש לבא, והביא מאמר הזוהר אשר הובא בספר התיקונים (תיקון ל' ע"ז) ששם איתא תוכחת לאותן ת"ח שלא עוסקים בחכמת האמת והם גורמים אריכות הגלות. ושם אומר הזוהר כי העוסק במשנה נק' עבד, שהוא עובד ע"מ לקבל פרס. והעוסק ברזי תורה נקרא בן העובד שלא ע"מ לקבל פרס אלא באהבה ובחפץ לב. ואז ממשיך הרב ומסביר את ענין השבועה, וז"ל בתוספת ביאור (ע"ח דף ב ע"א):

אמר עוד במאמר הנ"ל: הוא תיקון ל' הנזכר לעיל בתחילת דבריו ובג"ד השבעתי אתכם

בנות ירושלים וכו'. המשך דברי הזוהר הם: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ.

לאיהו רחימו בלא פרס, ולא ע"מ לקבל פרס. ויראה ואהבה ע"מ לקבל פרס אינה שפחה ותחת שלש רגזה הארץ וגו' וביאור ענין זה עיין במה שהקדים שם בלחוכה והסביר שהעוסק בחכמת הפשט חשיב עובד ע"מ לקבל פרס ונק' עבד, ואילו העוסק בחכמת האמת חשיב עובד מאהבה ונק' בן. **פירוש הדברים, כי הנה היתה השבועה הגדולה לא-להים שלא יעוררו**

את הגאולה עד שאותה האהבה תחיה בחפץ ורצון טוב כמ"ש עד שתחפץ הנה

פס' זה נדרש ע"י רבותינו בכמה אופנים שונים לגבי האיסור לעורר הגאולה קודם זמנה, וכאן הזוהר מפרש פירוש חדש, והוא, שאין לעורר את הגאולה עד שעם ישראל יעבדו את ה' מתוך חפץ

לב ואהבה, וזה לא יתכן אלא ע"י העסק בחכמת האמת. **כבן העובד את אביו ועייל בכל**

פלטרין דיליה ובכל גניזין דיליה ולא כעבד העובד במשנה ולקח השפחה על

מנת לקבל פרס. ועכשיו לכאורה מתעוררת קושיא, והיא, שאם אכן עסק חכמת האמת הוא

מקרב את הגאולה, א"כ הרי הזהירו שלא לעורר את הגאולה? וע"ז מתרץ **וכבר אמרו רז"ל**

כי זמן השבועה היא עד אלף שנים היינו עד סוף האלף החמישי. א"כ סר פחד השבועות

ואפשר לעורר את הגאולה. והנה כאן יש להבין, שהרי מה שאמרו רבותינו כי הגלות זמנה הוא אלף

שנים לא הזכירו בדבריהם שבועה אלא גלות בלחוד, א"כ שבועה זו מהיכן באה? אלא ודאי שמהרח"ו

מבין שגזרת הגלות והשבועה הם חד הן ולמדות זו מזו והיא סבבה פשוטה. וכל מתבונן בלשונות

הזוהר כאן ובשמות (יז). מיד מבין את הקשר בין שבועת הגלות לגזרת הגלות. עכשיו מביא הרב

מקור לכך שגזרת הכתוב הוא אלף שנה. כמ"ש בברייתא דר' ישמעאל בפרקי היכלות ע"פ [בדניאל וז"ל ואיתהבון בדייה עד עידן ועידנין ופלג עידן ואיך הראחו חקב"ה ליעקב אבינו שר עולם והוא שרו של בבל ע' עוקן וכו' ע"ש. וכן הזוהר פ' וירא (ק"ז ע"א) וז"ל: אמר ר' יוסי כל דא אריכו זמנא יתיר מכמה דאוקמוה חבריא דאיהו יומא חד גלותא דכנסת ישראל ולא יתיר דכתיב נתנני שוממה כל היום דוה. בלור הענין בקיבור עפ"י מס"כ מהרח"ו בעץ חיים (שער לה' פ"ה) ששיתא אלפי שני עלמא הם כנגד שש ספירות חג"ת נה"י. ונמלא שהאלף החמישי שסמוך לו – וכו' – ארעו החורבנות, הוא מכוון כנגד ספ' הוד. וזה פירוש הפס' הנלמד בזמן החרבן "נתנני שוממה כל היום דוה", "כל היום" הם אלף שנה שהם יומו של הקב"ה. "דוה" בהיפוך אותיות הוא הוד.

ואסכם בלשון פשוטה ואומר, כל מעיין בדברי מהרח"ו מבין נכוחה שכך היא כוונתו: בפס' נאמרה שבועה לעם ישראל שלא יעוררו את הגאולה לפני הזמן. ומה נקרא לעורר את הגאולה? ובכן, הגמ' מונה שש שבועות הרמוזות בפס' זה שכל אחת מהם, העובר עליה מעורר את הגאולה ואסור. והזוהר מונה עוד אופן שבו מתעוררת הגאולה והוא ע"י עסק חכמת האמת. ובהקשר הזה אומר מהרח"ו שזמן השבועה שלא יעוררו את הגאולה הוא רק לאלף החמישי.

ואחזור ואומר, אף שיש לפרש את דברי התיקונים באופן אחר, מ"מ לברר את דעת רבינו האר"י באנו וזו היא דעתו בבירור.

ומה שמקשה על ביאור זה, שהמשמעות העולה מכל מי שדיבר בסוגית השבועות היא שהשבועות נוהגות אף באלף השישי, ובכן על כגון דא נאמר גברא אגברא קרמית? וודאי שלא באתי לומר שכל חכמי ישראל ס"ל הכי, אלא לברר דעתו של רבנו האר"י באתי, ותו לא מידי.

אחר הדברים האלה תבין גם תבין מה שקשה בדברי הרב המחבר שכה כתב (אות כג):

האומרים שכל ישראל מכל מקומות מושבותיהם יסעו לא"י, כל אלו מדברים צפה מלא נגד כל דברי חז"ל שצכמה מקומות צש"ס וצמדקס וצכתי האר"י. וכו' גם יש צזה העברה על השבועה שלא יעלו בחומה וכו'

והנה, לסיום מאמר זה אפתח שער למאמר הבא ואומר, מה שכתב המחבר כדבר מוסכם וברור שאין גאולה ללא תשובה, דע ידידי הקורא שלא מוסכם ולא ברור הדבר כלל וכלל, ורוב מנין ובנין של חכמי ישראל עונים ואומרים שיש מציאות של גאולה לישראל אף בלא תשובה, כמו שיבואר בעזרת ה' במאמר הבא.

האם אפשר לגאולה בלא תשובה?

כתב הרב (אות מב):

מי שחושב ההיפך, שיש מציאות לגאולה בלא תשובה הרי הוא חושב כנגד המצואר בקרא והוא כופר בתורה ר"ל וכו'.... ואין ספק שאין חילוק בין הכופר בהבטחה זו שאי אפשר לגאולה בלי תשובה להכופר בהבטחה של ביאת המשיח, ואדרבה הוא גרוע יותר.

ועוד כתב הרב (אות סח)

"אי אפשר להאמין לשום גאולה אם היא בלי תשובה שהוא כנגד הבטחת הפסוק"

ובכן הרי זו האשמה חמורה מאד לעשותינו כופרים, לכן אני ואתה הקורא הנכבד, אין לנו ברירה אלא להעמיק בסוגיא זו ביסודיות ובלא רפיון עד כמה שנוכל, ולחס עצלות לא נאכל.

אם כן הבה נלון בעומקה של סוגיא, וז"ל הגמ' בסנהדרין (צז):

אמר רב, כלו כל הקיעין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים. ושמואל אמר דיו לאבל שיעמוד באבלו. כתנאי, ר' אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין. אמר ליה רבי יהושע אם אין עושין תשובה אין נגאלין? אלא [עיינו במרגלות הים מ"ש בזה שגם א"ל במקום אלא הקב"ה מעמיד עליהם וכו' הוא דברי ר' אליעזר וכן הוא בהדיא בירושלמי ובתנחומא בחוקתי] הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב. תניא אידך, ר' אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין שנאמר (ירמיה ג-ד) שובו בני ישראל ארפא משבובתיכם. אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר (ישעיה נב-ג) חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו, חנם נמכרתם בעבודת כוכבים, ולא בכסף תגאלו לא בתשובה ומעשים טובים. אמר לו רבי אליעזר לר' יהושע והלא כבר נאמר (מלאכי ג-י) שובו אלי ואשובה אליכם. אמר ליה רבי יהושע והלא כבר נאמר (ירמיה ג-ד) כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון. אמר לו ר' אליעזר והלא כבר נאמר (ישעיה ל-טו) בשובה ונחת תושעון. אמר לו ר' יהושע לרבי אליעזר והלא כבר נאמר (ישעיה מט-ז) כה אמר ה' גואל ישראל וקדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו. אמר לו רבי אליעזר והלא כבר נאמר (ירמיה ד-א) אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב. אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר (דניאל יב-י) ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה וגו' ושתק רבי אליעזר.

סיכום: נחלקו ר' יהושע ור' אליעזר אם עם ישראל יכולים להגאל ולא מתוך תשובה.

ר' יהושע סובר שאפשר לגאולה בלא תשובה

ור' אליעזר סובר שאי אפשר לגאולה בלא תשובה.

וכאן נשאל שאלה פשוטה מאד, כמו מי ההלכה?

ובכן, תחילה וראש קי"ל ר' אליעזר ור' יהושע הלכה כר' יהושע. כמו שכתב במבוא התלמוד לר"ש הנגיד.

ובר מן דין, הסוגיא מסתיימת במילים 'ושתק ר' אליעזר'. לכאורה משמעות דברי הגמ' היא שנצחו ר' יהושע לר' אליעזר. וכן בירושלמי (תענית פ"א ה"א) ששם איתא גם לזו המחלוקת, נסתיים הדיון במילים: 'איסתלק ר' אליעזר', והסביר קרבן העדה (שם) וז"ל: "והודה ר' אליעזר לר' יהושע דאפילו בלא תשובה נגאלין לעת קץ"

והא לך לשון הרמב"ן בספר הגאולה (עמ' רעז): "...ומהם, רצוני לומר מחכמי ישראל מי שהסכים שאע"פ שאין עושים תשובה הם נגאלים, והוא ר' יהושע, ונצחו לר' אליעזר מן הכתוב שאמר "וישבע בחי העולם..". בהיות המאמר הזה חלוט עם השבועה הגאולה הבאה עליו"

וכן כתב הרמ"ה בפרושו על מס' סנהדרין כתב 'שתק ר' אליעזר וקבלה', משמעות דבריו שהודה ר' אליעזר לר' יהושע.

וכן הבין המהר"ל בספרו נצח ישראל (פרק לא) וז"ל: ומ"מ קי"ל כר' יהושע דקאמר אף אם אין עושין תשובה נגאלים דהא שתיק ר' אליעזר במסקנא.

ולכאורה יש להבין, מה יענה הרב על דברים ברורים אלו אשר אין חולק בהם? ובכן, לרב יש מהלך אחר בכל סוגיא זו, והרי קיצור דבריו:

הרב סובר שפשוט שהלכה כר' יהושע. אך כל מחלוקת ר"א ור"י היא אם יבוא משיח ואלהיו עם תשובה או לא. אבל שניהם מודים שאלהיו ומשיח צדקנו לא יעשה שום פעולת גאולה אלא אם עם ישראל יעשו תשובה. וז"ל (אות מא ד"ה ומקור):

"הפלוגתא שבזמנא דמדרגתא תנאי ואמוראי אס יהיו נגאלים אף בלי תשובה, קאי על התשובה שקודם ביאת אליהו ומשיח... כי התגלות אליהו או משיח לבקר הגאולה זה בעלמנו נקרא גאולה אף טרם עשותם שום ענין מהגאולה או קיבוץ גלויות זמנא... עכ"פ אתחלתא דגאולה ופליגי תנאי ואמוראי על התחלה זו אם אפשר בלא תשובה"

ואת ההכרח לדבריו הוא בונה על הבנת לשון הרמב"ם.

וזה לשון רבינו הרמב"ם (הל' תשובה פ"ה ה"ז): כל הנביאים כלן צוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנגאמר (דברים ל-א) 'והיה כי יבאו עליך כל הדברים' וגו' (דברים ל-ב) 'ושבת עד ה' אלהיך' (דברים ל-ג) 'ושב ה' אלהיך' וגו':

והרב מתקשה בדבריו. שהרי ברור הוא שהלכה כר' יהושע ולכאורה נראה שפסק הרמב"ם כר' אליעזר.

לכן מסביר הרב שהרמב"ם לא איירי כלל במחלוקת ר"י ור"א שבה ודאי הלכה כר' יהושע. אלא הרמב"ם מדבר על התשובה שאחרי ביאת משיח שבה אין מחלוקת כלל.

ותמה אני על עצמי, מדוע מכח קושיא זו נסביר פשט דחוק בגמ' ונעשה חילוק מחודש בדברי ר' יהושע? והרי כל מי שהעתיק את דברי הגמ' האלו להלכה משמעות דבריו שאין חילוק בדבר ואעתיק חלק מהלשונות:

כתב רבינו סעדיה גאון בספרו אמונות ודעות (מאמר ה' פרק ה') וז"ל: בהגיע הקץ ניוושע אפילו בלא תשובה.

הרמח"ל (דעת תבונות עמ' טז-יז) וז"ל: "זאת נחמתנו בעניינו, כי לא על מעשינו יפקוד, ולא לזכותנו ימתין, או מחסרון מעשים יחליפנו ח"ו, אלא מפני השבועה אשר נשבע לאבותינו והברית אשר כרת. הנה אפילו אם לא יהיה זכות בישראל - כשיגיע עת מועד, יום נסתם בלבנו, הנה על כל פנים יושיענו ודאי, כי אדון כל הוא, ויכול לעשות כן כשהוא רוצה"

וז"ל הגר"א בבאורו על תיקוני הזהר (ע-ד): "כי יש קצים בכל דרא לפי הזכויות, אבל קץ האחרון לא תליא בתשובה אלא בחסד (היינו חסד הבורא. המעתיק), כמ"ש (יחזקאל כ' כב) ואעש למען שמי, וכמ"ש בתפילה ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה"

וראה נא לשון רבינו חיים בן עטר בספרו הקדוש אור החיים (ויק' כה' כח): "ואומרו ואם לא מצאה ידו די השיב. פירוש אם יראה האדון כי אין כח בעם לסבול חבלים עוד ורבו חובותיהם למעלה ראש ואפס בהם כח הסבל, והיה ממכרו עד שנת היובל שהוא זמן המוגבל לגאולה בעתה, ואז יוצא ביובל ושב לאחוזתו קץ הגלות ישנו אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים ח"ו עכ"ל.

וכן כתב הגאון המקובל בעל הלשם בספרו הקדמות ושערים (שער ו' פרק ט'): "ושקלו וטרו בזה ר' אליעזר ור' יהושע ולבסוף שתק ר' אליעזר והרי הודה ר' אליעזר לר' יהושע שהגאולה העתידה אינה תלויה בזכות ומעשים כלל" ועיין שם שהאריך בכך דרוש שלם.

הרי לנו שחכמי ישראל ממזרח וממערב מצפון ומים כולם כאחד עונים ואומרים שאפשר ואפשר לגאולה בלא תשובה ולא עשו שום חילוק בדבר.

וכן הדבר מוכרע מסברא פשוטה. שהרי הראיה האחרונה שהביא ר' יהושע שלה לא היה לר"א מענה היא השבועה שנשבע ה' לגאלנו יהיה מה שיהיה. וכמו שכתב בהדיא תלמיד הרמב"ן ר' דוד בונפיל (מובא בחידושי הר"ן סנה' קי): וז"ל: אבל ר' יהושע חלק עליו לומר שאין בגאולה העתידה שום תנאי והיה גזירה שיש בו שבועה כמו שנא' "וישבע בחי העולם ושתק ר' אליעזר"

אלא לענ"ד באור דעת הרמב"ם ברורה היא. אך ארחיב מעט כדי שיובנו הדברים. כי אכן יש להבין, מהיכן הוציא את פסקו זה? ונסה ללכת בכמה דרכים:

א. אפשרות ראשונה היא לומר שפסק הרמב"ם כר' אליעזר. כך מורה פשטיות לשונו. אך מה שקשה בזה הוא שידוע שבעלמא הלכה כר' יהושע וכל הראשונים ואחרונים פסקו כר' יהושע. וגדולה מכולם, משמעות הבבלי והירושלמי היא שנצחו ר"י לר"א.

ב. דרך שניה היא לומר שפסק כר' יהושע – הרי דבריו היפך דברי ר' יהושע בעליל, אלא אם תסביר בדעתו כמו שהסביר הרב, אך כבר הסברנו לעיל מה שקשה בזה שהוא היפך משמעות הגמ' ראשונים ואחרונים.

ג. ואם נצעד בדרך הכסף משנה ונאמר שמקור דברי הרמב"ם הוא בגמ' יומא (פז): "גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה", אמנם לא יוקשו לנו הקושיות דלעיל (ויתכן שזה טעמו של הכס"מ שלא הראה מקורו בגמ' סנהדרין הנ"ל), אך עין רואה שלשון הרמב"ם לא נראית שנגזרה מלשון הגמ' ביומא, וכידוע שאין דרכו ע"ה לשנות מלשון הש"ס. ובדרך אגב נלמד מכך שמרן הכס"מ לא הראה מקור דברי הרמב"ם בדברי ר' אליעזר הנ"ל כפשטיות לשונו, גם זה מבשר שדוחק לומר שיפסוק הרמב"ם כר"א נגד ר"י כמו שנתבאר לעיל.

ד. דרך רביעית ולדעתי היא דרך סלולה היא לומר שהרמב"ם לא פסק לא כר' אליעזר ולא כר' יהושע וכמו שכתב במפורש בחיבורו על המשנה (בפירוש המשנה דדור המבול אין להם חלק לעוה"ב) וז"ל:

"כבר זכרתי לך פעמים רבות שכל מחלוקת שיחיה בין החכמים שאינו בא לידו מעשה אלא שהוא אמונת דבר בלבד אין צד לפסוק הלכה כאחד מהם".

אלא אגב כתיבתו במעלת התשובה תפס כר' אליעזר להפליג בחשיבות הענין. ודע שמצאנו להרמב"ם במקום אחר ענין דומה, והוא שאיתא בגמ' (שבת סג.) מחלוקת בין ר' חייא בר אבא לשמואל. רחב"א ס"ל שכל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח, ופליג שמואל וס"ל שאין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכות בלבד. והנה בהלכות תשובה בפ"ח כתב כרחב"א ובפרק הבא אחריו (וכן בהלכות מלכים פ"ב) כתב כשמואל. ואף שכבר נכתבו כמה תירוצים ע"י גדולי הדורות וביניהם הרדב"ז (ח"ח סי' עא), מ"מ כתב הוא עצמו בתרוץ שני "והוי יודע שאפילו לא היינו יודעים תרוץ לדבר לא יקשה על הרב ז"ל משום דלא נפקא מינה לענין דינא". וכן כתב בספר 'ארבעה טורי אבן' וז"ל "יש לישב וכו' ויותר נראה לומר שרבינו אינו רוצה להכריע בענינים אלו שהרי בהלכות מלכים אחרי שהביא דברי שמואל כתב 'וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו שדברים שתומים הם אצל הנביאים וגם לחכמים אין קבלה בדברים אלו' ולכן כותב כאן כדברי שניהם" עכ"ל.

לכן, גם כאן נימא, שהרמב"ם לא פסק לא כר' אליעזר ולא כר' יהושע מהסיבה הפשוטה שאין דרכו לפסוק בעניני אגדה ודעות. ונאמן לשיטתו בכלל בעניני הגאולה כמו שכתב שאין קבלה ברורה לחכמים בדבר אלא לפי הכרע הפסוקים כך נראים הדברים וה"ה הכא כתב לפי הכרען של פסוקים, אבל לגופה של סוגיא ברור שנצחו ר' יהושע לר' אליעזר ויש גאולה ללא תשובה ותו לא מידי. וכשתבונן בדבר תבין שהוא הוא ענין זכו ולא זכו.

ומכאן למאמר הבא. בו ננסה להבין האם יתכן שגאולת ה' את עמו תחל בצורה טבעית, או שמא המעבר בין גלות לגאולה חייב להיות ברור, חד משמע וניסי ומרומם בלי שלבי בינים טבעיים.

גאולה דרך טבע.

כתב הרב (ז):

"עלם הרעיון של לקיחת ממסלה לישראל בעלמם לפני ביאת המשיח מינות וכפירה בדרכי ה' יתברך, כי רק הוא ית"ש המסעבד והגואל"

באור דבריו: שהדרך שבה מנהיג ה' את עולמו היא שרק הוא יכול להגלות אותנו, ורק הוא יכול לגאול אותנו. ואם אנחנו מנסים לעשות פעולה בכוחות עצמנו, בצורה טבעית, הרי זו מרידה ברצון הבורא וכפירה בדרכיו. ולפי יסודו של הרב אין נפקא מינה אם אנו צדיקים או רשעים, לעולם התעוררות עצמית וטבעית אסורה. שכן כתב הרב בהדיא (אות קיט) וז"ל:

"ואף אם יהיו כל הצרכי הממשלה כולם אהובים כולם צורכים אף כתנאים ואמוראים, מ"מ אם לוקחים הממשלה והחירות מעלמם טרם שהגיע הזמן, הוי דחיקת הקץ שהיא כפירה בתוה"ק ובאמונה"

סיכום דבריו: כל עוד אין גאולה משמים בצורה ניסית, כל התעוררות מצד עם ישראל לחזור למצבו הקודם פסולה היא ואסורה.

תשובה: ובכן, האפשרות לגאולה בצורה טבעית (לפחות בראשיתה), כתוב בתורה, שנוי בנביאים, משולש בכתובים, ומפוזר בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים.

כתוב בתורה:

(במדבר כד' ז'): "אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל" כותב אור החיים הקדוש:

וכפל הענין ושינוי הלשון, יתבאר ע"פ דבריהם ז"ל (סנהדרין צח): שאמרו, שאם תהיה הגאולה באמצעות זכות ישראל יהיה הדבר מופלא במעלה ויתגלה הגואל ישראל מן השמים במופת ואות, כאמור בספר הזוהר (ח"א קיט. וח"ג ריב:). מה שאין כן כשתהיה הגאולה מצד הקץ ואין ישראל ראויים לה תהיה באופן אחר, ועליה נאמר (זכרי' ט') שהגואל יבא עני ורוכב על חמור, והוא מה שאמר כאן כנגד גאולת אחישנה, שהיא באמצעות זכות ישראל שרמז במאמר אראנו ולא עתה אמר "דרך כוכב" שיזרח הגואל מן השמים, גם רמז לכוכב היוצא באמצע השמים לנס מופלא כאמור בספר הזוהר (שם), וכנגד גאולת בעתה שרמז במאמר אשורנו ולא קרוב אמר "וקם שבט מישראל" פירוש שיקום שבט אחד מישראל כדרך הקמים בעולם דרך טבע, על דרך אומרנו (דניאל ג) ושפל אנשים יקים עלה, שיבא עני ורוכב על חמור ויקום וימלוד ויעשה מה שנאמר בסמוך:

מדבריו למדנו שב' דרכים לגאולה, אחת "מן השמים במופת ואות" ושניה "דרך טבע"¹⁷

שנוי בנביאים ומשולש בכתובים:

הנה בגמ' סנהדרין (צח.) מובאים ב' פסוקים בעניני הגאולה שנראים לכאורה סותרים והגמ' מיישבתם וז"ל: אמר רבי אלכסנדר רבי יהושע בן לוי רמי כתיב (ישעיה ס-כב) בעתה וכתוב אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה אמר רבי אלכסנדר רבי יהושע בן לוי רמי כתיב (דניאל ז-יג) וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתה וכתוב (זכריה ט-ט) עני ורוכב על חמור זכו, עם ענני שמיא. לא זכו, עני ורכב על חמור.

ודע קורא נעים, כי גמ' זו היא אבן יסוד בהבנת דרכי הגאולה ובהמשך דברינו א"ה נרחיב בה.

¹⁷ הרב (אות טט) רצה להסביר את דברי אוה"ח באופן אחר. עיין מה שכתבנו בנספחים.

ואם בכתובים עסקינן מה לנו ראייה ברורה וגדולה מגאולת בבל שהיתה בצורה טבעית לחלוטין ע"י רשיון כורש מלך פרס, במצב רוחני ירוד מאד, כפופים למלכות הגוים ובכל זאת לא נמנעו הנביאים ורבותינו הקדמונים והמאוחרים לקוראה בשם גאולה כנאמר על כורש (ישעיה מה' יג): "הוא יבנה עירי וגלותי ישלח". וכתב הרמב"ן (שמות ב' יב) שהסיבה שאנו משתמשים היום בשמות החדשים שעלו איתם מבבל (שהרי תשרי חשוך וכו' הם שמות פרסיים ולא נשתמשו בהם לפני שהגיעו לבבל) בשביל להזכיר נפלאות ה' שגאלנו מבבל. וכלשונו: "אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב (ירמיה טז יד-טו) ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון, חזרנו לקרא החדשים בשם שנקראים בארץ בבל, להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י וכו' והנה נזכיר בחדשים הגאולה השנית" עכ"ל.

ובאמת, כל סוגית גאולת בבל אבן מעמסה היא לכל שיטת סאטמר דוק ותשכח.

והרי לך כמה גרגרים מרבותינו חדשים גם ישנים המוכיחים שגם גאולה בצורה טבעית והדרגתית גאולה מיקרי.

כתב הגר"א (בביאורו לתיקוני הזהר כז): "וימין מקרבת כמ"ש וברחמים גדולים אקבצך שיפקון בסיטרא דימינא אבל בתחילה יתער בשמאלא שמאלו תחת לראשי והוא יהיה פקידה כמו שהיה פקידה בבית שני בימי כורש ולא יצאו בו ואח"כ יתער ימינא". ודע ידידי הקורא ששיטת הגר"א בדרכי הגאולה רחבת ידים ומפורטת ביותר ונתקימו רוב דבריו בימינו בצורה פלאית. ולקמן א"ה נעסוק בדבריו בהרחבה.

כן כתב ר' יוסף בן כספי (נפטר ה'א ק"א כתב בספרו תם הכסף ד' מד): "היות אפשרי קרוב צאתנו מן הגלות הזה...או מדוע לא יעשה לנו האל כמו שעשה בבית שני... כורש העביר קול בכל מלכותו "מי בכם מכל עמך"...ומדוע לא יקל שעוד יביא ה' איש אשר יעשה כמעשה משה וילך אל מלך מצרים ומלך תתרו וימסרו לו היהודים וארץ ישראל? או יקום מלך ויכבוש את כל ארץ ישראל מיד מלך מצרים הנקרא אלשולטן היום, ויעביר קול בכל מלכותו שנושב לארצנו... או אולי מבלי כל אלה, יעיר ה' יתברך מחר או מחרתו רוח השלטון היום שימסור ארץ ישראל לנו ויאספו שמה כל היהודים הנמצאים בכל מלכותו וזולתם מארבע רוחות השמים, ובכלל מי יוכל לספר הדרכים, דרכי אל... למה נטרח לחשוב איך יעשה ה' כל נפלאותיו... אבל הכלל כי הענין מטבע האפשרי"

ר' יהושע ליב דיסקין ("הפלס" תרס"ד עמ' 435) "זכו- עם עננא שמיא, על ידי ניסים ונפלאות, לא זכו- כבר אינש, תהיה אתחלתא דגאולה ברשיון הממשלות".

ועתה נעתיק כמה מדבריהם של גדולי החסידות:

בעל התולדות בספרו "פורת יוסף" (עמ' קט): שתי דרכים בגאולה אחת בדרך הטבע ואחת למעלה מן הטבע וכו' כי הכל בחירת אנשי הדור.

האדמו"ר מרוז'ין: מובא ב"ספר הזכרונות" לר' אייזק החסיד, שבשנת תר"ח היתה התעוררות בעולם שיגיעו ימות המשיח והגאולה תבוא בקרוב והצדיק מרוז'ין יהיה המשיח. כשהגיעו הדברים לאוזני הרוז'ינאי אמר: לא. הדור הזה אינו ראוי לגאולה נסית וכו'. עם ישראל ישתחרר משעבוד הגוף אם רק יתנו לו רשות לבוא לארץ ישראל בלי ניסים ונפלאות אזי ממילא תבוא הישועה, מתחלה צריך להיות אתערותא דלתתא על ידי עובדות ומעשים של ממש ולא רק במחשבות וברצון בלבד – אני אומר – אמר האדמו"ר מרוז'ין- מקודם תהיה גאולה על פי הטבע כמו בזמנו של עזרא מבית שני אח"כ בא"י תבוא הגאולה האמיתית הגאולה הרוחנית.(עוד עיין בספר 'מגדולי החסידות' דף קנט וב'ספר החסידות' לר"א מרקוס דף רכא)

האדמו"ר מקוצק: ר' מנחם מנדל מקוצק כרבו רבי שמחה בונים מפשיסחא האמין גם הוא שהגאולה תינתן בדרך הטבע וכן סיפר החסיד המפורסם ר' בניציון מאוסטרובה ששמע מחסיד ישיש פעם באחד מנסיעותיו לפשיסחא עקב אחרי הרבי מקוצק (אז תלמידו של הרבי בונם) ור' אברהם משה (בנו של רבי בונם) ושמע אותם משוחחים על ארץ ישראל והגאולה ושמע אותם מסכימים שאם יחליטו אומות העולם למסור את ארץ ישראל לידי עם ישראל תהיה זאת אתחלתא דגאולה (היכל קוצק עמוד שי"ח).

חידושי הר"ם: ובספר "וילקט יוסף" להגר"י מנדלקרן (אות קע"ח) מביא כדלהלן: "סיפר אשר פעם אחת בימי הגה"ק מרן החי' הר"ם צוק"ל סיפר לפני מרן זצ"ל אחד מידידיו הגביר רמ"ע ז"ל, אשר נדפס במערכת העיתון 'דיעות' אשר בדעת מלכי אומות העולם ליתן את ארץ ישראל לעם ישראל בחזרה, ואמר לו מרן בעל החי' הר"ם זצ"ל כי אפשר להיות כן. כי בזמן שעם ישראל המה בבחינת לא זכו ח"ו, יהיה הענין עפ"י דרך הטבע. ושאלו הגביר הנ"ל למה יחשוב מרן זצ"ל שעתה בני' בגדר לא זכו? בשלמא בימי עזרא הסופר כתיב

בהו 'חצים מדברים אשדודית' אבל עתה הלא ילכו כולם ויתנהגו כולם בדרך התורה? והשיב לו מרן החי' הר"מ זצ"ל 'אתה ליטאי (בל"א אמר די ליטוואק די) [כי היה במדינת ליטא] הלא בביתך מדברים עתה בשפה פולנית!'"

ולסיום פרק זה אחתום בדברי ר' אליהו גוטמאכר (בעל החיבור "קן מפורשת"): "בעו"ה טועים רבים בחשבם שיהיו יושבים בחברת השעשועים כל אחד כפי דרכו בביתו, ופתאום יפתחו שערי הרחמים, ויעשו מופתים בשמים ובארץ, וכל יעודי הנביאים יתקיימו ויקראו אותם ממקום שבתם. אבל לא כן הוא, מה יהיה יותר מקץ השבעים שנה דבבל שהיה מיועד מתחילה עד כאן ותו לא, ובכל זאת עד כמה התאמץ דניאל כמו בקפיטאל ט, ועד כמה התקרב נחמיה להטבע, ולא אמרו כהמתחכמים שבו איש תחתיו הגאולה צריכה לבוא."

אתה הראת לדעת שיש ב' דרכים לגאולה, אחת דרך ניסית, ושניה דרך טבעית. ודבר זה תלוי בזכותן של ישראל והרוצה להתעקש ולומר כי גאולה היא לעולם ניסית, כובד הראיה מוטל עליו.

ועתה, תסתער עלינו לכאורה קושיה עצומה, היתכן שיחל ה' גאולת עמו ע"י אינשי דלא מעלי? הגאולה תיקרא !? ובכן, להבין דבר זה לאשורו הב לי ידך ובא נא עימי למאמר הבא.

היעשה ה' ניסים ע"י רשעים?

כתב הרב (אות קלח): "אוי אפסר לבוא תקועה לישראל ללא ע"י זכאון שיט להם זכות התורה והמוטות".

היוצא מדבריו הוא, שאי אפשר שה' יתברך יושיע את עמו, אלא ע"י אנשים כשרים וצדיקים.

ולכאורה יש לתמוה, שהרי ראינו גם ראינו בדברי הנביאים כמה פעמים שה' הושיע את עמו כמה פעמים ע"י אנשים רשעים. שהרי ירבעם בן יהואש שנא' בו שעשה הרע בעיני ה', ובכל זאת הושיעם ה' יתברך על ידו, כאמור: (מלכים ב' י"ד כד): "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִכָּל חַטָּאוֹת יִרְבֵּעַם בֶּן נִבְטָא אֲשֶׁר הִחְטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל: הוּא הִשִּׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבֹא חֶמֶת עַד יָם הָעֲרָבָה כַּדָּבָר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דָּבָר בְּיַד עֲבָדָיו יוֹנָה בֶן אֲמִתִּי הִנְבִּיא אֲשֶׁר מִגַּת הַחֶפְרָ: כִּי רָאָה יְהוָה אֶת עֲוֹנוֹת יִשְׂרָאֵל מֵרָחֵק וְאָפֶס עֲצוּר וְאָפֶס עֲזוּב וְאִין עֲזָר לְיִשְׂרָאֵל: וְלֹא דָבָר יְהוָה לְמַחֲוֹת אֶת שְׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וַיּוֹשִׁיעֵם בְּיַד יִרְבֵּעַם בֶּן יוֹאָשׁ:

פשט הכתוב מספר לנו שהיה מלך שעשה הרע בעיני ה', ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל, ובנוסף לכך, עם ישראל היה במצב רוחני ירוד ביותר, שהרי הגדירים הכתוב 'מורה מאד' ופרושו "ממרים את פי ה'" (רלב"ג), "ומפליגים ברשתם" (מלבי"ם), ובכל זאת הושיע ה' את עמו. ומדוע? כי רָאָה יְהוָה אֶת עֲוֹנוֹת יִשְׂרָאֵל. לא בגלל זכותם ולא זכות מלכם, אלא כמו שכתב הרלב"ג וז"ל: "סיפר שההצלחה שהיתה לירבעם בן יואש מלך ישראל היתה בעבור ברית השם עם האבות שלא ימחה שם ישראל מתחת השמים."

והנה הרב (אות קלח) רצה לדחות ראייה זו מכמה טעמים. ראשית, כתב שעמדה לו לירבעם זכות שלא קיבל לשון הרע על עמוס הנביא. והוא מתנא דבי אליהו (א"ר פ' יז).

על טעם זה יש להעיר, אם בגלל שמצא להם זכות נעשתה תשועה על ידם א"כ מדוע לא תמצא זכות ל"ציונים" הרי עמרי אבי אחאב היה רע בעיני ה' ונעשתה תשועה ע"י בגלל שהוסיף כרך אחד לישראל (סנהדרין קב). א"כ כ"ש אלו שהוסיפו כמה וכמה כרכים וערים.

ועוד, הבנת הרב בנביא היא שלמעשה ירבעם ואביו (יהואש) וסבו (יהואחז) ובנו (זכריה), כולם "היה להם זכותם מכוונים והרצה תורה ומלות ומסרו נפשם על התורה הקדושה". במילים אחרות הם היו צדיקים.

מלבד שהבנה זו סותרת פשט הכתוב היא גם סותרת את תרוצו הראשון וכמזכה שטרא לבי תרי, שהרי בתנא דבי אליהו שהוא עצמו הביא לעיל מבואר שהדבר היחיד שנמצא טוב בירבעם הוא שלא קיבל לשון הרע על עמוס. משמעות הדבר שהיה רשע ולא צדיק כמו שכתב פה. וז"ל התנא דבי אליהו:

ויושיעם ביד ירבעם בן יואש. וכי מה נשתנה ירבעם בן יואש מכל מלכי ישראל שהיו לפניו, והלא ירבעם עובד ע"ז היה? אלא מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס הנביא שנאמר (עמוס ז) וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל וגו'. מיד גער בו ירבעם והוציא לאמציה בנויפה ואמר לו: ח"ו לא ניבא הנביא אותה נבואה, ואם נתנבא כך; לא מעצמו הוא מתנבא כך אלא מן השמים הוא מתנבא. באותה שעה אמר הקב"ה: דור, וראש הדור, עובדי עבודה זרה היו, הארץ אשר אמרתי לאברהם ליעזק וליעקב לזרעך אתננה הריני נותנה בידו של זה מפני מה מפני שלא קיבל לשון הרע על עמוס, ועליו הוא אומר (מלכים שם) "הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה'". בא זכריה בן ירבעם בן יואש בן יהוא אחריו, ואם היה עושה תשובה ומעשים טובים היה צדיק בן רשע והיה טוב לו וכיון שלא עשה תשובה והיה רשע בן רשע לכן היה רע לו וכן במדה הזאת לכל משפחות האדמה בין לישראל בין לעכו"ם. עכ"ל.

הרי לנו מבואר בפסוקים ובדברי רבותינו שירבעם בן יואש הוגדר כרשע ובכל זאת הושיע ה' יתברך את ישראל על ידו. ומדוע? "לא בשביל תשובה שעשו אלא שריחם עליהם כי ראה ענינם" לשון הרד"ק.

ועוד מצאנו ראינו במפורש במעשה דאחאב מלך ישראל שנאמר בו: " רק לא הִיָּה כְּאַחָאָב אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לְעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינָי ה' אֲשֶׁר הִסְתָּה אֹתוֹ אִיזְבֵּל אִשְׁתּוֹ". ובכל זאת הקב"ה הושיע את עם ישראל על ידו ישועה מופלאה פעמים, כמבואר בנביא (מלכים א' כ') שמלך ארם, הוא ושלושים ושתיים מלכים אשר איתו ורבויות חיילים נצבו מול עם ישראל שבצבאו רק שבעת אלפים איש (!), ובכל זאת עם ישראל ניצח והכום מכה רבה מאה אלף איש ביום אחד!

וראיתי לרב שכותב על אחאב (אות קלא) "כרור שהיה מאמין בה' וכתורתו הק' ובעצמו הגביאים למונה גמורה וקמר תורה ומלוות בתכלית זולת עון ע"ז דתקיף לי ילכיה"

והנה לא הייתי רוצה להשיב על דבריו כי אז אהיה מחויב לפרסם רשעת הקדמונים דבר שאין אני רוצה לעשותו, אבל בכל זאת אחשוב למצוה לסקל אבני השיבוש מדרך עמי. והנה, אע"פ שקיימא לן שבבואנו לדבר על הקדמונים נאמר לנו של נעליך מעל רגליך מ"מ להביא מעט מדברי רבותינו בענין אחאב מותר לנו.

סנהדרין ריש פרק חלק: ואלו שאין להם חלק לעולם הבא... ירבעם אחאב ומנשה.

סנהד' קב: "ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו" (מלכים א טו-לג). א"ר יוחנן שכתב על דלתות שמרון אחאב כפר באלהי ישראל לפיכך אין לו חלק באלהי ישראל.

ברכות סא: לא איברי עלמא אלא לרשיעי גמורי או לצדיקי גמורי. והם אחאב בן עמרי ור' חנינא בן דוסא כמבואר שם.

מדרש תנחומא ישן ואתחנן: ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו. (מלכים א טו-ל) תדע לך שהיה מוכר עצמו לע"ז והשכיח שמו של הקב"ה. האין? היה מוחק את האזכרות וכותב תחתיהם וידבר הבעל, בראשית הבעל, ויאמר הבעל, וכל התורה כולה עשה כן.

וידוע שהקב"ה הבטיח ליהוא, שיזכה שבני רבעים ישבו לו על כסא המלכות מכיון שעשה את הטוב בעיני ה' **והכרית את בית אחאב.**

ועוד, לאורך כל התנ"ך אנו רואים כמה הזכיר הנביא לרעה את ירבעם בן נבט והרי אמרו רבותינו (סנהד' קב): **קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם.**

והנה, לפי מהלכו של הרב, שמגדיר את מלכי ישראל הללו כצדיקים, הפך פשט הכתובים ודברי רבותינו, א"כ אין רשעים ואין צדיקים לכאורה, ואם כן הכיצד נלמד אורחות חיים?

ובאמת יודע אני שיש מבוכה וטשטוש בדרך שיש להתייחס לנאמר בתנ"ך. שיש החושבים שכל מי שמוזכר בתנ"ך הוא צדיק יסוד עולם ולא משנה מה אמר ומה עשה. ויביאו ראיה לשיטתם מהא דסנהדרין (קב), דאיתא התם שמנשה אף שהיה מלך רשע אמר לרב אשי שאינו ראוי לקוראו חבירו, והקב"ה ביקש לטייל עם ירבעם בן נבט בגן עדן (סנהדרין קב), וכדומה באלו המאמרים, ושכחו שמנשה ירבעם ואחאב אין להם חלק לעולם הבא (שם ז), וע"פ תורתנו הקדושה רשעת אדם וצדקתו נקבעת אך ורק לפי קיום או ביטול תורה ומצוות. ואף שקדמונים אלו מצד מעלת נפשם היו גדולים מאד, ואין לנו השגה במדרגתם ולא בסוג היצר הרע שהיה בתקופתם, עם כל זאת, זאת התורה לא תהיה מוחלפת. והעובד ע"ז שחיטתו אסורה ויינו יין נסך. והנביא משמיענו בפשטות שכשהקב"ה רוצה להושיע את עמו עושה זאת לעיתים ע"י מלך רשע ומי יאמר לו מה תפעל.

והנה, כתבו הרשב"א (שו"ת ח"ד רצו') והרמב"ן (מיוחסות רפה') במשפטי החרם, שכאשר יהונתן בן שאול עבר על החרם שהחרים אביו וטעם מיערת הדבש, פדו אותו העם בטענה "שאי אפשר שיהא יהונתן מזיד, מכיון שנעשתה תשועה גדולה על ידו ואין הקב"ה עושה נס ע"י הרשעים המזידיים"¹⁸.

ולכאורה דבריהם תמוהים שהרי ראינו פסוקים מפורשים שנעשו ניסים לישראל גם ע"י מלכים רשעים כנ"ל.

¹⁸ וכעין זה בע"ז (יח): אי לא איתעביד בה איסורא מתעביד ניסא, אי עבדה איסורא לא מתעביד בה ניסא"

אמנם כשתתבונן בדבר תראה שדבריהם צדקו מאד, ושאינ דמיון כלל בין מלחמת יונתן למלחמות מלכי ישראל שהזכרנו למעלה.

והנה, כך נאמר ביהונתן (שמואל א' יד'): "ויהי היום ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מעבר הלז ולאביו לא הגיד ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה אולי יעשה יהוה לנו כי אין ליהוה מעצור להושיע ברב או במעט ותהי המכה הראשנה אשר הכה יונתן ונשא כליו כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה: ותהי חרדה במחנה בשדה ובכל העם המצב והמשחית חרדו גם המה ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים"

מכאן אנו רואים שיונתן פתח במלחמה על דעת עצמו, במסירות נפש ובאמונה ובטחון בה' יתברך שיעשה לו נס, נגד ההלכה שאין סומכים על הנס, ורק צדיק גדול כזה יכול לסמוך על כוחו. **נס אישי** כזה אין ראוי שיעשה לרשע מזיד. אבל **נס כללי** במלחמה להציל את העם מעטים מול רבים אע"פ שהמלך הוא רשע, בזה הקב"ה עושה ניסים. והוא פשוט וברור ואתי שפיר דברי הרשב"א.

והא לך לשונו של הגאון בעל "ציץ אליעזר" שדן בסוגיא זו וז"ל (ח"ז מה' יב):

שאין מקום כלל.. לטענה לומר שבלתי אפשרי שתוכל הישועה השמימית לצמוח ע"י אלה האנשים אשר אין יראת א-להים בלבם, כי מלבד שהיא מזויפת ושוברה בעידה מפני שברור הדבר שככל שתתגבר העליה של שומרי תורה כן תתגבר כח ההשפעה של היהדות הנאמנה במוסדות המדינה עד שבהמשך הזמן יוכתרו בהעלחה המאמצים לשנות פני הדברים לטובה בעז"ה. מלבד זה **מי יוכל לבוא בסוד ההשגחה העליונה** ולמצוא חקר שדי, שהרי כבר היה כזאת לעולמים, שבאפס עצור ועזוב שלח ה' עזרתו מקודש בידי מלך ישראל **רשע** להרחיב את גבולות הארץ וליישב בה המוני בית ישראל, ומפליא הדבר, שהכתוב מעיין הדבר לשבחו של מלך זה סמוך ונראה יחד עם ציינו את גודל רשעתו של מלך זה בבחינה של אין עבירה מכבה מצוה. עכ"ל.

ולסיכום נאמר, אי אפשר להתעלם מכך שהקב"ה עושה את שליחותו לעיתים ע"י נחשים ועקרבים, ובוחר להושיע את עמו לפעמים בצורה שאינה מובנת לנו. וכי מובן לנו מדוע בנס פורים הוצרכה אסתר הצדקת למסור עצמה למשכב טמא וערל, או בנין בית שני שנבנה ע"י הורדוס הרשע בעצת בבא בן בוטא (ב"ב ג.), וגדולה מזו, גאולת בבל שנעשתה ע"י כורש שהיה מלך גוי, שהקב"ה קראו משיחי (ישעיה מה) היש דבר תמוה מזה? ! ראה נא מה אמרו רבותינו במדרש (שה"ש רבה פ"ה פ"ג פשטי את כותנתי):

"אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע, כל ניסים שעשית לי ע"י כורש לא היה מוטב לעשותן לי על ידי דניאל ועל ידי אדם צדיק? ואעפ"כ מעי המו עליו"

הרי לנו שגם עם ישראל התקשה להשלים עם העובדה שיצטרכו להגאל ע"י אינש דלא מעלי, והיא היא טענתו של האדמו"ר זצ"ל. אבל כאמור אין מי יאמר לה' יתברך מה תעשה ומה תפעל, ולא אוכל לנסח זאת טוב יותר מהגאון הנצי"ב (במאמר אחרית כבראשית) שכתב על ענין זה בדיוק וז"ל:

"כי באמת אין לחוות דעה את ה', וכאשר אמר ע"י ישעיה הנביא כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי וכו', ואנו אין לנו להתחכם לאמר כי נערך להיות באופן אחר"

אך באמת אחר הדברים האלה ראוי לשאול, על מה עשה ה' ככה, ומה ההסבר להנהגה זו של ה' יתברך, שידענו שהיא קיימת אך לא ידענו פשרה. ובכן, תשובה לשאלה זו טמונה בדברי רבותינו מארי דרוזא, האר"י הגר"א והרמח"ל, וטובא דח"ן גניז בהו, לכן ידידי הקורא, פשוט זהבים ולבש לבנים, כוון דעתך ותעלה ותבוא למאמר הבא בו נדון בפתגמא דנא.

המשך יבוא בל"נ ובס"ד.

נספח בענין גאולה דרך טבע

בהיות שעל המאמר הקודם בנושא גאולה דרך טבע נשלחו אלינו מס' שאלות ראיתי שנכון הדבר להתייחס אל השואלים בטרם נעבור אל המאמר הבא ואגב כך יתבארו כמה יסודות חשובים. הן במשנתו של הרב והן בדברי הנביאים.

ומתוך השאלות שנשאלתי בחרתי כאן בשאלה, אשר כוללת עיקרי הקושיות כולן.

ולא הבהת הקיצור לא אשתף את הקוראים בכל נוסח השאלה אלא במה שעולה ממנה והוא:

א. טוען השואל שלא נתבאר בדברי הרב שאין אפשרות לגאולה דרך טבע. היפך מה שכתבתי בדעתו.

ב. במאמרי הקודם כתבתי בזה הלשון: **'גאולת בבל אבן מעמסה היא לכל שיטת סאטמר'**. וטוען השואל שגאולת בבל היא לא קושיא למהלכו של הרבי, שהרי הוא מתייחס אליה (באות עה) ומגדיר אותה כמהלך עפ"י נבואה א"כ לא קשיא.

וזו תשובתי:

אקדים ואומר על פניו שאלתך במקומה, אך הסיבה לשאלתך ולרוב השאלות שאני שומע בכתב ובע"פ היא הקיצור שנקטתי בכתבתי למען ירוץ הקורא בו. כי אם ארחיב, ימשכו הקוראים ידיהם ממנו. ואם אקצר, ימצאו מקום לשאלות במאמרי. ונמצא במיטת סדום שוכב זה המאמר, אוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר.

אך כנראה שע"ז אמרו בשעת המכנסים פזר, לכן אטעים בפזר גדול מה שקצרת. ובכן, אקדים כמה הקדמות ומהם נבוא אל הביאור.

ראשית נגדיר מהי גאולה דרך טבע שאותה שולל הרב.

שיטת הרב היא שאין אפשרות לקיבוץ גלויות קודם ביאת משיח. ואין לישראל רשות לחזור לארצם בעליה המונית אלא בביאתו. והסיבה היא, שכל עניני גאולה יכולים להעשות רק ע"י משיח. ואם אנו נעשה אותם, נחשב כדוחקים את הקץ.

וז"ל (אות מה): "בעניני הגאולה רריך לידע שאך הקב"ה הוא העושה ואין לנו רשות לעשות מאומה אלא תשובה ומע"ט"

(אות יז): "הקיבוץ יחד לעלות הוא נגד כמה קראי שהמלך המשיח יקבץ את ישראל"

(אות כב): "קודם הגאולה אין לזון הברכה ית"ש להכניס כל ישראל לארץ ישראל"

וכ"כ מחזיק הרב בדעה זו עד כדי כך שאת ברכת 'מקבץ נדחי עמו ישראל' הוא מסביר שמדובר על קיבוץ ישראל למדבר העמים¹⁹ ולא לארץ ישראל כמו שכתב בהדיא (אות כב) וז"ל:

"וכן אנו אומרים בתפילותינו ושא נס לקבץ גלויותינו. גם סיוס הברכה הוא כסתמא 'מקבץ נדחי עמו ישראל' ולא אמר להיכו...הקיבוץ הראשון לא יהיה לארץ ישראל אלא למדבר העמים"

לעומת זאת הבאנו את דברי ר"י בן כספי, הגר"א, המהר"ל דסקין האדמורי"ם מרוז'ין ומקוצק ועוד, שלא מסכימים לדעה זו, וסוברים שתתכן גאולה דרך טבע – היינו יתקבצו הגלויות וכו' אפילו בלא משיח.

¹⁹ נראה שבזה הוא רוצה לתרץ קושיא גדולה על מהלכו, שהרי בגמ' (מגילה יז) איתא שיש לסדר ברכות התפילה משמעות והם מורות על תהליך הגאולה, והרי אנו רואים שקיבוץ גלויות (ברכה י') קודם לצמח דוד שהוא משיח (ברכה טו'), לכן מוכח שקיבוץ גלויות קודם לביאת משיח, לכן אם נעמיד שברכת מקבץ נדחי עמו ישראל אינה לארץ ישראל אתי שפיר.

ומכאן נשיב לשאלתך השניה לגבי פשר דברינו ש'כל סוגית גאולת בבל אבן מעמסה היא לכל שיטת סאטמר' וגם כאן בשביל לבוא אל הביאור נצטרך לפתוח בסוגיא מקדימה. והיא באור דברי חז"ל באומרם זכו ולא זכו.

ובכן הרב לומד שהביאור של זכו ולא זכו הוא - שאם זכו עם ישראל, הרי הגואל מתגלה בנס ופלא. ואם לא זכו, אזי הוא מתגלה בצורה טבעית. אבל עצם הגאולה תמיד היא ניסית ונעשית ע"י מלך המשיח.

שכן כתב (אות ט):

"וגם מ"ש אלה" פ' בלך עה"כ זקם שצט בישראל, שיהיה ביאתו בדרך הטבע, זה דברי הש"ס בקצת ביאור (היינו גמ' זכו ולא זכו) שאם זכו יבוא משמיא... כמו שבאו משה ואלהן למלכים רכזים על החמור ילידי אשה בדרך הטבע, ושחקו מהם פרעה וכל עצדיו וחרטומיו, ואח"כ הראו את גבורתם עפ"י ה'. כן יהיה מלך המשיח וכו' ופתאים הבינו מדברי אור"ח הקדוש האלו שהכל יהיה לך טבע והדברים מצוירים כאשר כתבתי שלא כתב לך הטבע אלל על ענש ביאתו והתגלותו בתחילה" עכ"ל.

העולה מדבריו הוא שההבדל בין גאולת זכו ללא זכו הוא רק באופן הגילוי של מלך המשיח, שאם זכו, יתגלה משמים. ואם לא, יתגלה כאדם רגיל. אבל עצם פעולתיו ואופן הגאולה אין בהם שום הבדל.

ובכן, המעיין בדברי הנביאים יראה בביור שהגדרת זכו ולא זכו נוגעת באופני הגאולה ממש והיא מקבלת באור מספיק בפסוקים המתארים את גאולת בבל.

הנה, ירמיה הנביא ע"ה מתנבא על הגאולה מארץ צפון שהיא בבל כידוע במילים אלו:

"לכן הנה ימים באים נאם יהוה ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים: כי אם חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הדיחם שמה והשבתיים על אדמתם אשר נתתי לאבותם (פ' ז' טו-טז)".

וכן מה שאמר ירמיה "הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתיים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול ושובו הנה (פ' לא ז)".

והנה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אשבר עלו מעל צנאך ומוסרותיך אנתק ולא יעבדו בו עוד זרים: ועבדו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם (ירמ' ל' ח-ט)

העולה מפס' אלו, שמבטיחם הנביא שעתידים הם לעלות מגלות בבל ומשאר ארצות, ולא יהיה עליהם עול זרים, ואף בראשם יעמוד מלך מבית דוד.

וכאן יש לשאול ב' שאלות.

ראשית, לכאורה יעודים אלו לא נתקיימו במלואם כידוע.

ועוד, ראינו לרבותינו שדרשו פס' אלו לימות המשיח וז"ל: (שבת ל:): יתיב רבן גמליאל וקא דריש עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר (ירמיה לא-ח) הרה וילדת יחדו.

וכן בברכות (ב:): דרשו חכמים פס' אלו לימות המשיח. וז"ל: תניא אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר: הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם וכו'.

ויש להבין מדוע רבותינו דרשו פס' אלו על הגאולה העתידה, בעוד שפשוטן מדבר על הגלות וגאולה שהיו באותו זמן, היינו גלות וגאולת בבל?²⁰

ולפני שנתרץ נוסף עוד שאלה אחת, והיא, שבדברי יחזקאל אנו רואים דבר תמוה, שהרי תקופתו היא חרבן בית ראשון וגלות בבל, ובמקום להתנבאות על בית שני כפי הסדר הראוי, הוא מדלג על ההרים ומתנבא על בית שלישי.

ודע, שכל מי שלמד נביא בקביעות וניסה לעשות סדר בדברים ולהבין את דבריהם הנאמרים באמת נתקל בשאלות אלו הצריכות ישוב, ואכן צריך להבין מה פשר כל אלו?

ובכן התשובה לכל זה טמונה בדברי רבותינו, שבמעט התבוננות בהם יתורצו כל תמיהותינו. לכן שים לבך למפתח חשוב זה שמסרו לנו שבו יובנו על נכון הרבה פס' בנביאים.

²⁰ ואף שאפשר לכאורה לתרץ קושיא זו בידך חברתה, היינו, מכיוון שלא נתקיימו נבואות אלו במלואן זה גופא ההכרח של רבותינו שפס' אלו נאמרו לימות המשיח, מ"מ לא ניחא לי בהא, ראשית כלל גדול הוא שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, ושנית יש תרוץ פשוט הרבה יותר שכבר הובא במפרשים כדלקמן א"כ הא עדיפא לן.

וז"ל (ברכות ד): עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קניית (שמ' טו-טז) עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה. עד יעבור עם זו קניית זו ביאה שנייה. מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא:

ופרש"י **ראויים היו ליעשות להם נס**. לבוא ביד רמה: **אלא שגרם החטא**. ולא הלכו אלא ברשות כורש וכל ימי מלכי פרס נשתעבדו להם לכורש ולאחשורוש ולדריוש האחרון:

ר"ל היו ב' אפשרויות לגאולת בבל או בצורה ניסית ומרוממת אם הם בלא חטא (היינו זכו), או בצורה טבעית ושפלה בגלל שגרם החטא (היינו לא זכו).

ותירוץ זה מתרץ את ענינו של בנין יחזקאל כמו שכתב רש"י (יחזקאל מג יא): "ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבא בזרוע ובנס. כדדרשינן 'עד יעבור'. ובנין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה לגאולת עולם אלא שגרם החטא שלא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא ויצאו ברשות כורש ובנו לעצמן ויש אומרים בבבל נכשלו בנכריות"

עינינו הרואות בהדיא שענין זכו ולא זכו משפיע על **אופן הגאולה** ממש.

במקום להגאל מכל הארצות - נגאלו רק מבבל.

במקום לבוא ביד רמה – באו כשהם כפופים לגוים.

במקום שמשיח צדקנו יגאלם²¹ – כורש פקד על גאולתם ואף נקרא משיח (ישעיה מה).

ותחת שיהיה בנין עולמים – נבנה בית שני שהיה חסר ה' דברים מבית ראשון. ואף נחרב כעבור תכ' שנים.

א"כ לסיכום, למדנו יסוד חשוב, והוא - שיש ודברו הנביאים על חזון אחד בב' אופנים. והכל לפי זכותן של ישראל.²² ועפ"י יסוד זה הונחו בדברי הנביאים ב' אפשרויות לגאולת בבל. או כביאה ראשונה ביד רמה, או בצורה טבעית ובלתי רוממה. וענין זה מאיר באור יקרות את המושג של זכו ולא זכו, ופירושו העולה מכאן הוא שאם עם ישראל מתוקנים במעשיהם גאולתם ניסית ומרוממת, ואם אין למו מעשים גאולתם היא שפלה וטבעית.

ומכיון שכל ענין זה נלמד מגאולת בבל לכן כתבתי במאמרי הקודם בלשון הזו: 'כל סוגית בבל אבן מעמסה היא לכל שיטת סאטמר'. שיטה ששוללת מכל וכל גאולה דרך טבע כאמור.

ולחתימת זה המאמר מה טוב להביא שוב את דברי הגר"א (בביאורו לתיקו"ז כז) וז"ל:

"וימין מקרבת כמ"ש וברחמים גדולים אקבעך. שיפקון בסיטרא דימינא, אבל בתחילה יתער בשמאלא שמאלו תחת לראשי והוא יהיה פקידה כמו שחיה פקידה בבית שני בימי כורש"

²¹ וז"ל המלבי"ם (ירמיה ל' ט'): **ועבדו, ואם יעבדו את ה' אלהיהם** אז יעבדו את דוד מלכם ויהיה להם מלך מבית דוד, כי כבר בארתי בכ"מ שאם היו ישראל עובדים את ה' בבית שני, היתה אז הגאולה העתידה, וע"י העונות נתעכב הדבר עד עת קץ:

²² וראה מה כתב רבינו הגדול הרמב"ן על נבואת 'ויצא חוטר מגזע ישי' וז"ל (ויקרא כו ו): "ועל כן אמר הכתוב על ימי הגואל היוצא מגזע ישי שישבו השלום בעולם ויחדל הטרף ורעת הבהמה וכל הרמש כאשר היה בטבעם מתחילה והכוונה היתה בו על חזקיהו שביקש הקב"ה לעשותו משיח (סנהדרין צד) ולא עלתה זכותם לכך ויהיה המעשה על המשיח העתיד לבא".

נספח ב' קונטרס ישיב לציון.

והוא קונטרס "ישיב לציון" שחיבר הרב ש.ו.ג. נגד מה שכתבנו. והנה כאן מובא רוב הקונטרס שכתב ותגובתי אליו. אי"ה אפרסם בקרוב את הקונטרס והתגובות בשלמותם. דברי הקונטרס יובאו בכתב רש"י.

ואלו דברי הקונטרס:

הקדמה

הנה ראיתי הלום עלון המתקרא בשם קדושת ליון ובו מאמרים של הרב חיים והב אשר מטרתם היא להוכיח ללא כרצונו יואל בספרו "ויואל משה" בכל סוגית יחס הציבור התורתי למדינה ולמתחולל בה. וראיתי שבחלק מן הדברים לך הוא (וגון בעניין הניסים). אך בחלק ניכר מן הדברים רוב ככל רבותינו החז"א הגר"ז הגר"א קוטלר הגר"י לווינסקיין ה"אבי עזרי" ה"קהילות יעקב" זיע"א ורוב ככל גדולי הדור שעמדו עימם צפרץ מי באמירת דברים צורכים מי מכללא, סברו לא כשיטתו אלא כשיטת ה"וואל משה" (וכדברי מן בעל האבי עזרי זיע"א דאין שום הבדל בינו לבין סאטמאר אלא במעשי אבל לא באידאולוגיה).

ובכן יקירי, ערפל גדול פזרת פה ונתת מקום להבין שרוב גדולי ישראל סוברים כאדמו"ר מסאטמר, דבר שהוא תמוה מאד. ובשביל שיובן לכל כמה רחקו דבריו משאר חכמי ישראל המקובלים עלינו נצטרך לעשות סדר בדברים ולתמצת את יסודות משנתו של הרב מסאטמר ואז נעמוד על בירורם של דברים.

ואלו יסודות משנתו.

א. אין ישועה לישראל ע"י רשעים.²³

ב. אין גאולה והתחלת גאולה בצורה טבעית, ואין מושג של קמעא קמעא.²⁴

ג. אין גאולה ללא תשובה.²⁵

ד. אין קצבה לשבועות.²⁶

ה. אסור לעלות בצורה המונית אפילו ברשות האומות. וד"ז הוא ביהרג ואל יעבור.²⁷

ובכן, לגבי שיטתו בענינים אלו הארכתני במאמרי הקודמים. עיין שם כי תדרשנו, ותראה במראה ולא בחידות את דברי גדולי ישראל בכל הדורות העומדים כנגדו ואין טעם לזעוק שוב את מרכולתי, קחנו משם.

ואלו הם שאר יסודות שיטתו שלא נתבארו במאמרים הקודמים:

²³ "אי אפשר לבוא תשועה לישראל אלא ע"י זכאין שיש להם זכות התורה והמצות" (אות קלח).

²⁴ "גם מה שנמצא באיזה מקומות בדברי חכ"ל שהגאולה תהיה קמעא קמעא, כ"ז יהיה אחר ביאת המשיח כי אורו של משיח נורא הוא מאד, וא"א לסבול אור גדול כזה בפעם אחת" (אות סט).

²⁵ "מי שחושב ההיפך, שיש מציאות לגאולה בלא תשובה הרי הוא חושב כנגד המבואר בקרא והוא **כופר בתורה** רחמנא ליצלך" (אות מב).

²⁶ הנה זה ודאי שמה שאמרו בקרא ובגמ' אזהרה על ישראל - סתם בלי זמן, שא"א ליתן אח"כ גבול וזמן על אותה האזהרה" (אות ע).

²⁷ "דכיון שיציאה מן הגלות קודם הזמן הוי כפירה בתורה" ובאמונה, לכן אפילו אם עושה זאת מחמת כפיה של הריגה וכו', מכל מקום הוי כשאר עניני כפירה שמחויב למסור עצמו להריגה" (אות עו)

ו. אין ממשלה ושלטון יהודי לפני ביאת משיח, ואפילו ממשלת תורה. שכן כתב (אות עז):

"ואף אם יהיו כל חברי הממשלה כולם אהובים כולם זכורים אף כחנאים ואמוראים, מ"מ אם לוקחים הממשלה והחירות מעצמם טרם שהגיע הזמן, הוי לחיקת הקץ שהיא כפיירה בתוה"ק ובאמונה".

י. ישוב המוני בארץ. וז"ל (אות כג):

"האומרים שכל ישראל מכל מקומות מושבותיהם יסעו לא"י, כל אלו מדברים צפה מלא נגד כל דברי חכ"ל שצבמה מקומות בנ"ס ובמדרכים ובכחצי הארץ וכו' גם יש בזה העברה על השבועה שלא יעלו בחומה".

ונתיחס לשתי טענות אלו ביחד, ואען ואומר – טענתך שרוב גדול"י סברו כמותו בענינים אלו היא מופרכת מיסודה מעצם העובדה שרוב חכמי ישראל באותה תקופה התכנסו תחת קורת גג אחת - היא הכנסייה הגדולה - בנשיאות גאון הדור ר' חיים עוזר, ודנו בריש גלי ממש בנושאים אלו והדברים מתועדים וידועים, ובקיצור נאמר שבכנסייה הגדולה השלישית (בטז' באלול תרצז) הוחלט ברוב קולות²⁸ להסכים להקמת מדינה יהודית ולהכריז על איסור לוותר על גבולות ארץ ישראל.

ולגבי הצהרת בלפור (ומימושה בסאן רמו) התבטאו באותה אסיפה²⁹:

"באשר כך היא ההשגחה העליונה המתגלמת על ידי פקודת הממשלה הבריטית, הן מצד כי "פלגי מים לב מלך ביד די" (משלי כ"א א') והן מצד כי בדרך כלל אין אדם נוקף אצבעו מלמטה וכו"י"

וכן כתב "האור שמח"³⁰ (נתפרסם בכתב עת "התור" ירושלים, תרפ"ב, גיליון ג):

אמנם כעת הסבה ההשגחה אשר באספת הממלכות הנאורות בסאן-רעמא, ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל, וכיון ששר פחד השבועות וברישון המלכים קמה מצות ישוב ארץ ישראל, ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה (ספרי פ' ראה) – למקומה. ומעוזה על כל איש לסייע בכל יכלתו לקיים מצוה זו, ואולי ע"ז נאמר: "עד מתי תתחמקין" (ירמיה לא, כא).

ולעומת זאת כך כותב הרב מסאטמר (אות פו):

"ויש טפשים האומרים שיען שהיה בהסכמת רוב האומות אין כאן לא איסור שבועה ולא איסור העברה על הקץ. וכל כך גזר החשכות וסמיות העינים שגפלו על העולם לטעות בדברי הבליים כאלו".

ואל תתפתה לומר שאין כאן מחלוקת אידאולוגית, אלא רק מחלוקת בדרכי המעשה, שהרי הרב מסאטמר מגדיר את הרעיון של מדינה יהודית לפני ביאת משיח לא פחות "מכפירה בתורה הקדושה ובאמונה" (לשונו לעיל), וכל פעולותיהם המעשיות נחשבות בעיניו למינות וכמו שכתב על דברי הכנסייה הרביעית שזרזו על עליה המונית לארץ וז"ל:

"היאך פלטה קולמוסן (של הכנסייה הנ"ל) שהיהודים מכל תפוצות ישראל יתאספו בא"י הם דברי מינות ואפיקורסות" (עמ' עג).

²⁸ כי אפשר להסכים לפי חוקי התורה להקמת מדינה יהודית בחלקה של ארץ ישראל, בלי לכפור על ידי כך באמונת ביאת הגואל. ואין לחשוש שהחפשים ירדפו במדינה היהודית את הדת ועל כן אסור לדחות בהחלט דבר מדינה היהודית, אלא צריך לדרוש את הרחבת גבולותיה, ולחייב שחוקת מדינה היהודית תהא על יסודות הדת והמסורה, וכן למחות נגד זה שלא שאלו את פי היהדות החרדית ולא צרפו את באי כחה למשא ומתן. ונצחו אומרי הן! וכל ההחלטה נתקבלה בנוסח של חיוב" (עיתון הפרדס תשרי תצח"ר עמ' 8 אפשר לקבלו במייל הנ"ל)

²⁹ שם.

³⁰ (נתפרסם בכתב עת "התור" ירושלים, תרפ"ב, גיליון ג)

עיניך הרואות שדבריהם ותפיסתם הפוכים לגמרי מתפיסת הרב יואל, שהרי מה שהם מגדירים "השגחה עליונה" הוא מגדיר "כפירה" ולמה שהם קוראים מעשה ה', הוא קורא מעשה שטן.³¹

ויותר מזה אומר, כי הרב יואל אווז כי כל אלו שהזכרת – מרן "החזון איש", הרב שך, הגר"י קנייבסקי וכל חכמי ארץ ישראל **פסולים מלדון בענינים אלו**, עמוד על רגליך וקרא מה שכתב בהדיא:

"והנה הדקים בא"י בודאי שאין לכרפס לדון בענין שנוגע למלוכה" (אות קעא)

"ומכש"כ בעניני הממשלה שהרצה תועלויות חומריות תלויות זה, ואין לדון בזה אלא במדינות שמחולקה לה שאינם נוגעים כל כך. הן אמת שהגייעה עזומה בכל העולם מחמת שכל העם לוחאים על המנהיגים וראשי הישיבות והדיינים לעמוד כלל המדינה, ודא עקא שא"א להוציא דבר אמת דזרינו בענין זה, אמנם בא"י הקרוצים אל החלל והמה תחת ממשלתם וממשלת המפלגות בודאי נוגעים ביותר. הרחמן יכלינו מהם ומהמונס וידריכנו בדרך האמת." (אות קעב).³²

ומעתה כל המכבד שכלו, עיניו יראו ולבבו יבין שדעת האדמו"ר מסאטמר דעת מיעוט היא, ותו לא מידי.³³ וברור הדבר שכל התנגדות הרב שך וכו' למדינה נבעה מהתנגדות לתנועה הציונית שחרטה על דגלה כי ככל הגוים בית ישראל, ולא מכיון שלמד את סוגית המדינה כרב מסאטמר, ופשוט

ולאור כל זאת נבין מעתה עוד ארבעה יסודות בשיטתו הנוגעים לענינים מעשיים. ואלו הם:

ז. אין היתר לקבלת תקציבים מהמדינה. עיין בספרו על הגאולה ועל התמורה (אות פ – פד), שהאריך בזה מטעם של נגיעת שוחד וכח הפועל בנפעל.

ח. איסור הליכה לבחירות.

(אות קמא): "מעתה נוכל להבין גדול האיסור לילך אל הבחירות, שמלבד מה שעוצרים על לפני עור וכו' הבחורים המה המציאים והגורמים לכל האיסורים שיש בהם ע"ז ומינות והעברה על השבועה לפני הקדש וכו' בזה עלמו הוא מודה בע"ז הטמאה הזו ונעשה ג"כ שותף באמלעות כל באי כוחו".

ט. איסור הליכה למקומות הקדושים

עיין בספרו על הגאולה ועל התמורה (אות פח – קי) שאסר ללכת לכותל ולמקומות הקדושים שנכבשו מכמה טעמים. ובנוגע למערת המכפלה כתב (אות קז): "ובענין הליכה למערת המכפלה חוץ מחששות הג"ל אין לנו לחפש ולהנהיג מנהגים חדשים שלא תהיהו אבותינו, וזה אלפים שנה שלא הלכו בני ישראל למערת המכפלה"

יא. לימוד בלשון עברית.

(עמ' תכז): "וחם לבי בקרבי בהגיגי מגודל התמיה העזומה אשר גם שומרי תו"מ בישראל ות"ח אינם מרגישים את חומר הענין כי נורא הוא שמניחים ללמוד בדיבור לנערים את לשונם הטמא שקוראין אותו עברית וכו' ועדיף מס"ת שכתבו מין שרביך לשורפו עם האזכרות שבו וכו' ומכ"ש בזה הלשון שנתחדש ונתחלק ע"י המיניס".

ועתה אמור לי אתה, מי מגדולי ישראל שהזכרת סובר כמותו?

הרי שלך לפניך, ותן לחכם ויחכם עוד, כי לא רציתי להאריך ולתרגם את דבריו הלכה למעשה כיצד אנו ורבותינו נראים בעינינו, אך זאת אומר – ביטויים חריפים אלו שכתב הרב הם קצה הקרחון בלבד. אך **הקרחון עצמו**, שעליו יושב הכל הוא מה שחידש, שכל נגיעה במדינה, בדיבור מחשבה או מעשה הוא כפירה ואפיקורסות. ובמילים אחרות ואי אפשר לומר אחרת, שלנו יש יג' עיקרים ולחסידי סאטמר יש יד'. והעיקר היד' הוא ענין המדינה כאמור, וממילא חסיד שכזה נמצא במלכוד אדיר, כי ברגע שהוא יכיר במושג של עליה המונית לארץ, הליכה לבחירות, מדינה יהודית או כל מה שמנינו לעיל, הרי כופר באחד מעיקרי תורתנו (לפי הבנתו), וממילא תגובתו תהיה כמו תגובת כל אחד מאיתנו ברגע שנראה סטיה מאחד מעיקרי הדת שאנו אמונים עליהם, ה' יאיר עינינו.

³¹ אל נא תיבהל מהמינוח קורא יקר, שהרי כל ספרו "על הגאולה ועל התמורה" מלא מזה.

³² עיין מה דאשתפיך חמימי על דברים אלו בספר פוקח עיורים עמ' ט.

³³ וברור הדבר שכל התנגדות הרב שך וכו' למדינה נבעה מהתנגדות לתנועה הציונית שחרטה על דגלה כי ככל הגוים בית ישראל, ולא מכיון שלמד את סוגית המדינה כרב מסאטמר, ופשוט.

ולא אוכל להתאפק מלהביא את דברי מופת הדור הגר"ע יוסף בספרו הגדול יביע אומר(ח"ו א"ח סי' מא אות ה') שבכלל דבריו דברינו וז"ל:

הן אמנם רבים ועצומים מגדולי ישראל רואים בהקמת המדינה אתחלתא דגאולה, וכעין מ"ש בירושלמי (ריש ברכות), ר' חייא ור"ש בן חלפתא הוו מהלכין וראו אילת השחר שהיה בוקע אורה. א"ל ר"ח לר"ש בן חלפתא ברבי כך היא גאולתן של ישראל בתחלה קימעא קימעא כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת, מ"ט, כי אשב בחשך ה' אור לי. ובמגילה (יז:) מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא. והגר"מ כשר שליט"א בספרו התקופה הגדולה (עמודים שער - שעה) הביא כרוז בשם דעת תורה, שחתומים עליו כמעט כל גדולי הדור, וקוראים את הקמת מדינת ישראל בשם אתחלתא דגאולה, מכל מקום הואיל ועדיין רב הדרך לפנינו כדי להגיע אל המנוחה ואל הנחלה, הן מבחינה מדינית ועבאית, והן מבחינה מוסרית ורוחנית, לפיכך אין לחייב לגמור ההלל בברכה...ולא אכחד כי באמת עם כל הצללים הנ"ל, ישנם אורות גדולים שאין לנו להתעלם מהם, כי מדינת ישראל כיום היא מרכז התורה בעולם כולו, ורבבות בחורי חמד מטובי בנינו היקרים עוסקים בתורה יומם ולילה בישיבות הקדושות וכו' עיין שם.

המשך הקונטרס:

ע"כ אמרתי אנסה לזכר דעת התורה בעניין זה ע"פ התבוננות והעמקה בדבריו והוכחותיו של הרב המשיג. אך אין כוונתי לזכר הדברים כאותם האומרים אין להרהר אחר דברי ה'ויחל משה" ולהביא מאמרותיו על שכל האומר להפך הוא אפיקורס (כשם שראיתי לרבים מחסידי סאטמאר שעשו כן) אלא לזכר הדברים כדרכה של תורה ולהעבירם זכור הזכור לזכרון האמנם דקו דברי הרב המשיג אם לאו.

והנה מה שמקשה בהקדמתו האם כל מה שזכר לפה היינו כתאוונה הנה בזה הסתיר את דעת רבותינו זיע"א כי אין דעת אחד מהם לאין לכך סיבה. ועיין בספר "התקופה בסערת אליהו" לגר"א ווינטרוז שביאר את מטרת בואנו לא"י לפני ביאת המשיח דעת רבותינו זיע"א ולא נכנסתי לדבר עמוק זה מפני עומקו ומפני שהרב המשיג העיר עליו בהערת אגב וע"כ אמרתי אף אני אען את חלקי ואליין לתשובה על דבר זה.

מה לך נרדם, הרי ההיפך הוא הנכון, ולא בסתר דיברתי, שהרי כתבתי בהדיא שכך מונחת ההבנה ברוב הציבור, אך כשבדקתי במקורות ובדברי האחרונים נתברר לי שלא כן הדברים. ופער רב יש בין השקפת הציבור להשקפת הגדולים. וזו לשוני שם:

"והנה לא הייתי כותב בענין זה לולא שראיתי דבר מאד מפתיע והוא, שהרבה מן הציבור החרדי אע"פ שאינם חסידי סטמאר, מונחת בדעתם ההבנה כי עצם הגעתינו לא"י בדורות האחרונים מארבע כנפות הארץ לא מאת ה' יצא הדבר אלא זו כעין "תאוונה". אך עם הזמן שקריתי ושניתי פרק זה ראיתי שלא כן הדברים והאמת היא שיש להפריד בין מלחמתינו במתקרים "ציונים", לבין מעשה ה' כי נורא הוא, שקיים שבושתו לקביענו מארבע כנפות הארץ ולהביאנו אל המקום הזה ונתברר לי הדבר בראיות פשוטות מהמקרא ועד מעשה רב מגדולי האחרונים."

ואמנם ישנם מן הדברים שלא צריח לך דעת רבותינו בהם אם כיוואל משה" אס לאו, אבל מכל מקום לא נמנעתי מלהעיר על דברי הרב המשיג בדברים הללו שלקולר דעתי אינם נכונים וכן להודות בדברים שלדק בהם וכמאמר החכם "אהוב סוקרטס אהוב אפלטון אך האמת אהובה יותר"

השבועה שלא יעלו בחומה

ותחילת דברי הרב המשיג הינם על דברי הרב בספר על כך שמה שאין לעלות לא"י בחומה היינו לפיכך ברשות העמים והשיג עליו מדברי הגר"ח פאלאג'י ה"אצני נזר" "הכפתור ופרח" והמהרש"א הרב מינלצרג וה"אור שמח".

והנה התעלם הרב המשיג מכמה וכמה דברים. הלא אף אי נימא דברשות יהיה מותר לעלות מ"מ בודלאי היה אף עליות שלא היו ברשות. ושהיו נגד השבועה כגון עליית ספינות המעפילים שזה ולאי שלא היה ברישיון האומות דהיינו שחלק מהתקבולותנו לפה אף לפי דברי הרב המשיג הייתה נגד השבועות.

לא הבנתי מהי קושייתך שהרי אם רצונך לדון מה היה בעבר מאי דהוה הוה ואין שום נ"מ למעשה היום³⁴ שהרי אנו פה, ועולים מכל מקום לא"י בלי התנגדות. וממילא שבועה ליתא.

אלא מה רצונך לומר, שמכיוון שיש שעלו שלא כדין א"כ אף הבאים אחריהם אסורים הם לעלות מכיוון שבאו מכח הראשונים? אין אלו אלא דברי נביאות.

ודע שאף אותם שעלו לארץ נגד רצון המנדט הבריטי לא ברור כלל אם עברו על השבועה, ואף שידוע שאותם שארגנו את מבצעי ההעפלה לא שאלו לדעת תורה ולא כווננו מעשיהם עפ"י ההלכה, עדיין יש לעיין טובא בדבר זה. ונקדים סקירה היסטורית קצרה ונחוצה.

לאחר ארבע מאות שנות שליטה בא"י נכנע השלטון העות'מאני בפני הבריטים. השטחים אשר נכבשו מהם נחלקו בין צרפת ואנגליה.

לאחר המלחמה הוקם חבר הלאומים (שלימים נקרא האו"ם) שהחליט כי עמים אשר עדיין לא מסוגלים להקים שלטון עצמאי ויציב ישלטו בידי עמים מפותחים יותר עד שיתבסס השלטון המקומי ויתאפשר להעביר אליו את השלטון באופן מוחלט.

ואכן ב- 1920 הוקמה ועידת סאן רמו³⁵ ובה הוחלט שבריטניה תקבל מאת האו"ם מנדט (פי' יפוי כח) על ארץ ישראל ועבר הירדן במטרה ליישם את הצהרת בלפור.³⁶

התחייבות בריטניה בשלטון המנדט היתה בין השאר "להקל על עליית יהודים לארץ ישראל ולגרום ליישוב צפוף של יהודים בכל חלקיה, כולל אדמות מדינה ושטחי בור שאינם נדרשים למטרה אחרת"³⁷

והנה ברגע שהתחילו הערבים יושבי הארץ להתקומם על השלטון הבריטי ולטעון לקיפוח וכו' והחלו בשורת מעשי טרור נגד הבריטים והיהודים, החלו הבריטים להשתמש מחובתם והגבילו העליה וכו' ועל בסיס זה הוקמו הארגונים המחתרתיים ובין השאר ארגנו את מבצעי ההעפלה שהזכרת. עד כאן סקירה היסטורית זריזה. ולסיכום:

א. א"י ניתנה מחבר העמים (או"ם דאז) לבריטים.

³⁴ וכמו שאמר הגר"י אדלשטיין שאין מצד השבועות שום נ"מ למעשה ולכן אין טעם לעסוק בהם. ושהתנגדותו של הגר"מ שך למגורים בשטחים היתה משום הסכנה שבדבר (הובא בחוברת שבועת 'דעות גדולי הפוסקים על שבועת בגלות עמ' (23)

³⁵ היא ועידת סאן רמו שעליה כתב בעל האור שמח (במכתב שפורסם ב"התור" תרפ"א) וד"ל: "אמנם כעת הסיבה ההשגחה אשר באסיפת הממלכות הנאורות בסאן רמו ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל, וכיון שסר פחד השבועות וברישיון המלכים קמה מצות ישוב א"י ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה, למקומה. ומצווה על כל איש לסייע בכל יכולתו לקיים מצווה זו ואולי על זה נאמר (ירמיה לא) עד מתי תתחמקיך"

³⁶ ויש לך לידע שבהצהרה זו דובר על נתינת כל ארץ ישראל כולל עבר הירדן לעם היהודי ואכמ"ל.
³⁷ סעיף 6 לכתב המנדט.

ב. היא ניתנה להם בתורת פקדון ויפוי כח בלבד עד אשר יתכונן שלטון יהודי יציב בא"י.

ג. שלטון המנדט לא קיים את התחייבותיו כראוי (דבר שלא נתון במחלוקת) והגביל את העליה.

ד. מכיוון שכך עלו יהודים שלא ברצון הבריטים.

והנה אני לכשעצמי איני רואה בכך עבירה על השבועות שהרי היהודים - עלו ברשות האומות ורק המנדט שכשמו כן הוא, רק מיופה כח - החליט מה שהחליט.

המשך הקונטרס:

אמנם מלבד זאת הנה אמנם צודאי שיטנה מחלוקת בדבר זה בין גדולי ישראל שיש המתיכים עליה ברשות ולדק הרב המשיג בעניין דברי רש"י למוכח דעתו היא לאסור רק עליה ככה מרש"י צ"ל ומיה לי על הרב מסאטמאר על הוכחתו שהיא לסתור.

לענין דעת היפה קול.

אבל מה דהוכיח מדברי הרב יפה קול שלא הבין כן ברש"י לא זכיתי להבין השגתו הלוא ניתן לפקש בדברי הרב יפה קול שכוונתו צ- "ולי אפשר דהבא אפילו ברשות המלכויות קאמר" היינו על רש"י, דרש"י קאמר אף ברשות מלכויות.

לא ידעתי איך אפשר להסביר כך בדברי היפה קול, ולרווחא דמילתא אעתיק את לשונו ואסמוך על המעיינים שישפטו בינותינו וממעייני הישוע"ה. וז"ל:

שלא יעלו חומה. פרש"י יחד ביד חזקה. וקשה, שאין מרד גדול מזה, ובתר דאשבע שלא ימרדו במלכות הא למה לי? וי"ל דסד"א דווקא בעודן תחת רשותן הוא שלא ימרדו בהן, שלא למנוע חוקי המלכות כגון ארנוניות וגולגליות. אבל כשיכולים לצאת מתחת רשותן יצאו, להכי קאמר שלא יעלו חומה עד שיגאלו ביד משיח.³⁸

ולי אפשר דהבא אפילו ברשות המלכויות קאמר, דכיון דה' פורנו בכנפות הארץ אין לנו רשות להתקבץ ולהיות כחומה לעלות יחד לא"י עד יקבענו ה' ע"י משיח. עכ"ל.

ובכן, היפה קול מביא את הגמ' ואת פירוש רש"י שעליה. הוא מקשה על פירוש רש"י ומתרצו. לאחר מכן הוא מביא פירוש אחר לדברי הגמ'. לענ"ד אי אפשר לומר שהוא מפרש פרוש שני ברש"י מב' סיבות:

א. הלשון 'ולי אפשר' מורה על פרוש משלו לסוגיא, בניגוד לרישא שהוא פרוש רש"י בתוספת ביאור. שאל"כ היה לו לומר לשון אי נמי וכד'.

ב. אם תאמר שהוא מפרש פרוש שני ברש"י היה עליו להסביר לפי פירוש זה מה התכוון רש"י במילים "ביד חזקה", ופשוט.

המשך דבריו:

קושיית הרב ויואל משה למה רש"י כתב יחד ביד חזקה.

ולא תירץ הרב המשיג על קושיית היואל משה" למה כתב רש"י "יחד ביד חזקה" ולמה לא כתב רק "ביד חזקה".

³⁸ עיין במהרש"א בכתובות שגם תירץ כך.

האמת אומר שהסברתי לשון רש"י זו בקיצור רב (במאמרי בהערה 3), אך לבקשתך אפרש שיחתי ואען ואומר, שכוונת רש"י פשוטה לכל מעיין בכל סוגיות עליה בחומה בש"ס. ובקצרה, הנה מצינו בגמ' יומא (ט:) ובשה"ש רבה (ח' יא)³⁹ שגם רשב"ל וגם ר' יוחנן ס"ל שהיו צריכים לעלות בחומה, וז"ל המדרש:

וא"כ לכאורה יש כאן סתירה ברורה בין שתי הסוגיות, שבכתובות משמע שאין לעלות בחומה. וביומא ובשה"ש משמע שצריך לעלות בחומה, לכן רש"י כדרכו מתרץ חבילי קושיות במילים קצרות ואמר "יחד, ביד חזקה" היינו שני תנאים הם המגדירים את האיסור, "יחד" היינו דווקא בקבוצה. ותנאי שני הוא "ביד חזקה" היינו דרך מלחמה. וזו העליה בחומה האסורה. אך יש עוד סוג של עליה בחומה שהיא הנרצית והיא לעלות כולם כאחד אך ברשות המלכות, שהוא מה שהיה בהכרזת כורש. והרי הוא כמבואר. וש"ר באבני נזר (תנה אות ב) מה שבאר ברש"י, ועל פניו נראה שאף הוא הבין כך.

המשך הקונטרס:

דברי המהרש"א.

אבל מה שהוכיח מדברי המהרש"א הוא תמוה צעניני להא המהרש"א מדבר על עניין צניית החומה ולא על עליה ברשות ונראה מדבריו שלמד את כל איסור הסבועה בצורה אחרת דהיא על בנין החומה של ירושלים וע"ז אמר דברשות מותר כמו דמותר לצנות גר מסביב לשכונה בצרפת באיסור המטרה וכלל לא דיבר המהרש"א לעניין העליה ברשות אם לאו.

הבה נעתיק את דברי מהרש"א ונראה אם כנים הדברים. וזה לשונו:

שלא יעלו בחומה וכו' ר"ל דרשות לכל אחד מישראל לעלות לא"י. אלא שלא יעלו ביחד ביד חזקה ולבנות להם חומות ירושלים. ונחמיה שאמר "ונבנה חומות העיר וכו'" ברשות המלך היה.

פשוט דבריו הוא ששבעת 'שלא יעלו בחומה' צריכה ג' תנאים:

א. יחד. לאפוקי יחיד.

ב. ביד חזקה. לאפוקי רשות וכמו שמבואר בהדיא בסוף דבריו.

ג. מטרת העליה היא בניית חומות ירושלים. ונלע"ד שהסברא בזה היא שבנית החומות מורה על כוונה לחזור ולהשתקע בדרך קבע, ולפרוק עול גלות בצורה מוחלטת.

אם כן היא הנותנת, וממקום שבאת ראייה לדברינו, שהרי לפי מהרש"א מוכח בהדיא שאין שום מקור לאיסור עליה ברשות, שהרי לפי פרושו האיסור האמור בעליה בחומה הוא שלא יעלו ביד חזקה בלא רשות המלך ויבנו את חומות ירושלים. א"כ לשיטתו מעולם לא אסרה הגמ' עליה שלא ברשות. וזה ברור.

ובחון את לשון העץ יוסף בבאורו על שיה"ש רבה (ב' יח) וז"ל: "לשון זה (ר"ל שלא יעלו בחומה) הוא מפס' (יואל ב') "כאנשי מלחמה יעלו חומה" והכוונה שלא יעלו כולם ביד חזקה. ור"ל דודאי רשות לכל אחד מישראל לעלות לא"י אלא שלא יעלו יחד ביד חזקה (מהרש"א)". עכ"ל. הרי במה שציין בסוף דבריו לדברי המהרש"א עולה כדברינו.

³⁹ אם חומה היא, אלו ישראל העלו חומה מבבל לא חרב בית המקדש בהיא שעתא פעם שנית, רבי זעירא נפיק ליה לשוקא למיזבן מקומא, א"ל לדין דהוא תקיל תקיל יאות, ואמר ליה לית את אזיל לן מן הכא בבלייא די חרבון אבהתיה, בההיא ענתה אמר ר' זעירא לית אבהתי כאבהתהון דהדין, על לבית וועדא ושמע קליה דרבי שילא יתיב דריש אם חומה היא אילו עלו ישראל חומה מן הגולה לא חרב בית המקדש פעם שנייה, אמר יפה לימדני עם הארץ, ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז,

דברי בעל הכפתור ופרת.

ומה שהביא מדברי הכפתור ופרת שמתיר עליה שלא ע"מ לכבוש הגה חס למעשה יש תשובה דהלל כל עליית הציונים לפה היא הייתה על מנת לכבוש את הארץ וממילא לפי הכפתור ופרת אמנם עלייה ברשות מותרת אבל עליית הציונים הייתה אסורה מלבד מה דאמרנו על עניין המעפילים שהיה בוודאי שלא ברשות.

גם כאן במחילה לא הבנתי דבריו. שהרי עליה על מנת לכבוש מדובר שיש ישות ריבונית בארץ ואנו עולים וכובשים מידם את הארץ.

אך במקרה דנן לא נגע ולא פגע, שהרי הארץ נכבשה ע"י האנגלים מיד התורכים. ואותם אדוני הארץ ברשות חבר העמים הם שהחליטו ליתן לנו את הארץ מכמה סיבות ואחת מהם סיבה דתית⁴⁰ הנעוצה בזיקתם לתנ"ך של ראש הממשלה הבריטי לוי ג'ורג' ושר החוץ שלו ג'יימס בלפור.

וכמו שכתב אחד מבכיריהם קולונל סקוט שמו (מגילת הגדוד עמ' 231):

"בחלקה של אנגליה נפל כבוד גדול. קרענו דף מן התנ"ך אשר עליו חרותה הנבואה העתיקה ביותר, ועל השטר של הא-לקים הוספנו את ערבותו של העם האנגלי"

ואל תשתבש לומר שהערבים שהיו אז בארץ היו בעלי הארץ. כי מעולם לא שלטו הערבים (הנקראים היום בשם פלסטינאים) בארץ חמדה. וכמו שכתב אחד החוקרים: "מעולם לא היה שלטון ערבי בארץ ישראל. גם בימי השלטון המוסלמי בארץ ובירושלים, היו השליטים לא ערבים. הסלוגים היו תורכים. צאלח-א-דין היה כורדי, הממלוקים היו תורכים, וכן העותמנים ששלטו בארץ ארבע מאות שנה עד הכיבוש האנגלי" (ד"ר מנשה הראל 'זאת ירושלים' עמ' 63).

וכעת ניגש לעיקר דבריו כמה שרצה לדחות את ארבעת האומרים בפירוש דאף ברשות אסור ונלך לפי סדר דבריו.

לא דחיתי דבריהם ידדי, אלא דחיתי את הבנת הרב בדבריהם.

דברי הר"י אייבשיץ

התחיל עם האהבה והונתן והביא דבריו שאמר בפירוש "צאם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים, אפי"ה טוחה שחלילה שתלך שמה."

והקשה עליו ב' קושיות. א' שא"כ ר"י חלק על רוב מנין וזנין שסברו שמותר וסבירו שיש גאולה בדרך הטבע. ולא זכיתי להבין את קושייתו הלל בוודאי ישנם סבורים

⁴⁰ וכעין זה אנו רואים בדברי נשיא ארה"ב דאז הארי טרומן שהכיר במדינת היהודים דקות לאחר הכרזתה: "אגיד לכם מה הניע אותי לעשות מה שעשיתי. אני חונקתי על התנ"ך. אמי לימדה אותי את ספר הספרים עוד טרם שהגעתי לגיל בית ספר. ואני נזכרתי שנאמר בחומש שה' הבטיח ליעקב "הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך". וכאשר הענין הזה עלה על הפרק נזכרתי באותו פס' ובהבטחות א-לוקיות אחרות שניתנו ליהודים על א"י, וגם בחזונו של נביאי ישראל בדבר ארץ הקודש, ואמרתי לעצמי 'אם בכח לתת יד שהבטחות א-לוקיות אלה תתקיימנה, איזה זכיה גדולה מזו יכולה להתרחש לך? וניסיתי לעשות מה שעשיתי" (עיתון הצופה יז טבת התשל"ג).

כך כה"יפה קול" וא"כ למה ר"י לא יכול לסבור כמותם הלא שפתיו צורו מלבו
"שחלילה שתלך שמה".

לכאורה צודק אתה בטענה זו, שיכול המתעקש לומר שהוא סובר כדעת יחיד. אך לענ"ד במקרה זה לא נוכל
לומר כך. ראשית, כבר הבאנו את דברי האבני נזר שהבין מסברא שלא יתכן שאכן סובר כן להלכה ולמעשה
וכמו שכתב: "דברי דרשה הם. ואלף כיוצא בהם לא יוזיזו דברי רש"י ממקומם (שכתב שדווקא ביד חזקה הוא
דאסור) והגאון מוהרי"ל (הוא ר' יהונתן הנז"ל) לא היה זו מפרש"י".

ושנית הבט נא וראה מה שכתב הגר"י אייבשיץ עצמו בפרשת בהפטרות שופטים (אהבת יהונתן עח: ד"ה התעורר):

'אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ' השביע הקב"ה לכנסת ישראל שלא יעלו כחומה פי'
שלא יתאספו ישראל להלחם בחזקה".

הרי לך שגם רבי יונתן הבין את הגמ' הנ"ל שהשבועה היא דווקא על עליה דרך התחזקות ומלחמה.

המשך:

והב' שהקשה סותר לדבריו בפרשת עקב שנענשו שלא עלו צימי עזרא.

כל"ע מה ראונו והלא אז היה ע"י נביא שאמר שכן ראונו ה' לעלות כעת ושכעת שעת
פקידה וגאולה וא"כ אז גם יתכן דגם הרב הוואל משה מסכים שהיה מותר ושהיו
חייבים כולם לעלות וכן אומר גם בפירוש הר"י "שנחנכת עמהם הגזי"ל" וא"כ
הטענה היא על שלא שמעו לנביא וכן ממשיך ומבאר גם דיש התגלות לנביא בזמן
הגאולה וזה היה הטענה למה לא עלו מן הגולה דהיינו שאין תביעה עליהם על מה
ללא עלו בלי הגזי"ל אלא רק מכיוון שהוכח שאז זמן הגאולה והיה נביא וא"כ במה
זה סותר לדבריו בואתחנן.

אם הבנתי נכון את כוונתך דעתך היא שגאולת בבל היתה ע"י נביא שהודיעם שעת פקידה היא, ולולא שציווים
הנביא היו אסורים מלעלות. מה שאין כן בזמננו שאין אתנו נביא לא נוכל לשפוט מדעתנו מהי עת פקידה.
ובקיצור- רק נביא יכול להכריז על פקידה וממילא לא נלמד כלום מגאולת בבל שכן היתה באישור נביא.

ובכן, איני מסכים להנחת יסוד זו, ולענ"ד המעיין בסוגיית גאולת בבל המוזכרת בפס' לא ימצא שהיה זה
בציווי נביא, ואסביר.

כל הלומד את גלות וגאולת בבל בירמיה ובעזרא ונחמיה רואה שכך סדרן של דברים:

א. עמ"י הוגלו לבל, והוזהרו ע"י ירמיה הנביא לבל יתמרדו על גלותם.⁴¹

ב. ירמיה מבטיחם שבמלאות שבעים שנה לבל יפקוד אותם ה' וישיבם לארצם.⁴²

ג. לאחר שבעים שנה כורש מכריז את הכרזתו כי העיר ה' את רוחו⁴³ ונותן אישור לעם ישראל לחזור לארצם.

ד. עם ישראל חוזר לארצו.

ואם תחפש בכל ספר עזרא ונחמיה תראה ששיקולם לעלות לארץ לא היה דבר הנביא ולא חשבון הזמנים,
אלא השיקול היחיד היה רשות המלך. ראה נא את דברי עזרא (ט' ט') כי עבדים אֲנַחְנוּ וְבַעֲבַדְתֵּנוּ לֹא עֲזַבְנוּ אֶ-

⁴¹ ירמיה כט: (ה) בְּנֵי בְּתִים וְשָׁבוּ וְנִטְעוּ גִּבְעוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָן: (ו) קָחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָנִים וּבָנוֹת וְקָחוּ לְבָנֵיכֶם נָשִׁים וְאֵת
בָּנוֹתֵיכֶם תָּנוּ לְאֲנָשִׁים וְתִלְדְּנָה בָנִים וּבָנוֹת וְרָבוּ שָׁם וְאֵל תִּמְעָטוּ: (ז) וְדַרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה
וְהִתְפַּלְלוּ בְּעֵדָה אֵל ה' כִּי בְשָׁלוֹמָה יְהִי לְכֶם שְׁלוֹם:

⁴² (י) כִּי כֹה אָמַר ה' כִּי לִפִּי מְלֵאת לְבַבְלִי שְׁבַעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וְהִקְמַתִּי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבָרֵי הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל
הַמָּקוֹם הַזֶּה:

⁴³ הָעִיר ה' אֶת רוּחַ כּוֹרֶשׁ: מְבוֹאֵר בְּיוֹסִיפּוֹן שֶׁעַת פִּתַּר דְּנִיָּאל לְבַלְשַׁאצַּר מִכְּתַב הַמֶּלֶךְ שִׁיעֲנֵשׁ בְּלִשְׁאֲצַר עַל שַׁחֲלָל כְּלֵי
הַמִּקְדָּשׁ, וְנִהְרַג בּוּ בְּלִילָה וְדָרִיּוֹשׁ מִדָּאָה קִבַּל מַלְכוּתוֹ, נוֹדַע זֶה לְדָרִיּוֹשׁ וְכוֹרֶשׁ וְנִדְרָו לְבָנוֹת הַמִּקְדָּשׁ, וְגַם י"ל שְׁנוֹדַע לוֹ
מִנְבוֹאוֹת יִשְׁעִיָּה שֶׁנִּבְּא עֲלָיו הוּא יִבְנֶה עִירֵי וְגִלוּתֵי יִשְׁלַח, וְדָבָרֵי ה' אֵלָה הָעִירֵי עַת רֹחוֹ. (מְלַבִּי"ם עֲזָרָא א' א')

להיגו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית א-להינו ולהעמיד את חרבתי ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלם: וברור שהבינו שרצון ואישור המלכות היא היא הפקידה האמורה בדברי ירמיה.

המשך:

ולא הצנתי מה כוונתו דרך הערה הלא אמר הר"י שכנסת ישראל כוונה "שחליה ילכו שמה" וכן ביאר את הפסוק של עד שתחפץ.

דרך הערה היינו לעורר הלבבות על חשיבות הענין דרך הפלגה וכמו שכתב הריב"ש (ש"ת הריב"ש קעא): "אלא שדרך החכמים להפליג בהגדלת העונות, כדי שישמר אדם מהכשל בהן."

וכן פשוט שלא בא לבאר ענין השבועות, שזה עשה בפרשת שופטים אלא לדרוש הפס' הוא דאתא. וזהו גם המכוון בדברי האבני נזר (יר"ד סי' תנו') שכתב על דברי הר"י אייבשיץ הנ"ל: "דברי דרשה הם. ואלף כיוצא בהם לא יוזיזו דברי רש"י ממקומם (שכתב שדווקא ביד חזקה הוא דאסור) והגאון מוהרי"ל (הוא ר' יהונתן הנז') לא היה זז מפרש"י" ופשוט.

המשך הקונטרס:

דברי המהר"ל

ומה שענה על דברי המהר"ל הנה בזה לכאורה לוקה הוא בהערתו דאין כוונת המהר"ל על יציאה מן הגלות אלא על לעבור על השבועות ובעניין ברשות ושלל ברשות זה לא אייר כלל. אמנם מה שכתב שהוא יסוד מוסד בדברי היואל משה" הנה לכאורה עיקר מה דהויאל משה מסתמך על המהר"ל הוא בעיקר דינא לעבור על השבועות הוא ביהרג ואל יעבור ולא בכך דברשות אסור וזוה לעבור על השבועות הוא ביהרג ואל יעבור הנה גם הרב המשיג מסכים שכן כוונת המהר"ל.

מה לך כי תרדפני, שהרי פיך העיד בך שהרב מבאר במהר"ל שמגדרי השבועה הראשונה - שלא יעלו חומה - היא, שאף ברשות יש העברה על השבועה וממילא אצטמיד חצבא דיליה. והיוצא מדבריו הוא שהעובר על השבועות הוא ביהרג ואל יעבור ועליה מרובה ברשות הרי חשיב עברה על השבועה לשיטת הרב. וכמו שכתב בהדיא.

המשך:

לעת הרמב"ן

והשלישי שדיבר בו הוא הרמב"ן שאומר שלא ראו עשרת השבטים לעלות כי לא אבו לדחוק את הקץ וממילא מוכח לאף ברשות אסור.

והקשה דהרמב"ן סבירא ליה לחייבים לעלות לא"י בזמן הזה כל יחיד והנה אך לחוק עשה לנו לא שם לבו לדברי הרמב"ן דבפירוש אומר ש"יתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן הגלות, דבזכור אומר שהחיוב הוא על יחיד, ועל יחיד אף לדברי היואל משה יש חיוב לעלות לא"י והאיסור הוא איסור על עליה המונית ויותר הוי ליה להקשות

דהא הויואל משה עלמו פסק במאמר יסוב איי דמי פעולה לאיי והוא לדיק יס לו זכות גדול וסותר דבריו זיה למה פאוסר עליה ברשות...

נראה שהבנתך ברמב"ן היא שהחייב הוא רק על יחידים, ולא על הציבור.

הבנה זו משונה היא מאד שהרי כל המעיין היטב בלשונו שכתב "יתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות" עיניו יחזו בבירור שכוונתו היא - שיתחייב כל יחיד מאתנו, ולא רק בזמן שישראל על אדמתם, אלא אפילו בזמן גלות. שהרי לפי שיטתך מאי 'אפילו', שהרי כך היה צריך לכתוב - "ובזמן גלות יתחייב כל יחיד". ובכלל כל הקורא לשון הרמב"ן מתחילתו לסופו וכן את לשונו בפירוש התורה רואה שהיא מצווה לכל ישראל בלי חילוקים ובילוקים.

ומה שכתב "יתחייב כל יחיד ממנו" בא להעצים ענין המצוה ולא לומר שהיא מצוה הנוהגת ביחיד בלבד ולא על ציבור. ועל דרך שכתב החזון-איש (שביעית סי' כד ס"ק א) וז"ל:

"שני לאוין יש בתורה בנתינת מקום לעכו"ם בארץ, לא ישבו בארץ פן יחטיאו אותך, ולא תחנם... ודין איסור ישיבה הוא שנתחייבנו לגרשו מארצנו והוא חייב על כל אחד ואחד מישראל... אבל הדבר מוכרע בסברא שדין זה בכלל הרצון שתהיה הארץ מיושבת מישראל ולא יחנו בארץ עכו"ם, וארץ ישראל היא גם בגלותנו וחרי אנו חייבים ביישובה ולדור בה גם בגלותנו.

המשך הקונטרס:

ועוד הקשה מדברי האברבנאל והמלכא שלמה שאמרו שנענשו אלו שלא עלו. ולא הבנתי דבריו הלכא מי שאמרו שנענשו הלכא הם מצני יהודה אנשי גולת ספרד וגולת תימן, ועליהם הרמב"ן מודה שהיו חייבים לעלות כי היו ממלכות יהודה ואילו הרמב"ן מדבר על שאר השבטים שעליהם לא מצני שנענשו והרצ המשיג הבין דבריו הרמב"ן שכוונתו לצני בכל ולשאר המדינות אבל הרמב"ן צדיכור אמר שהפקידה הייתה למלכות יהודה ושאר השבטים לא אצו לעלות.

עירוב תחומין קא חזינא, ונראה שכבודו מעררב תרוץ ראשון בשני, לכן יצאה לו קושיא. לכן נעשה סדר בדברים. ונעתיק את לשון הרמב"ן. וז"ל:

והנה אחר הגאולה הזאת שנעשתה ברשיון כורש, אתה יודע ממגילת אסתר הפזור הגדול והפרוד העצום אשר היה לעמנו בכל מדינות המלך אחשורוש מהודו ועד כוש, ואחר כן לא עלו לארץ, רק מעטים עלו עם עזרא מבל וכו', ויתכן אצלי כי רשיון כורש לא היה אלא למלכות יהודה, ואם תאמר שהיה רשיונו על הכל כאשר אמר בכל מלכותו, לא רצו שאר השבטים לעלות שלא אבו לדחוק את הקץ, שידוע היה אצלם כי פקידת שבעים שנה לבל נאמר ולא עליהם עב"ל.

ובכן, הרמב"ן שואל שאלה סמויה והיא, מדוע לא עלו רוב בני ישראל מן הגולה בהכרזת כורש?

מתרץ הרמב"ן תרוץ ראשון והוא שהרשיון היה רק למלכות יהודה ולא לשאר עם ישראל.

הרמב"ן מקשה על תרוץ זה, שהרי בהכרזת כורש נאמר (דברי הימים ב פ"ו) "ויעבר קול בכל מלכותו", משמעות הדבר שנתן רשיון לכל היהודים אשר במלכותו לעלות. לכן מתרץ תרוץ שני והוא, שהסיבה שלא עלו היא מכיון שהבינו שהפקידה נאמרה רק ליושבי בבל ולא עליהם.

הרי שההבדל בין תרוץ ראשון לשני הוא שלתרוץ ראשון הפקידה היתה למלכות יהודה בלבד. ולתרוץ שני הפקידה היתה רק ליושבי בבל, ולא לשאר ארצות.

והרי דברינו אמורים על תרוץ שני ששם כתב הרמב"ן: "שידוע היה אצלם כי פקידת שבעים שנה לבבל נאמר ולא עליהם". א"כ לתרוץ זה, לא היה על בני ספרד ותימן לעלות, שהרי לא נאמר על ספרד ותימן פקידה אלא על בבל, לכן דברינו אתו שפיר.

המשך:

ואף אם נימא דכוונת הרמב"ן על לבל ושאר ארצות מ"מ אין לפרש פירוש זר בדברי הרמב"ן דכוונתו רק לסנגוריא על אלו שלא עלו זה אינו דהא בפירוש כותב הרמב"ן שידוע היה אלכס שהפקידה היא רק לבבל דהיינו לא בתור סנגוריא אלא שכן היה ידוע אלכס ממקדס.

אין פרוש זה לא זר ולא מוזר, ועיניך ראו שכן פרש בעל 'התולדות זאב'. והרבה יותר דחוק להסביר את הרמב"ן כדבריך ולחדש בדעתו שאף ברשות אסור לרבים לעלות היפך שיטתו כמ"ש במאמר בפנים.

ואף אי לא נקבל זאת מכיוון שישנם שאומרים שנענשו על מה שלא עלו הרי שהעונש היה מכיוון שהיה פקידה והנביא אומר לעלות ולא מכיוון שברשות מותר והויכוח בין שאר המדינות לבין עזרא לא היה האם מותר לעלות ברשות אם לאו אלא האם יש פקידה להם אם לאו שכן אומר הרמב"ן "כי פקידת שבעים שנה לבבל נאמרה" דהיינו שאם לא היה פקידה הם לזקו והרי היה רישיון אלא ודאי דשיטת הרמב"ן דאף ברשות אסור לעלות.

שוב אתה מחבר את ענין הפקידה לציווי הנביא וכבר כתבנו למעלה שאין קשר בין הדברים.

ולעת היפה קול הגה זה גם הרב המשגיח מודה דלעתו לאסור לעלות ברשות ומה שהוכיח שדעתו אינה כדעת רש"י עיין לעיל דאין שום הוכחה מלשוננו. וא"כ ילא דברי הר"י הרמב"ן ו"היפה קול" אמרו ברור דאף ברשות אסור.

עיין לעיל מה שכתבנו. ואין טעם לזעוק שוב את מרכולתי.

המשך:

זרז גדולי ישראל

ומה שכל גדולי ישראל זרזו על עליה לא"י אינו עליה כחומה שהיא אלא הוי ככל יחיד ויחיד שרצה לעלות אצל לא שכל או רוב ישראל יעלו.

ובכן, רצונו לחלק חילוק ולומר, שכל מה שגדולי ישראל זרזו על עליה לארץ ישראל כוונם היתה שיעלו כיחידים אבל לא התכוונו שיעלו עליות גדולות **אפילו אם האומות מסכימות**.

ולענ"ד חשב להציל ולא הציל, וזה מב' סיבות. שהרי בשביל לטעון זאת עליך להעמיד שכל גדול"י אכן סברו שאסור לעלות מן הגולה עליה גדולה אפילו ברשות האומות וזה אינו, שהרי האדמו"ר מסאטמר כמעט יחיד הוא בשיטתו כמו שהארכנו בזה במאמרים הקודמים.

זאת ועוד, הבה נתבונן במעשי רבותינו בכל הדורות ונראה האם רצו רק לעודד עליה מצומצמת או כוונתם אף לעליה גדולה.

ידוע הדבר ומפורסם הענין בתלמוד במקומות רבים, שרבותינו קבעו הלכות רבות מצד **ישוב ארץ ישראל**. ואציין את חלקם ואתה ידידי הקורא התבונן עד היכן הדברים מגיעים.⁴⁴

⁴⁴ הדינים המובאים כאן הם לא באו לפסוק הלכה כמובן אלא שורשי הדין הם ואיך זיל גמור.

אדם הרוצה לעלות לא"י ואשתו מסרבת - תצא בלא כתובה ודנוה כמורדת.⁴⁵

לבסוף הגיע לארץ, ורוצה לקנות שדה או דירה יכול לקנות מיד הגוי אפילו בשבת ע"י אמירה לנכרי.⁴⁶ ואע"פ שבשאר מצות לא התירו אמירה לגוי במלאכה דאורייתא, כאן התירו "משום ישוב א"י לגרש עובדי כוכבים ולישב ישראל בה" לשון רש"י (גיטין ח:).

נכנס לביתו ורוצה לערוך בו שינויים אומרים לו אל תסתור ביתך לעשותו גינה ואפילו את חורבתך אל תיטע ותעשה גינה שלא תחריב את א"י.⁴⁷

רצה להתפרנס מגידול בהמות אמרין ליה אין מגדלים בהמה דקה בא"י משום ישוב הארץ שמבער את השדות.⁴⁸

בקשה נפשו לעסוק במסחר. אומרים לו, ראה שלא תסחור בדברים שיש בהם חיי נפש⁴⁹ (חטה שמן וכו'), וגם אם תרצה למוכרן לחו"ל דע שאין להוציא מארץ ישראל פרות שיש בהם חיי נפש, וגם זה משום ישוב א"י.⁵⁰

שטף נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חברו ורצה בעל הזיתים לעקור את זיתיו וליטלם, אין שומעים לו, משום ישוב ארץ ישראל, אלא יעמדו במקומם ובעל הקרקע יחלוק עמו הפירות.⁵¹

וחיובים אלו לא רק על היחיד אלא אף על הכלל, שהלוקח עיר בארץ ישראל כופים אותו ליקח לה דרך מארבע רוחותיה משום ישוב ארץ ישראל⁵² להקל על הגישה לעיר.

וחייבנו חכמינו לשמור על נוי העיר אין עושים בערי ישראל שבארץ ישראל שדה מגרש ולא מגרש שדה, ולא מגרש עיר ולא עיר מגרש⁵³, וכיוצא בזה שאר דינין שקבעו חכמינו משום מחריב את נוי העיר. וידוע שאין תקנה זו אלא בארץ ישראל, "אבל בחו"ל אין מן הדין שיעכב ולא תקנו בה כלום. והלואי שתינוול (חו"ל) בפני יושביה" (לשון רמב"ן בחידושו ב"ב כד:).

ואפילו לצורך עצי המערכה אשר על המזבח לא התירו להביא עצים של זית ושל גפן, משום ישוב הארץ⁵⁴, שאם ישרפו הגפנים והזיתים לא ימצאו יין לשותות ושמן לסוך ותחרב ארץ ישראל⁵⁵.

ואתה פה עמוד עמדי וצייר בדעתך תלמיד חכם הדור במראהו ופניו מאירות, אשר לו עבד כנעני שפל ונבזה, החשוד על הגזל ועל פריצות⁵⁶, עבד זה - עם כל "מעלותיו" - יכול לכפות את רבו נשוא הפנים לעלות לא"י, שזוהי לשון הרמב"ם:

"עבד שאמר לעלות לארץ ישראל פופין את רבו לעלות עמו או ימכר אותו למי שיגלוהו לשם. רצה האדון ליצאת לחוצה לארץ אינו יכול להוציא את עבדו עד שיירצה. ודין זה בכל זמן אפילו בזמן הזה שהארץ ביד עכו"ם. (הל' עבדים פ"ח ה"ט).

ויותר מהמה בני, אם אותו העבד הנז' ברח מחו"ל לארץ ישראל, אין מחזירין אותו לעבדות ונקרא **גר צדק** והוסיף לו הכתוב אזהרה אחרת למי שמאנה אותו (שם הל' י-יא). ודין זה מופלא מאד, ולומד רבינו הרדב"ז (ה"ה סי' אלף ת) דבר גדול מדין זה וזו לשונו: "משום גדולת וקדושת ארץ ישראל עשה אותה הכתוב כעיר מקלט לענין זה כדי שכל העולם יתאוו לשבת בה וישתוקקו אליה ויכספו לישב בצילה. עכ"ל.

הרי שלך לפניך וכל המתבונן בענין זה יראה במראה ולא בחידות כמה התאמצו רבותינו לחבב עלינו את ארץ ישראל, להרבות את הישוב בה, ליפות אותה לעשות אותה נוחה וראויה למגורים ולא סייגו את דבריהם ליחיד או לרבים אלא בפשטות רצון ההלכה היא ליישב את א"י כמה שיותר.

⁴⁵ כתובות קי.

⁴⁶ (גיטין ח: ב"ק פ:).

⁴⁷ רמב"ם שמיטה ויובל פ"ג ה"ו

⁴⁸ ב"ק עט: רש"י שם.

⁴⁹ ב"ב צא.

⁵⁰ ב"ב צ: וש"ע חושן משפט סי' רלא סע' כו וראה שם בסמ"ע.

⁵¹ . ב"מ קא. ש"ע חו"מ קסח סע' א. שעמדו חכמים על דעתם שבעל הזיתים ודאי יטע זיתים אחרים בשדהו, כמו שנטע בתחילה, מה שאין כן בעל הקרקע שלא נטע בתחלה זיתים בשדהו, ואם יטלם בעל הזיתים שוב לא יטע אחרים. סמ"ע.

⁵² רמב"ם שכנים פ"ו ה"ב.

⁵³ תו"כ בהר פרק ו; משנה ערכין לג.

⁵⁴ משנה תמיד כט. וגמ' שם רמב"ם איסורי מזבח פ"ז ה"ג.

⁵⁵ המפרש לתמיד שם.

⁵⁶ אין עושין חבורת נשים ועבדים וקטנים. עבדים ונשים משום עבירה ועבדים וקטנים משום פריצותא ופרש"י משכב זכור. (פסחים צא).

ופשוט וברור שהקו המנחה את רבותינו בדרך זו שדרכו בה הוא משקלה של ארץ ישראל, שהרי כל ספר בראשית לא הוצרכנו לקבלו בכתב אלא משום כח מעשיו. וכן אמרו רבותינו (נדרים כב:): אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד שערכה של ארץ ישראל הוא. וקח לך את הגדרתו המופלאה והקולעת של ר' ירוחם ליבוביץ משגיח דמיר זצ"ל ותו לא צריכת וז"ל:

"אנחנו לומדים תורה הרבה ואינה אצלנו אלא פרקים פרקים וזה אינו טוב. העיקר הוא שכל התורה כולה צריכה להיות המשך אחד, וסוגיא אחת כמו פרק המפקיד. מבראשית עד לעיני כל ישראל היא סוגיא אחת. ורבי יצחק (המובא בדברי רש"י לפסוק ראשון של בראשית "כח מעשיו הגיד לעמו לתת לעמו נחלת גוים" שלא יאמרו הגוים לסטים אתם) מבאר לנו שחסוגיא של כל התורה כולה היא ארץ ישראל. הנשמה של כל התורה כולה היא כיבוש הארץ. (דעת תורה בראשית דף ד. ט.)⁵⁷

לכן, לבוא לדחוק ולטעון שכל גדולי שזרזו על העליה לא"י התכוונו רק לעלית יחידים ולא עלתה על ליבם עליות קבוצתיות, כי סברו כולם כדעת יחיד הוא האדמו"ר מסאטמר - שחשיב העברה על השבועה, טענה משונה היא. מלבד מה שקשה להעמיס כן בדבריהם שהרי לא חילקו בדבריהם בין רב למעט ולא סייגו את דבריהם כלל.

אבל, גם אם יבוא חושב מחשבות וירצה לטעון כך – **אתי מעשה ומפיק מידי מחשבה זו – מעשה רב של תלמידי הגר"א הבעש"ט אוה"ח ר' חיים אבולעפיא ועוד שעשו מעשה ועלו והעלו לא"י והמפורסמות אינן צריכות ראייה וכמו שכתב ר' ישעיה חשין זצ"ל וז"ל (בספרו דברי ישעיהו):**

"השורש הגדול של הישוב עד כה ועד ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו הוא תלמידי הגר"א ותלמידי הבעש"ט, שהם הם שישדו והקימו את יסוד הישוב במסירות נפשם ומתוך סכנות נוראות. בזכות השרש הזה תלוי כל קיום הישוב והרחבתו"

ולענ"ד, רבותינו האחרונים הלכו בעקבות הקדמונים, לזרזו על הישוב בא"י במחשבה דיבור ומעשה, כמו שהתבאר לעיל, ובלבד שלא יעלו מן הגלות מתוך מרד ומלחמה, אלא מתוך הסכמה ורשות וחפץ, כדכתיב עד שתחפץ.

המשך הקונטרס:

הוכחות הרב ויואל משה לאסור עליה ברשות.

והתעלם הרב המשיג מהוכחות היואל משה" דע"כ שגליה כחומה היא אף ברשות .

א) דהוכיח מן הגמרא ביומא האומרת ש"ל כעס על בני צבל ואמר "אם עשיתם עמכם כחומה ועליתם כולכם דימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו" וא"כ מוכח שגשון כחומה היינו אף ברשות להלא כורס הרשעה להם לעלות ובכל אופן קרא לו כחומה.

לפני שאתייחס לעצם דבריך אקדים הקדמה קצרה ונחוצה כדי להכניס את כל הדיון למסגרת הנכונה, ואען ואומר שהרוצה לאסור עליות המוניות לארץ ישראל ולהיתלות בשבועת 'שלא יעלו בחומה' עליו לענות קודם על שאלה אחת והיא:

⁵⁷ וזה המשך דבריו שם: "תכלית זאת כבר מתגלה לנו בפרשת נח, שהכתוב מדלג על כל יחסי המשפחות ומגיע מיד לאברהם אבינו. וכל החומש בראשית מדבר מהאבות, ואח"כ על שעבוד מצרים, גאולה, מעמד הר סיני, וכל הפלפול הגדול הזה עד שמגיע לכיבוש הארץ שזה תכלית כל ספר משנה תורה (דברים)."

כל המעיין בספר ויואל משה נתקל בדיבורים מבהילים אודות חומרת השבועות. שהעוברים עליהם מאריכים את הגלות (אות כד), וכופרים בהשגחה, והם ביהרג ואל יעבור (אות עו). ועיין בהקדמתו שרוצה לומר שכל הצרות של השואה היו בגלל שעברו על השבועות.⁵⁸

והנה, כל המתבונן בדבר זה קמה גם ניצבה למולו קושיא עצומה, איך יתכן שבסוגיה הלכתית⁵⁹ כל כך חמורה השאירו אותנו רבותינו הפוסקים מגששים באפילה, ומניחים אותנו לטעות בדבר שהוא יהרג ואל יעבור. שהרי איסור הזה של 'עליה בחומה' לא הובא בספרי ההלכה אשר לאורם אנו הולכים. הגאונים הר"ף הראב"ד הרמב"ן הרמב"א המאירי הר"ן המהר"ם הרשב"א הרא"ש הטור השלחן ערוך והרמ"א לא הזכירו איסור זה כלל, וגם מאור עינינו הרמב"ם שהבטיחנו בהקדמת חיבורו שהקורא בספרו "יודע ממנו תורה שפועל פה פלה ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם" קרא שמיטה לשלושת השבועות, והלא דבר הוא.

וכנראה מהטעם הפשוט, שדברי אגדה הם ואין למדים מן ההגדות.

וגם אם תתקש לומר שראינו ששבועות אלו הוזכרו בדברי כמה פוסקים, עדיין רוב ככל חכמי ישראל שפרשו את ענין השבועות לא הסבירו כאדמו"ר מסאטמר. שהרי רש"י, ר' יהונתן אייבשיץ, הרד"ל, ר' חיים פלאג'י, המהרש"א, האבני נזר האור שמח ועוד כולם הסבירו שהאיסור לעלות בחומה הוא איסור לעלות מן הגלות מתוך מלחמה ומרד, אך ברשות האומות אין איסור כלל.

ורק האדמו"ר מסאטמר כתב לחדש שגם ברשות אסור לעלות, והוא כמעט יחיד בדבר חוץ מבעל היפה קול שפרש כדבריו וצריך להודות בזה.

ואגב, גם היפה-קול לא כתב את דבריו להלכה, ואלו יהי דבר זה קל בעיניך, שהרי שיסוד מוסד הוא שאין למדין מן ההגדות (ירושלמי פאה פ"ב) ועוד אמרו (ב"ב קל): אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה, ואמרו בריש הוריות עד שיאמרו מותרים אתם לעשות וכן נפסק ברמב"ם. אם כן להוציא הלכה חמורה שכזאת מדיוק מספר שנועד לדרשה ולא להלכה קשה בעיני.

עיניך הרואות כמה עילה ועלול סיבה ומסובב אנו צריכים בשביל לאסור הדבר לשיטתך.

ואחר הדברים האלו ניתנה ראש לעצם דברי הרב שהביא את דברי הגמ' ביומא.

לענ"ד ממקום שבאת ראייה לדברינו שהרי כל המעיין בכל סוגיות עליה בחומה בש"ס ובמדרשים, יראה לכאורה סתירה בין הסוגיות. הנה מצינו בגמ' יומא (ט:) ובשה"ש רבה (ה' יא) שגם רשב"ל וגם ר' יוחנן ס"ל שהיו צריכים לעלות בחומה. ומאיך גיסא הגמ' בכתובות אומרת בבירור שהשביע הקב"ה את עם ישראל שלא יעלו בחומה.

וא"כ לכאורה יש כאן סתירה ברורה בין שתי הסוגיות, שבכתובות משמע שאין לעלות בחומה. וביומא ובשה"ש משמע שצריך לעלות בחומה, לכן רש"י בכתובות - ששם הוא מקום האיסור - כדרכו מתרץ חבילי קושיות במילים קצרות ואמר "יחד, ביד חזקה" היינו שני תנאים הם המגדירים את האיסור, "יחד" היינו דווקא בקבוצה. ותנאי שני הוא "ביד חזקה" היינו דרך מלחמה. וזו העליה בחומה האסורה. אך יש עוד סוג של עליה בחומה שהיא הנרצית והיא לעלות כולם כאחד אך ברשות המלכות, שהוא מה שהיה בהכרזת כורש. וש"ר באבני נזר (תנה אות ב') מה שבאר ברש"י, ועל פניו נראה שאף הוא הבין כך.

וביאור הענין הוא שלשון חומה סובל ב' פירושים. לשון התחזקות ולשון ריבוי. והגמ' בכתובות איירי ביד חזקה וכמו שכתב הגאון הרד"ל (בבאורי לשיה"ש רבה בהשמטות שבסופו) וז"ל: "לשון יעלו חומה האמור כאן יצא מלשון המקרא (יואל ב') "כאנשי מלחמה יעלו חומה" והכוונה שלא יעלו כולם ביד חזקה."

וכוונת הגמ' ביומא ובמדרש שה"ש היא על חומה מלשון התקבצות וכינוס רבים כחומה הזאת שהיא קיבוץ של אבנים רבות. וכמו שאיתא שם במדרש, שהיה ר"ל רואה בבלין מתכנסים בשוק הוה אמר להו התפזרו, בעליתכם לא נעשיתם חומה וכאן (בבבל) תעשו חומה?

ואם לא תסביר כך נשאר עם סתירה גדולה בין שתי הסוגיות ולפי מה שכתבנו, אין זה סתירה אלא בנין והרי הוא כמבוא'ר.

⁵⁸ למרות שאלו שעברו על השבועה (לשיטתו) ועלו לארץ נותרו בחיים, ואלו שלא עברו ונשארו שם לא שרדו ה"ד, ואף האדמו"ר בעצמו ניצל ע"י הרכבת של קסטנר ואכמ"ל.
⁵⁹ "ודאי שאלו השבועות המה הלכות קבועות בלי שום חולק" (דבריו בהקדמה דף יא)

המשך:

ב)הקשה מהמדרש נשיר השירים רבה "א"כ למה מלך המשיח בא לקבץ גלויותיהן של ישראל" (שי"ט רבה ז' ז') וממילא מוכח דאף ברשות אסור אלכא רק מלך המשיח יקבץ אותנו לישראל.

וז"ל המדרש:

"ר' חלבו אומר ארבע שבועות יש כאן, השביע לישראל שלא ימרדו על המלוכות, ושלא ידחקו על הקץ, ושלא יגלו מסטורין שלהם לאומות העולם, ושלא יעלו חומה מן הגולה, אם כן למה מלך המשיח בא לקבץ גלויותיהן של ישראל."

הרב 'ויאל משה' (אות יז) מביא את דברי הרב יפה קול שמסביר את המדרש כך: אם יעלו חומה מן הגולה למה יצטרך מלך המשיח לבוא לקבץ נדחי ישראל, ומכיון שקיי"ל דמלך המשיח יקבץ נדחינו מכמה קראי, א"כ אין בידינו להתקבץ מעצמנו יחד" ועיין שם שמחרה מחזיק אחריו. והיא ראייה לשיטתו שעליה המונית אפילו ברשות אסורה.

ובכן, מלבד מה שיש להעיר על מה שכתב "שקיי"ל שמלך המשיח יקבץ נדחינו מכמה קראי⁶⁰", עוד יש לי להבין מה ראייה היא זו, שהרי פשוט המדרש ניתן לפרשו כך: אל תמרדו ואל תעלו בחומה (היינו מתוך מרד ומלחמה כדברי כל המפרשים הנ"ל) שא"כ מה תפקידו של משיח. אבל אם ברשות איירי לא עסקינן בזה כלל, כי משמעות המדרש היא שאין לעבור על השבועות אלא ע"י משיח, אבל אם אומות העולם מסכימים לעלייתנו – אין זו העברה על השבועה כלל.

ושו"ר ראיתי בספר התירוש (אות יא) שכתב שכך היא הגירסא הנכונה "ושלא יעלו חומה מן הגולה אלא א"כ מלך המשיח בא לקבץ גלויותיהן של ישראל."

המשך:

ג) וכן מהאור החיים שאומר על ואחכס אזרה דהיינו שלא יעלו בחומה פירוש ביד חזקה ומבאר הטעם הואיל והארץ כריכה להיות קממה א"כ לפי טעם זה אף ברשות אסור ומזה אף מוכח על לשון רש"י דלעיל ביד חזקה

ד) וכן מה שהביא מחז"ל דהפיזור הוא טוב לישראל וא"כ אף ברשות א"כ דאסור.

אין לי מושג איך אתה קורא לזה ראייה ואין בי כח להאריך לסתור דבר סתור, אך לגבי דברי אור החיים אשיב על העיקר ואפסור את הטפילה, והוא - שאור החיים בעצמו בראשית דבריו מסייג ומסביר שכל דרשתו היא על עליה ביד חזקה, שגדר זה הוא התחזקות ומרד כמו שהוכחנו במאמרים הקודמים, וא"כ כשל עוזר ונפל עזור.

ולגבי מה שהביא⁶¹ הרב מחז"ל שאמרו (פסחים פז) "צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות" ועל פי זה קבע שהפיזור טוב לישראל והוציא מזה שעליה ברשות גם אסורה, נפלאה ממני לא אוכל לה, איך אפשר לקחת דברי אגדה, להוציא אותן מהקשרן, לקבוע הלכה חמורה על פי הדברים הללו, ועוד לקרוא למי מבין כך "מעכב את הגאולה"⁶², שהרי כל לומד מבין שדברי חז"ל הללו באו להורות שגם בגלות המרה יש נקודה טובה, כמו שמבואר בהמשך הגמ' שם שעצם היותנו מפוזרים אי אפשר לכלותינו יחד. ולא לומר כי עלינו להשאיר בגלות בדווקא אף שיש בידנו לעלות לארץ בהיתר. וזה ברור שבברורים ופשוט שבפשוטים ותו לא מידי.

⁶⁰ שהרי ביחזקאל (לח' ט') מבואר שיעשה קיבוץ גלויות לפני מלחמת גוג ומגוג, וגם בגמ' מגילה (ז'): מבואר שקבוץ גלויות (ברכה עשירית) קודם למשיח (ברכה יד), ומאיך יש מקומות שמשמע להיפך, ובל"ג א"ה נעמוד ע"ז במקום אחר, מ"מ איך שיהיה אין זה ברור כלל.

⁶¹ ויואל משה מאמר א אות יח.

⁶² שם אות יט.

ענין גאולת צבל

ומה שהציא מגאולת צבל הנה אמנם הייתה זו גאולה, אבל גאולה חלקה שרבים מרצותינו לא קראו לה גאולה כלל וכלל אלא פקידה. וא"כ אין להוכיח משם... וודאי שהגאולה העתידה אף כשהגיע צמא של לא זכו היא לא תהיה אך ורק פקידה, וא"כ נפלה כל הוכחת הרב המשיג מבית שני.

אבל לעצם הדבר הנה לפי דבריו גם כעת לא יבוא משיח ולא יבנה בית העולמים אלא סתם בית שלישי ונגלה שוב, כיוון שהכל הוא כפי פקידת בית שני. ואנו במהלך של לא זכו כבבית שני וכל בר דעת יבין כי זהו שחוק והיתול וודאי שיש שני זמננו לבין זמן בית שני שרק אז הייתה האפשרות שלא תהיה גאולה כלל אלא פקידה בלבד כמו שציא לקמן משא"כ בזמננו שודאי הוא שיבוא משיח ולא יהיה גלות חמישית.

ומקורותיו לפרק זה נלקחו מספר התקופה הגדולה למ.מ. כשר ואף לא שניה הרב המשיג מן סדר הלגת הדברים וחבל שלא אמר דבר בשם אומרו והציא גאולה לעולם.

פרוש: לדעתך א"א ללמוד מגאולת בבל מאומה, כי לא היתה גאולה אמיתית אלא פקידה בעלמא משא"כ הגאולה העתידה. ועוד, אם נרצה ללמוד מגאולת בבל לזמננו אנו, נצטרך לומר שגם עתה לא יבוא משיח ויבנה בית שלישי ושוב יחרב ונחזור ונגלה ממש כמו בבית שני.

ולבסוף הוספת תלונה שלא ציינתי את מקורותי (למאמר בעלון 17) שהוא מהספר 'התקופה הגדולה'. להערה זו אגיב בסוף התשובה בסופה וסעור, המתן לי.

ובכן אכתוב ב' יסודות ובהם יבואר למתבונן תשובה לב' שאלותיו, ואלו הם:

דע, כי גאולת בבל היתה אמורה להיות הגאולה השלימה ובית שני היה אמור להיות בנין עולמים אם יזכו ישראל במעשיהם כמו שהשריש לנו המלבי"ם בתחילת באורו לספר חגי וז"ל:

אנכי חזון הרביתי בזה בכמה מקומות, כי מעת הגלות הראשון לסנחריב התחיל זמן הגאולה העתידה, שמעת ההיא נבאו הנביאים על הגאולה, והיה הדבר תלוי אם יזכו שאז היו נגאלים תיכף בימי חזקיה או בימי יאשיה, ואחר שלא זכו הגלו לבבל במעלם לכלא פשע ולהתם חטאת, וכאשר ראה ה' שאם היו נשארים בגלות בבל היו נטמעים בין העכו"ם והיו יוצאים מכלל הדת, שכבר התערבו זרע קדש בעמי הארצות ושכחו לשונם ותורתם, לכן פקדם פקידה מעט ע"י כורש ועלו עמם אנשי כנה"ג ושבנו את התורה ואת העטרה ליושנה, והגם שבעת ההיא לא היה עדיין זמן הגאולה העתידה, ודניאל ראה ארבע מלכיות שימשלו בישראל, וכן ראו כמה נביאים והודיעו לו בחזון כי זמן קץ הפלאות רחוק מאד, בכ"ז היה אפשריות שיחיה אז עת הגאולה אם היו שבים בתשובה שלימה לה' והיו עולים כולם כחומה, כמ"ש חז"ל ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא וכו' אלא שגם החטא... ובעת נבנה הבית היה עדיין האפשריות תלוי ועומד, אם היו שבים בתשובה היה זרובבל המלך המשיח והמקדש היה מכון לשבתו עולמים. עב"ל⁶³.

⁶³ והוא כעין מה כתב רבינו הגדול הרמב"ן על נבואת 'ויצא חוטר מגזע ישי' וז"ל (ויקרא כו ו): "ועל כן אמר הכתוב על ימי הגואל היוצא מגזע ישי שישלום בעולם ויחדל הטרף ורעת הבהמה וכל הרמש כאשר היה בטבעם מתחילה והכוונה היתה בו על חזקיהו שביקש הקב"ה לעשותו משיח (סנהדרין צד) ולא עלתה זכותם לכך ויהיה המעשה על המשיח העתיד לבא".

יסוד זה מסביר ג' ענינים תמוהים והם:

הענין הראשון הוא, שנבואות שלמות בנביא מדברות על גאולת בבל ולכאורה לא נתקיימו. לדוגמא ראה נא את דברי ירמיה:

"לִכְן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְלֹא יֵאמָר עוֹד חִי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: כִּי אִם חִי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צִפּוֹן וּמְכַל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחֵם שָׁמָּה וְהִשְׁבַּתִּים עַל אֲדָמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאֲבוֹתָם (ירמ' טז יד-טו)".

וכן מה שאמר ירמיה "הֲנִי מְבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צִפּוֹן וְקִבְצָתִים מֵיִרְכָתִי אֶרֶץ בְּסָ עוֹר וּפְסַח הָרָה וְיִלְדֵת יַחְדוֹ וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם ה' צִבְאוֹת אֲשֶׁבֶר עָלוּ מֵעַל צִנְאָרְךָ וּמוֹסְרוֹתֶיךָ אֲנַתֵּק וְלֹא יַעֲבֹדוּ בּוֹ עוֹד זָרִים: וְעַבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מִלְכָּם אֲשֶׁר אָקִים לָהֶם (ל' ח-ט)".

העולה מפס' אלו, שמבטיחם הנביא שעתידים הם לעלות מגלות בבל ומשאר ארצות, ולא יהיה עליהם עול זרים, ואף בראשם יעמוד מלך מבית דוד. וכידוע שלוש עידים אלו לא נתקיימו בבית שני.

השאלה השנית היא מדוע פסוקים אלו שבפשוטן נאמרו על גאולת בבל נדרשו ע"י רבותינו על הגאולה העתידה?⁶⁴

והשאלה השלישית היא, שבדברי יחזקאל אנו רואים דבר תמוה, שהרי תקופתו היא חרבן בית ראשון וגלות בבל, ובמקום להתנבאות על בית שני כפי הסדר הראוי, הוא מדלג על ההרים ומתנבא על בית שלישי⁶⁵.

ואכן ע"פ יסוד זה שפתחנו בו יבואו כל תמיהות אלו על נכון. לעולם נבואות אלו אכן דברו על גאולת בבל במטרה שהיא תהיה הגאולה האחרונה שאין אחריה גלות, לכן לא נתקיימו עדין שכן מעותדות הן לגאולה השלימה. וזו התשובה לתמיה הראשונה.

אך מכיון שלא זכו ישראל במעשיהם, נדחו נבואות אלו לגאולה השלישית והשלימה וזה פשר דברי רבותינו שדרשוהו על גאולה אחרונה. ובזה תתורץ התמיה השנייה.

וכמו כן יסוד זה מתרץ את ענינו של בנין יחזקאל כמו שכתב רש"י שם (יחזקאל מג יא): "ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבא בזרוע ובנס. כדדרשינן 'עד יעבור'. ובנין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה לגאולת עולם אלא שגרם החטא שלא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא ויצאו ברשות כורש ובנו לעצמן ויש אומרים בבבל נכשלו בנכריות". והרי הוא כמבואר.

והיסוד השני הוא – דע, שחילוק גדול יש בין גאולת בבל לגאולה העתידה, שבעוד גאולת בבל השלמתה היתה תלויה בתשובת ישראל, הגאולה השלימה בב"א אינה תלויה בתשובה כמו שהארכנו במקום אחר באורך וברוחב.⁶⁶

ובזה תמצא תשובה לב' שאלותיו.

א. לעולם יש ויש ללמוד מן גאולת בבל שכן היא היתה אמורה להיות גאולת עולמים.

ב. גאולה האחרונה אין אחריה גלות שכן היא מכח השבועה שנשבע⁶⁷ הקב"ה לגאלנו עם או בלי תשובה שזה החילוק היסודי בין גאולה שניה ושלישית.

ועתה אתנה ראש לגבי הערתו בענין דבר בשם אומרו. שלא הראתי את מקורות פרק זה שקבצתים רובם מהספר 'התקופה הגדולה' לרב מנחם מנדל כשר זצ"ל.

⁶⁴ כגון: יתיב רבן גמליאל וקא דריש עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר (ירמיה לא-ח) הרה ויולדת יחדיו. (שבת ל:). וכן בברכות (יב:) דרשו חכמים פס' אלו לימות המשיח. וז"ל: תניא אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר: הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חיי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם וכו'.

⁶⁵ ודע, שכל מי שלמד נביא בקביעות וניסה לעשות סדר בדברים ולהבין את דבריהם הנאמרים באמת נתקל בשאלות אלו הצריכות ישוב, ואכן צריך להבין מה פשר כל אלו?

⁶⁶ עלון 16.

⁶⁷ וכמו שכתב בהדיא תלמיד הרמב"ן ר' דוד בונפיל על מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע (מובא בחידושי הר"ן סנה' קי:): וז"ל: אבל ר' יהושע חלק עליו לומר שאין בגאולה העתידה שום תנאי והיה גזירה שיש בו שבועה כמו שנא' "וישבע בחי העולם ושתק ר' אליעזר".

והסיבה לכך היא פשוטה מאד. מכיון שרוב מאמרי ענינם השגות על ספרו של האדמו"ר מסאטמר, ממילא הם מכעיסים רבים בהשקפה ראשונה, ורבים אורבים הם למצא בהם סדק ובדק, כי מי רוצה לשמוע השגות על רבו? וידעתי שיש שלא יקבלו את דברי באותו מאמר אם אציין שרוב המ"מ הם מהספר 'התקופה הגדולה', שהרי איך יוכלו לקרא מאמר שהתבסס על ספר שחיבר חסיד גור שתמך בספריו בהשקפות הסותרות דברי רבם?

וכבר היה לעולמים, שאחר שפורסם מאמרי בענין בירור דעת מהרח"ו בענין ג' השבועות⁶⁸ התקשר אלי מאן שהוא אשר זקנו אמה וכובעו אמה וחכמתו טפח עצב, וקצף על שפתי והזדעק על כך שהעזתי להביא כנגד פרשנותו של האדמו"ר מסאטמר, את דברי ראש ישיבת בית – א-ל הרב המקובל ר' עובדיה הדאיה⁶⁹ באומרו "הרי הוא ציוני".

ראה עד היכן הדברים מגיעים, ראש ישיבת מקובלים שחיבר שו"ת בנגלה בשם "ישיביל עבדי" שמונה חלקים בהסכמתם בין השאר של הגר"ח זוננפלד ור' איסר זלמן מלצר. ועוד שו"ת ע"ד הסוד "דעה והשכל" שמונה חלקים – כל זה כמאן דליתא בעיני אותו 'קנאי' מכיון שסותר הוא את דעת רבו.

לכן, מכיון שידעתי שישנה לחולשה זו בקרב קצת מן הקוראים, אמרתי לעשות כמעשה הקדמונים, ובכך צעדתי בדרך המלך הוא רבינו הרמב"ם שכתב (בהקדמתו לשמונה פרקים), בהתנצלותו מדוע אינו מציין מהיכן מקורותיו. כתב בזה"ל:

"ודע שהדברים אשר אומר בפרקים אלו אינם דברים שחדשתים מלבי אמנם הם ענינים לקטנים מדברי חכמים במדרש ובתלמוד...ומדברי הפילוסופים ג"כ הקדמונים והחדשים, מחיבורי הרבה בני אדם וקבל האמת ממי שאמרו...ואע"פ שלא אזכיר אמר פלוני אמר פלוני לפי שזה אריכות אין בו תועלת. ואולי אגרום שיכנס בלב מי שאינו מקובל עליו שם אותו אדם, שאותו הדבר נפסד, ויש בו כוונה רעה שאינה ידועה לו, לפיכך נראה לי להשמיט שם האומר כי מטרתו שתושג התועלת לקורא ולבאר לו הענינים הכמוסים במסכתא הזו."

ודבריו שכתב בבחירתו חזר ושנה בזקנותו וז"ל (פרק יז מהל' קדוה"ח הל' כד):

ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דפי ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם, אין חוששין למחבר בין שחברו אותם נביאים בין שחברו אותם האמות. שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהם דפי אנו סומכין על זה האיש שאמר או שלמדו על הראיה שנתגלתה והטעם שנודע:

וכלל זה יהיה לך לטוטפות, לשעה ולדורות, והיו למאורות, או"ר לעינים שכך רואות.

ובאמת⁷⁰ אם כבר הזכרנו ענין כואב זה כאן המקום לתבוע כבוד כל המעמיקים בתורתו יתברך המתבזים מאת כת השטחיים.

ובאמת שיצא לי לראות כמה פעמים ויכוח בין אברך הלומד בעיון בלא משוא פנים ומשתדל לכוון לאמיתה של תורה, ולמולו ניצב ומתווכח מי אשר לא קרא ולא שנה, ובעוד שהראשון מצטט פסוקים גמרות ראשונים ואחרונים, זה האחרון מצטט עיתונים ופסקוולים וסודות שקבלם עסקן מפי עסקן דור אחר דור עד הגולם מפראג.

ראיתי מחזה זה ולא יכולתי שלא להזכר בפס' "ראיתי עבדים על סוסים ושרים הולכים כעבדים על הארץ" (קהלת י' ז).

⁶⁸ קדושת ציון עלון 15.

⁶⁹ שכתב שדעת מהרח"ו היא שהשבועות הם גזרה רק לאלף החמישי.

⁷⁰ ודברי אלו לא קשורים חלילה לאותו בעל השאלות שעליו נסובו דברינו, שדבריו בכבוד וניכר שדורש אמת הוא.

שלא ימרדו באומות.

הנה מה שענה על השבועה שלא ימרדו באומות שכשישראל על אדמתם לא שייך איסור זה הוא תמוה מאד מנין לו חידוש זה ומה שהביא מהאדמו"ר מאונגוואר שרק בגלות אסור, כל המעיין שם תמה, שהוא דייק מהמהרש"א דבא"י אסור וכל המעיין במהרש"א רואה להיפך דכך לשון המהרש"א: **"אחת שלא ימרדו לאו היינו בני החומה אלא בדברים אחרים כשהם בגלות"** וכל מעיין רואה שהמהרש"א בא להבדיל בין עליה בחומה שזהו לשיטתו איסור על בניין חומת ירושלים כדכתבנו לעיל אלא זהו דברים אחרים כגון מלחמה ועוד ואף בא"י כשהם בגלות, ומניין דייק זה הרב בעל המשנה הלכות והוא תמוה בעיני ואף מאל הסברא קשה דבר זה וכי בא"י מותר למרוד באומה השלטת ולא לשלם מיסים ולע"ג.

ובכן ידידי, בא ונעשה סדר בדברים. לשון הגמ' (כתובות קיא.) הוא: **'שלא ימרדו באומות'**, ובמדרש שה"ש (ב' יח): **'שלא ימרדו על המלכויות'**.

והנה הגאון הרד"ל (בהשטות למדרש שה"ש) כתב: **"שלא ימרדו על המלכויות היינו בארץ גלותם עצמם יהיו נאמנים ולא ישתתפו עם מורדים במלכות"**. והרב "עץ יוסף" בבאורו על המדרש הביאו מילה במילה. הרי לך שבעל המשנה הלכות לא יחיד הוא בדבר זה.

ומה שרצית להסביר במהרש"א, במחילה, הוספת מילה בדברי המהרש"א, חידשת פירוש, ובראת קושיא על בעל ה"משנה הלכות" וכן לא יעשה. והואיל וכבר ויכוח שני הוא לנו בדברי המהרש"א אמרתי להעתיקו ולהסבירו מילה במילה והמעיינים ישפטו.

ואקדים הקדמה קצרה מהגמ' שעליה נסובו דברי המהרש"א, למען יובנו דבריו ואח"כ אסבירם.

ר' זירא רצה לעלות לא"י. אך כיון שרבו רב יהודה אסר לעלות לא"י מבלב, היה ר' זירא משתמט ממנו שלא ימחה בו. ומסבירה הגמ' (בהר"א) שרב יהודה לומד את האיסור מהפס' **'השבעתי אתכם ואילו ר' זירא לומד מהפסוק לימוד אחר והם שלושת השבועות. וע"ז קאמר המהרש"א:**

"שלא יעלו בחומה וכו' הולך ומסביר המהרש"א את השבועה הראשונה ר"ל חזאי דרשות לכל אחד מישראל לעלות לא"י. מסביר את ר' זירא, שמשיב לרב יהודה שאסר לעלות אף יחידי. ואומר ר' זירא שאיסור העליה הרמוז בפס' מתקיים הוא בשלושה תנאים: אלא שלא יעלו ביחד התנאי הראשון הוא ביחד היינו עלית רבים ולא עלית יחיד. ביד חזקה זה התנאי השני שגם הרבים שאסורים לעלות ה"מ שעולים ביד חזקה ובמקד נגד רצון המלכות. ולבנות להם חומות ירושלים. שלמות האיסור היא שהעליה נעשית ע"מ להחזיר את ירושלים למצבה הקודם היינו עליה ע"מ לכבוש ולהשתחרר לגמרי מן הגלות" ונחמיה שאמר **"ונבנה חומות העיר", עכשיו מקשה המהרש"א שהרי ראינו שנחמיה עלה עלית רבים וזנה את חומות העיר והיאך היה מותר לו? וע"ז מתרץ ברשות המלך חיה. שהרי מכללי האיסור הוא ביד חזקה ואם ברשות המלכות הוא ליכא איסורא, וזה פשר דברי נחמיה, שהרי שם התירו המלך. ומיהו בשמעתין כאן מקשה המהרש"א הוסיף אחרת והיא – אם האיסור של עליה בחומה הוא בא לאסור מרד, א"כ מדוע לנו כריכים עוד איסור של לא ימרדו באומות? ע"ז מתרץ ע"ל דאחת שלא ימרדו היינו מ"ש בגמ' אח"כ **"ועוד אחת השביעין שלא ימרדו באומה" לאו היינו בני החומה מוכרח לומר שאין זה בא לאסור לעלות מן הגלות ולבנות חומות ירושלים מתוך מרד, שהרי כבר נאסר דבר זה בשבועה הראשונה אלא בדברים אחרים שהם בגלות"** היינו השבועה השניה באה לאסור עלינו למרוד באומה בה אשר בארצה לנו גרים בשאר**

⁷¹ כך נראה לי להסביר דבריו. ונראה שיצא לו זה מהמילה בחומה שצריכה ביאור למאי אתת. ויתכן שמצא פירוש בספר נחמיה שאיתא שם אחר שעלה לבנות חומות ירושלים חשדוהו שונאי ציון שרוצה למרוד במלך כמ"ש (נחמיה ב ט): **"וישמע סנבלט החרני וטביה העבד העמוני וגשם הערבי וילעגו לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה הדבר הזה אשר אתם עשים העל המלך אתם מרדים"**.

דברים כמו תשלומי מיסים ופאר חוקים ולא יסתתפו עם בלתי נאמנים למלכות, והשבועה הראשונה
בלה לאסור עליה מהגלות מתוך מרד.

ואילו אתה הוספת בדברי המהרש"א: "דברים אחרים כגון מלחמה ועוד ואף בא"י כשהם בגלות", ואין זה
משמעות דבריו. וא"כ המהרש"א, המשנה הלכות, הרד"ל והעץ יוסף כולם צעדו באותה דרך.

המשך:

ומאינו לרבים מרבותינו שכתבו על איסור השבועה בהיותם בא"י ובהם רע"י
שלינגר בעל הלכ עברי ביאר את דבר הרמב"ן במאות עשה ד' שזהו בלי מלחמה
כי אסור למרוך באומות (בית עולם האחרון מט' ב) והמגילת אסתר, והר"ק סלנט
והר"י דיסקין (האיט על החומה ב עמ' 86) וכן הר"ק מוהליבר (שיבת און עמ' 7).
והר"ק הי"ק (חורב עמ' תרח) ועוד ועוד.

ובכן, הבה נפתח מקורות אלו בפנים ונראה אם אכן כתבו כדברך.

אלו הם דברי הרב עקיבא יוסף שלינגר:

"ואם כי כיבוש במלחמה אסור בג' שבועות, אמנם ברשות הוא מ"ע לדורות מתחייב
כל אחד ממנו ואפילו בזמן הגלות כאשר הפליגו בו בתלמוד וספרי ואמרו ישיבת אי"י
שקולה כנגד כל המצות."

היכן ידדי מצאת בדבריו שאיסור מרידה הוא גם בארץ? הרי הוא אומר שהאיסור והשבועה היא לכבוש
הארץ במלחמה, והוא ממש כדברי רש"י, 'הכפתור ופרח', הגר"ח פאלאג'י ועוד כל אותם פוסקים שהבאתי
במאמרים הקודמים שס"ל שאיסור העליה בחומה היא עליה מן הגלות אל הארץ מתוך מלחמה ומרד. ולענייננו
לא דבר הרב שלינגר כלל בענין מרידה באומות בארץ ישראל.

עתה נעיין בדברי המגילת אסתר וז"ל:

"נצטוונו לפי מה שאמרו בסוף כתובות (קיא). שלא נמרוד באומות לילך לכבוש את
ארץ ישראל בחזקה והוכיחו מפס' השבעתי אתכם וכו' ודרשו בו שלא יעלו ישראל
בחומה."

גם כאן תמה אני היכן מצאת בדבריו שמסביר כדברך? הרי דבריו כאמור לעיל. וכמו כן דברי הר"ש מוהליבר
שציינת עליהם וז"ל:

והנה מה שכתב הרמב"ן שהיא מצוה, לדורות ואפילו בזמן הגלות לרשת את הארץ
ולשבת בה כוונתו מבוארת שהירושה אינה ע"י מלחמה, שאין אנו יכולים ולא
רשאים ללחום בזמן הזה, כמבואר בכתובות (דף ק"יא) שהשביענו הקב"ה שלא נמרוד
באומות שאנחנו חוסים בעילם, וכמו שהורו אותנו חז"ל בכמה מקומות לאהוב ולכבד
לירא ולעבוד באמת ואמונה את המלך והממשלה אשר בצילה מצאנו מחסה.

ואלו הם דברי העד הרביעי הרש"ר הירש:

שלוש שבועות אומרים חכמינו ז"ל השביע הקב"ה בהיות ישראל בארצות גלותו:

א. כי בני ישראל אל יעפילו בכוח ובזרוע נטויה. לבנות ולכונן בחזקה את חומת ארץ
ירושם

ב. לבל ימרדו באומות. הלא הוא, כי בל יהגו בגד מרד ומעל בארצות גלותם רק יהיו
נאמנים אל המדינה אשר קיבלה אותם לשבת בתוכה.

גם כאן יראה כל רואה היפך דברך בעליל. ומפורש יוצא מדבריו כי ביאר את ב' השבועות הללו כמו שכתבנו
לכל אורך הדרך והיפך דברי הרב מסאטמר.

ומה שהבאת שכך דעת הגר"ל דיסקין ור' שמואל סלאנט, יש צורך להאריך קצת בסיפור המעשה כדי שיובנו הדברים. אך ראשית אומר שהגר"ל דיסקין לא קשור לענין אלא הראשון לציון הרב יעקב שאול אלישר. וכך הוא סיפור המעשה:

בשנת תרנ"ו פרסם בן יהודה מאמר בעיתונו "הצב" שממנו עלו כמה התבטאויות שיכלו להתפרש כרמזים להתמרדות נגד השלטון התורכי. אותה אימפריה מתפוררת שהיתה רגישה לכל רמז של גילויי עצמאות וכד' הוציאה מיד פקודת מאסר לבן יהודה והאשימוהו בהסתה למרד.

יחד עם זאת הגיע מכתב מהחכם באשי בתורכיה ר' משה הלוי שבו כתב כי הממשל התורכי חושד כי היהודים בירושלים מתכוננים למרוד בתורכיה ובעזרת יהודי העולם וביחוד יהודי רוסיה רוצים לעלות על ארץ ישראל להשתלט עליה ולבנות את בית המקדש. כשהגיעו דברים אלו לידיעתו של ר' שמואל סלאנט כינס הרב אסיפה דחופה בביתו, ולאחר דיון ארוך נתקבלו דבריו של הגר"ח זוננפלד לשלוח לשלטונות התורכיים גילוי דעת חריף בגנות מאמרו של בן יהודה בחתימת הראש"ל הספרדי ר' יעקב שאול אלישר ור' שמואל סלאנט בצירוף בתי הדין שיסיר את האחריות של ראשי הציבור מתוכנו של המאמר. והוחלט שר' יוסף ריבלין ינסח אגרת שתתקבל ע"ד ב' הרבנים ותאושר על ידם.

ואכן ר' יוסף ריבלין ערך אגרת שבו כתב בין השאר:

"..אבל חלילה לנו למרוד במלכות שתחת ממשלתה אנו חוסים, ואדרבא אנו קשורים בג' שבועות חמורות שהשביע הקב"ה את ישראל וכו' ומצווים אנו להתפלל לשלומה של מלכות". עד כאן סיפור המעשה.

מכאן אנו רואים לכאורה שהראשון לציון הגר"ש אלישר ורבה של ירושלים הגר"ש סלאנט חתמו על מכתב לשלטונות תורכיה וממנו לכאורה מובן שיש איסור מרידה אף בארץ ישראל.

ונוכל להבין זאת בב' דרכים.

אפשרות ראשונה היא - שהם אכן חולקים על כל מי שהבאנו לעיל, ויצא לנו שדבר זה נתון במחלוקת אשר בה רוב דעות אומרים שאין שבועה על מרידה בהיותם בא"י, ומיעוט דעות אומרים שאיסור זה קיים אף בא"י.

אפשרות שניה היא - ובעיני היא קרובה יותר אל האמת - שלעולם אין מחלוקת בדבר, ואפושי פלוגתא לא מפשינן, וכולם יסבירו את הגמ' שהשבועה שלא ימרדו באומות אמורה רק בזמן שישראל בארצות גלותם כאמור, ומה שנראה מהמכתב הנ"ל היפך זה - לא קשיא מידי, שהרי אין מגמת מכתב זה לבאר את דברי הגמ', וודאי שאין כוונת הרבנים הנ"ל לדון עם השולטן בהלכה. אלא כל כוונתם היא לשכנע את אותו גוי בכל מה דאפשר בענין זה של פיקוח נפש דרבים. וכל מה שאפשר לצטט ממקורותינו ויתקבל על לבו יצוטט בשמחה, וכבר היה לעולמים בבחי': 'לא לו דחית בקנה, לנו מה אתה משיב' (יר' ברכ' סב:).

כי בודאי שיש מושג של סכנה ופיקוח נפש ואין חולק בזה, ודבר זה נקרא בהלכה: "אם יד ישראל תקיפה", וענין זה הוא נ"מ להלכה בכמה מקומות ואין כוונתי לשלול מושג זה. אלא שרצוני לשים כל דבר בגדרו הנכון, כי מבוכת הגדרים תוליד את מבוכת ההשקפה, והוא כלל ראשון בעיון כל מושכל.

המשך:

וחילק הרב המשיג בין איסור זה לבין להתגרות באומות וזכרנו בחיי מפורסם להדיא היפך מדבריו "אצל במלחמה אי אפשר שנאמר השבעתי אתכם צנות ירושלים וגו' השביעם שלא להתגרות מלחמה עם האומות" ולומד הרבינו בחיי ואף לדברי הרב המשיג הנה הלכא עשוי הוא אדום והם כל מלכויות איכופה ואחר"כ ובהם אף לדברי הרב המשיג חסור להתגרות.

דעת רבינו בחיי היא אחת לאחת כדעת כל רבוותא שהזכרנו, שאין לעלות מן הגלות מתוך מלחמה, הבט ימין וראה. ואל תתבלבל ממילת תגר שנקט, שהרי לשון תיגר ענינה מלחמה וקרב כלשון הפס' (דברים ב ט): "אל תצרים ואל תתגרו במ" ותרגמו לא תצור עליהון ולא תתגרי למעבד עמהון קרב. הרי שלך לפניך.

ולגבי קושייתו האחרונה לגבי עשו הוא אדום, קושיא עקרה לא ילדה היא, שהרי הטעם לאיסור זה להתגרות מלחמה במואב עמון ואדום הוא מבואר בפס' כי לא אתן לך מארצו, אבל אם אין הם בארצם אין איסור זה חל כידוע לכל תופש ספר, וכמאמרם ז"ל (חולין ס): עמון ומואב טיהרו בסיחון. אם כן אף אם תחשיב להלכה את בני ארופה לעשו - דבר תמוה לכשעצמו - בכל זאת לא שייך איסור זה כי הוא נאמר רק על ארצם הידועה והדברים יותר מברורים.

דברי סיכום:

שלא ימרדו באומות.

שבועה זו המוזכרת בגמ' ובמדרשים ענינה הוא שבעוד היותנו גולים בין אומות העולם הושבענו שלא למרוד ולהלחם בהם. אלא עלינו לסבול עול גלות בהיותנו תחת ידם. אבל כשישראל שרוים על אדמתם לא שייך איסור זה.

שלא יתגרו באומות.

איסור זה הוזכר בפרשת דברים (פרק ב') וגדריו הם שלא להלחם עם עמון מואב ואדום בלבד כדי לקחת את ארצם מידם. ובלא תנאים אלו אין איסור כלל. ואגב אומר שנחלקו אבות העולם, הרמב"ם והרמב"ן⁷², אם מצוה זו נוהגת לדורות.

יד ישראל תקיפה.

גם שישראל על אדמתם, אם יד גוים תקיפה עליהם יש דברים שנמנענו מעשותם. וזוהי סוגיא רחבת ידים והרבה תלוי בה בשקול הדעת ובהגדרות המדויקות של מצבנו, ואולי נרחיב בה במקום אחר בל"ג, אבל איך שיהיה אין לזה שום קשר לענין מרידה באומות ולא התגרות באומות.

ובהא נחיתנא ובהא סליקנא, כל משכיל יקחנה, וחכם באחור ישבחנה, החותם בהערכה לכל עמלי תורה, ואת והב בסופה, חיים והב.

⁷² רמב"ם בשורש השלישי בסה"מ והרמב"ן בשכחת הלאוין בסוף סה"מ.

נספח ג' מעט שו"ת שנשאלתי בענינים אלו.

בענין חילול ה'.

הנה בחודש הקודם (עלון 16) נכתב במאמר העורך שעצם הקיום של המואזין הוא חילול ה'.

ונשאלתי ע"י רבים מה קשורה סוגית חילול ה' לכאן? הלא גדרי חילול ה' נתבארו יפה בדברי הרמב"ם (הל' יסוה"ת), ושם לא ראינו זכר לחילול ה' המוזכר כאן, ובכלל, מה חילול ה' יש במואזין? הרי האסלם להלכה אפילו לא נחשב כע"ז?

את האמת אומר, אף שהתשובה לשאלה זו היא פשוטה מאד, אך בכל זאת הסתפקתי אם להעלותה על הכתב ולהפיצה בישראל מחשש שמא לא יובנו דברי כראוי (בשוגג או במזיד), או יוצאו דברי מהקשרם, אך לבסוף אמרתי אני אל ליבי, במקום חילול ה' לא עת לחשות וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

אך בשביל שיובן היטב מאמר זה נהיה מוכרחים להקדים ולפתוח בחקירה אחרת וממנה נבוא אל הביאור והיא, איך יתכן הדבר שמצד אחד תורתנו הקדושה מלמדת אותנו להלך בדרכי החמלה והרחמים על כל צעד ושעל. לנהוג בותרנות לא לנקום לא לנטור ולא לצער שום בריה, ומצד שני אנו רואים שהמקראות ודברי רבותינו מלאים בתאורי נקמה ואפילו אכזריות כלפי אויביהם, והאריכות בזה אך למותר ובמק"א הארכנו. אך פטור בלא כלום אי אפשר, לכן הבה נתבונן ביחד בקטע מפרשת מטות, והוא סיפור מלחמת מדין, שמסופקני אם מישוהו מבינינו עצם פעם את עיניו, וניסה לדמיין איך זה היה נראה. ברשותכם אנסה לתאר זאת כצופה מן הצד, ואצמד לפסוקים. ויסלחו לי הקוראים על התאור המזעזע אך ההרכח לא יגונה.

לקראת סוף ימיו של משה רבנו ע"ה, אומר הקב"ה למשה שילך וינקום נקמת ישראל מאת המדינים ולאחר מכן יאסף אל עמיו. משה מזדרז, ומכריז באזני העם כי יש לצאת למלחמת חרמה על מדין לנקום נקמת ה' מאתם. עם ישראל, ופנחס בן אלעזר הכהן בראשם, יוצאים למלחמה בקול תרועה. צובאים על מדין, והורגים בגרזנים ובחרבות כל זכר במדין. קול שאגות החיילים מתערב ביללת הנשים ובכי הילדים שרואים במו עיניהם את בעליהן ואביהם נשחטים, רכושם נבזז, וכל עריהם נשרפות באש.

נסתימה המערכה. מעם ישראל לא נפקד איש. צבא המלחמה אוסף את כל הרכוש ואת שבי האדם ומתחיל ללכת לכיוון מחנה ישראל. אמהות רועדות מפחד מחבקות חזק אל ליבם את עולליהן הבוכיים, ולא יודעות עוד למה לצפות.

והנה, הם מגיעות למחנה ישראל ורואות מרחוק דמות זקן מופלא שפניו קורנים. מיד הם מבינות במי מדובר. "זהו משה, מלך העיברים" הן לוחשות זו לזו ואנחת רוחה נמלטת מפיהן. "בודאי בקרבת איש אלקים זה לא יאונה לנו כל רע".

ואז, משה רבינו נושא עיניו, רואה את שבי האדם, קורא מיד לפקודי החיל קוצף עליהם ואומר: החייתם כל נקבה: הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל ביהוה על דבר פעור ותהי המגפה בעדת יהוה: ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו: וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם:

המפקדים והחיילים שומעים את דבר ה' ביד משה, חוזרים לשביות ולילדיהן, ומתחילים להרוג אשה אחר אשה, ילד אחר ילד. כך עשרות אלפים של נשים וילדים. (החשבון פשוט. אם בסופו של דבר נותרו שלושים ושתים אלף נשים מתחת גיל שלש, צא וחשב כמה היו מעיקרא).

הייתי יכול להמשיך בתאור מלחמת שבעה עממין (לא תחיה כל נשמה), ומלחמת עמלק (מחה תמחה את זכר עמלק) אך נראה שדי בזה.

ובכן, לאחר כל זאת יש להבין, מה התורה דורשת מאיתנו? לנהוג ברחמנות, או בקושי לב? מצד אחד, אסור לצער אפילו בעל חיים. ומאידיך נצטוונו "לא תחיה כל נשמה". מצד אחד לעשו נאמר "על חרבך תחיה", ומאידיך אומר ירמיה (מח' י) "ארור מונע חרבו מדם".

והנה, ברור הוא ללא ספק, כי סימנן של ישראל בישינים רחמנים וגומלי חסדים. ועוד, הקב"ה בעצמו בוחן את מנהיגי עמו כפי רחמנותם. כמ"ש רבותינו, שצפה הקב"ה במשה ובדוד כיצד הם מתנהגים ברחמים עם צאנם, וע"י כך העלם לגדולה. א"כ, יש להבין, איך אותם משה ודוד נהגו ביד קשה כ"כ ואף באכזריות עם אויביהם.

ובכן, כדי להבין את כוונת יוצרנו ברוך הוא וברוך שמו, עלינו לבאר באר היטב שני מושגים והם **חילול ה'** ו**נקמה**, שבהביננו אותם יתבארו הרבה ענינים בתורה ובנביאים.

חילול ה'

חילול ה' הוא מלשון חולין. שכביכול נעשו דבריו חולין וחסרי משמעות (רבינו בחיי בכד הקמח). ויש שפירשו לשון חלל, שכביכול מציאותו יתברך לא נגלית, ולא נודע כוחו, ואיש הישר בעיניו יעשה, ושני הפירושים הולכים על דרך אחת. ולהיפך הוא קידוש ה'⁷³, ויש להטעים את הדבר שקידוש הוא לשון הזמנה, (כמו הרי את מקודשת, פירוש מזומנת), והמקדש שם ה' הוא **מזמן** את ה' יתברך לעולם ומגלה אותו.

נמצא המחלל את ה' כביכול מעלים מציאותו ית', ולעומתו המקדש את ה' מגלה אותו.

והנה, מושג חילול ה' המוכר לנו הוא מתבטא בזה שאדם עובר עבירה בלא אונס אלא בשאט נפש להכעיס (רמב"ם יסוה"ת פ"ז ה"י). או שאדם גדול בתורה עושה מעשים הגורמים לבריות לרנן אחריו ולומר אוי לפלוגי שלמד תורה וכו' (שם ה"א).

אבל יש עוד מושג של חילול ה' שהוא פחות ידוע, והוא חילול ה' הקשור **לכל האומה**. וכדי להבין ענין זה יש ללמוד כמה פסוקים ביחזקאל, שבטוחני שהמבינם, יפתח בפניו שער אורה חדש.

אומר הנביא יחזקאל (לוי יט'): "ואפיץ אתם בגוים ויזרו בארצות כדרכם וכעלילותם שפטתם: ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו".

פירוש: אומר הקב"ה, מכיוון שחטאו עם ישראל (כנז' בפסוקים הקודמים) הפצתי אותם לבין הגוים. והנה, עם ישראל גלה לבין האומות ושמה חילול את שם קדשי.

ואיך חיללו? "באמר להם" ע"י שאמרו הגוים עליהם. "עם ה' אלה ומארצו יצאו" בתמיה, אם אלו עם ה', איך יכול להיות שהם יצאו מארצו לגלות?

והא לך לשון רש"י: **ויחללו את שם קדשי**. השפילו את כבודי ומהו החילול? באמור אויביהם עליהם עם ה' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו עכ"ל. ורש"י לקמן (לט' ז') מפרש דבריו וז"ל: "שפלותם של ישראל חלול שמו הוא באמור להם (לעיל ל) עם ה' אלה ולא יכול להצילם"

חידוש עצום מתגלה לנו כאן. כשעם ישראל מושפל, גם זה נקרא חילול ה'! והטעם, כי בעיני הגוים, חולשתם של ישראל נתפסת כחולשתו של **אלוקי ישראל**. וזה הדבר המנוגד ביותר למטרת בריאת העולם. שהרי כל תכלית בריאת העולם היתה למען יכירו אותו בריותיו, וידעו כי אין עוד מלבדו, והוא בעל הכחות כולם. וחילול ה' הוא ההפך הגמור לכך.

ונקוט כלל זה בידך בהגדרת חילול ה'. כל דבר או פעולה שמשמע מהן כי יכולתו של הבורא מוגבלת או לא קיימת, זהו חילול ה'.

ועוד כלל ברזל, והוא, שבשפלות עם ישראל, מתחלל שמו יתברך. וברוממות עם ישראל, מתקדש שמו. כי מי שמבזה את השליח, למעשה מבזה את המשלח. ומכיוון שאנו עם ה', וכביכול "נציגיו" בארץ. לכן הנוגע בכם

⁷³ לשון המלבי"ם (יחזקאל לח) – "באור הענין והתגדלתי והתקדשתי יכירו שאני גדול ושכל הסבות מאתי, ושאני קדוש מובדל מן הטבע ומתנשא עליו באותות ומופתים".

כנוגע בבבת עינו (זכריה ב' יב'). וכמו שהגדיר זאת בקיצור הגה"צ ר' יהודה לייב חסמן (אור יהל ח'ג פב-ז): "הנה למדנו עד כה, שאם טוב לו לאדם מישראל הרי זה קידוש ה', ואם ח"ו להיפוך הוא להיפך"⁷⁴

ובהקדמה זו יובנו כמה עינינים מרכזיים בתורה ובהשקפת התורה, ולדוגמא בעלמא אציין כמה גרגרים.

כשה' רוצה למחות את עם ישראל, במעשה העגל ובחטא המרגלים, הדרך היחידה שבה מצליח משה רבינו להעביר את רוע הגזרה בשתי המקרים היא בטענת "למה יאמרו הגוים מבלתי יכולת ה' וכו'".

וכן יובן מאמר ה' אל משה "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים". ואילו משה אומר לבני ישראל "לתת נקמת ה' במדין". מדוע שינה משה ממאמר ה'? התשובה היא: נקמת ישראל היא נקמת ה' כמ"ש רש"י בהדיא: שהעומד כנגד ישראל, כאילו עומד כנגד הקב"ה:

וכן בודד וגלית, אתה מוצא שגלית אמר על עצמו "חרפתי מערכות ישראל", אבל דוד הגדיר אותו אחרת "כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים: והוא אשר אמרנו, והכל הולך אל מקום אחד.

ומכאן נבין את המושג השני שיעדנו, והוא, נקמה.

המילה נקמה באה מהשורש 'קום'. מטרתה של הנקמה להקים ולרומם את הכבוד שהושפל ולהחזירו למצבו הראשוני. ולמעשה היא מחיקת החילול והקמת כבוד ה'.

ורק בזה תבין את שבח הנקמה בהשקפת התורה. כמ"ש רבותינו (ברכות לג) גדולה נקמה שניתנה בין שתי אותיות שנא' א-ל נקמות ה'. ואומר רש"י (שם) "במקום שצריכה נקמה דבר גדול הוא"

ודוד המלך כלל יסוד זה בפס' אחד (נח יא) "ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע: ויאמר אדם אך פרי לצדיק אך יש אלהים שפטים בארץ". הבה נסביר פשוטו של מקרא זה:

מתי הצדיק שמח? מתי שהוא רואה נקמה ברשע. ואיזה נקמה? נקמה קשה ביותר עד כדי שיוכל לרחוץ רגליו (פעמיו) בדם הרשע. וכל כך למה? כי ע"י שרואים העולם שאין הפקרות, מבינים כולם שיש אלקים שופט בארץ, משכיר ומעניש, צופה ומביט, משפיל ומרומם. במילים אחרות, גדולה נקמה, שהיא מוכיחה על קיומו.

ויותר מזה, מי שירצה להיות "צדיק" ולוותר על נקמה במקום שצריכה, מסכן את עצמו ואת כל העם. שהרי בימי המלך אחאב קם בן הדד מלך ארם וביזה וחרף את ישראל ואף דרש שיתנו לו את ספר התורה. והנה ה' שלח נביא אל אחאב והבטיח לו נצחון על מלך ארם. (אע"פ שאין אחאב ראוי אלא בגלל חילול ה' הגדול) ואכן, בחסדי ה', עם ישראל מנצח במלחמה כדבר ה' ביד נביאו. בן הדד נס על נפשו ומתחבא, ובעצת עבדיו מחליט להסגיר עצמו למלך ישראל בתקווה שירחם עליו. ואכן, אחאב חס עליו, קוראו אחי, מעלהו על מרכבתו, מחזיר לו את הערים שכבש עמרי אביו, כורת עמו ברית ומשלחו בשלום. יעוין שם באורך (מ"א כ). לכאורה אם הוא היה בזמננו ודאי היה מקבל פרס נובל לשלום. אבל הוא קיבל משהו אחר לגמרי, בא אליו הנביא בדבר ה' ואומר לו "ויאמר אליו כה אמר ה' יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו:

מבהיל הדבר! בגלל רחמנותו של אחאב במקום הלא נכון, וויתורו על נקמת ה', נפלו רבים מישראל, כי על נקמת ה' אין בידינו למחול. ולהיפך, דווקא פנחס שנקם נקמת ה' (בקנאו את קנאתי פרש"י בנקמו את נקמתי) הציל רבים מישראל.

לכן סיכומם של דברים הוא, עם ישראל עם רחמן בלא ספק. אבל במקום חילול ה' אין לנו רשות למחול על כבוד מלכנו.

לכן מוכרחים אנו להבין שעל פי תורה, דם יהודי שנשפך ע"י אויב – הוא חילול ה'.

שטח של נחלת ה' הנמסר לאויב – הוא חילול ה'.

חמור נוער במשמרה שלישית ואומר שהא-להים בחר בו ולא בנו – הוא חילול ה'.

⁷⁴ ובמאמר המוסגר אומר שהמתבונן בדברים אלו, או אז יבין מהו העומק של צער הגלות. היינו הגדרת הגלות היא שהקב"ה מסכים להעלים את שמו וכוחו בגלל מעשינו הלא טובים, ובכך כביכול מתעלם ממטרת הבריאה שהיא קידוש שמו יתברך ומסכים לחלל את שמו בגוים ח"ו, בין והתבונן.

הביזיון שיהודים לא יכולים ללכת להר הזיתים להתפלל מפחד הערבים – הוא חילול ה'.

וכל דבר שנראה ממנו שכביכול מבלתי יכולת ה' – הוא חילול ה'.

והנה, אע"פ שדברים אלו ברורים וסוגיות פשוטות הן, עינינו הרואות שלא ידועים הדברים לרוב ציבור בני התורה. ולענ"ד שתי סיבות לדבר.

ראשית, זו עוד מחלה ממחלות הגלות. רצוני לומר, שבמשך אלפיים שנות גלות, מעת גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו והיינו תחת ממשלות גוים בכל קצוות תבל, כל עיסקנו היה בהשרדות, בהתנהלות מול הגוי, ובשמירה על עצם הלז של עם ישראל, תורה ומצוות, בתנאים קשים ובכל מחיר. ממילא כל השקפת התורה בעינינו אלו (מלחמה כיבוש נקמה וכו') לא היתה מעשית. לפיכך, כדרך של סוגיות שאין נוגעות למעשה, רבה בהן העזובה והשכחה. הלא תראה שרוב ככל ספרי ההלכה עוסקים בהלכות הנוגעות לזמן הזה, עד שאפילו הטור והשו"ע השמיטו מסיפרם הלכות שאינן נוהגות בזמן הגלות לסיבה האמורה לעיל. ועוד בה, שהרי הגלות הוא חילול ה' בעצם, וכמשנת"ל.

והסיבה השניה לענ"ד היא הזנחת לימוד התנ"ך. והזנחה זו נעשית בשני אופנים. או שלא לומדים כלל תנ"ך, (ועיני ראו כמה פעמים אברכים ובני תורה יקרים שביקרים שפשוט לא יודעים שום דבר מן דברי הנביאים) או שלומדים, אך כלאחר יד, בלא התבוננות ובלא לקיחת מוסר, במן הסכמה לא מודעת שאי אפשר ללמוד מן התנ"ך אורחות חיים, ואין לנו שום הבנה במה שנעשה באותה תקופה, ואין לנו להתבונן אלא בגמרא, בהלכה, ובספרי האחרונים. ושכחו את דברי הגמ' ורש"י (מגילה יד.) נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושאינה הוצרכה לדורות לא נכתבה. ופרש"י נבואה שהוצרכה לדורות. ללמוד תשובה או הוראה.

והיא סיבה עיקרית לדעתי, אע"פ שלא נראה כן בהשקפה ראשונה, ואסביר מדוע. הנה רוב ככל לימוד התורה אצלנו בישיבות ובכוללים, סובב סביב המשנה, הגמרא, וההלכה. לימוד התנ"ך שונה מלימודים אלו בזה שבתנ"ך אתה רואה לא רק מאין עם ישראל בא, אלא גם לאיזה מצב הוא צריך לחזור.

שם אתה רואה איך עם ישראל מתנהג כעם בארצו, כובש ועצמאי, ולא קהילות פזורות תחת עמים אחרים. במילים אחרות שם אתה רואה את עם ישראל חי חיי תורה לא רק כאדם פרטי (ציצית, תפילין, שבת וכו') אלא גם כעם (מלוכה, בתי דיני, כיבוש נחלות יובלות וכו')

וממילא, יש לאדם מושג איך הוא צריך להיות, והחשוב מכל, למה הוא צריך לכסוף ולהתגעגע.

ועכשיו יבוא השואל וישאל, הרי אתה אמרת שגלות הוא מצב שהקב"ה בעוונותינו מאפשר את חילול שמו. א"כ מה בכך אם יש חילול ה' במואזין (לדוגמא) הרי אנו עדיין בגלות?

ובכן, שאלתך בנויה על הנחת יסוד שאומרת שאין מושג של שלבי בינים בין גלות לגאולה שלמה, לכן לדעתך עד שלא תבוא הגאולה השלימה אשר אליה כולנו מיחלים עדיין אנו נמצאים בגלות. א"כ שאלתך שאלה.

אבל דע ידידי הקורא שהנחת יסוד זו לא בצדק תכון, וסותרת כמה נבואות מפורשות ודברי רבותינו בכמה מקומות. ועיקרן של דברים הוא שגאולתן של ישראל קמעא קמעא, שלב אחר שלב ולא בבת אחת וא"ה במקום אחר נאריך בהגדרות חשובות אלו. אך בכל זאת כדי לסמוך תשובה לשאלתך אסביר בקיצור.

הנה בצאתנו לגלות ניתנו עלינו כמה וכמה מכות קשות:

א. גלינו מארצינו ונתפזרנו לכל פאות הארץ.

ב. סבלנו משעבוד מלכויות בהיותנו תחת ממשלת גוים.

ג. שכחת התורה.

ד. ביטול הסנהדרין.

ה. חרבן ביהמ"ק.

והנה ידידי הקורא, הבט, שא עיניך וראה בבירור שחלק נכבד מגזרות הללו כבר חלפו ת"ל מן העולם.

א. איננו גולים בע"כ בין העמים, וכל יהודי יכול לבוא בכל זמן לא"י ואין מי ימחה בידו.

ב. פסק שעבוד מלכויות. לא מבעיא לנו יושבי א"י שאין אנו משועבדים לשום אומה ולשון, אלא אף אותם יהודים שעדין בוחרים לגור בחו"ל אינם משועבדים לאותה אומה, אלא זכויותיהם שוות לשאר האזרחים כמפורסם.

ג. עולם התורה פורח כמו שלא פרח אלפי שנים.

והנה שתי הצרות האחרונות שהם ביטול הסנהדרין וחרבן הבית הן אמת שעדין לא זכינו להם, לכן עדיין לא גאולה שלימה מיקרי, מ"מ מכלל גלות⁷⁵ ודאי יצאנו, ולכן עלינו להתחיל לחזור ולחשוב בדרך של קידוש ה', ולא בהפך ח"ו. וזה מה שרצינו לדעת והודיע ולהודיע.

⁷⁵ וטען לי מאן דהוא, שמא אנו עדיין נמצאים בגלות שהיא גלות הערב רב? ונומיתי לו כי שלטון הערב רב הוא אכן שלב משלבי הגאולה וגם זה מבשר (תיקו"ז קמד. ועיין ביאור הגר"א שם), אך אין אנו בגלות תחתם אלא ההגדרה הנכונה היא שאנו במלחמה נגדם.

בענין ערב רב.

שאלה:

בגליון 17 במאמרו של הרב חיים והב נאמר שההגדרה הנכונה ביחס לשלטון הערב רב היא שאנו לא בגלות תחתם אלא במלחמה נגדם. אשמח לקבל מקור לזה, אחר שבזוה"ק קורא לזה בשם גלות ערב רב.

תשובה:

ובכן דע ידידי שהמושג גלות ערב רב המוזכר בזוהר (לטענתך, ויתבאר לקמן), הוא דבר הצריך לימוד להבינו היטב לפני שנוציא ממנו מסקנות. שהרי אם תרצה לפשט בדעתך את זה המושג ולהלבישו במציאות של ימינו בבחי' הלכה למעשה נמצאת בא במבוכה – ואסביר.

ראשית, בכדי להבין מהי גלות ערב רב יש לנו ללמוד מהי הגדרת גלות ומהי הגדרת ערב רב.

ונתחיל בשם גלות, אשר ענינו בפשטות חוזר על יציאת איש או עם ממקומו למקום אחר כמבואר לכל אורך המקרא וזיל קרי בי רב הוא. ויתרה מזו – אף אם חלק מן העם יצא לגולה, אותם שנשארו ולא יצאו, לא נקראים גולים אע"פ שמושעבדים לעם אחר. וזכר לדבר (זכריה יד): "וַיֵּצֵא חֲצֵי הָעִיר בְּגוֹלָה וַיֵּתֶר הָעָם לֹא יָפְרָת מִן הָעִיר: וּפְרָשִׁי לֹא יִכְרַת לֹא יִגְלֶה. וְכִמוּ דְאִיתָא בְּזוּה"ק (ויחי ריד) דְּלֹא אֶתְקָרִי גְלוּת אֲלֵא לְמֵאן דְּאִיהוּ דְּר בִּארְעָא נּוֹכְרָאָה אֵינּוֹן אֶתְקָרִיין גְּלִיין.

ועכשיו למושג ערב רב, ונעשה סדר בדברים.

ראשית ענין זה מובא כידוע בספר שמות, כנאמר (שמות יב, לח): "וְגַם עֶרְב רַב עָלָה אִתְּכֶם" וכמו כן נקראו 'אספסוף' (במדבר יא ד) וענינו 'תערובת אומות של גרים' כמ"ש רש"י שם.

ובכן בגמ' (ביצה לב:) איתא:

שבתאי בר מרינוס אקלע לבבל, בעא מנייהו עסקא – ולא יהבו ליה, מזוני – מיזן נמי לא זינוהו, אמר הני מערב רב קא אתו דכתיב (דברים יג-יח) ונתן לך רחמים ורחמך. כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם.

לכאורה למדנו שמי שאינו מרחם על הבריות אינו מזרעו של אברהם ונמנה עם אותם הנקראים ערב רב.

והנה, בדברי המקובלים נתחדש חידוש בענין זה והוא - שערב רב אינו רק ענין של יחוס גרידא כמבואר מן הפס', אלא הוא גם ענין של נשמה הנק' כך. ולכאורה יש נ"מ עצומה, שכן אם נעמיד את הדברים כפשטן כאמור לעיל, נבין שערב רב אלו בני גרים של אותו דור של יציאת מצרים. אך מדברי הזוהר והמקובלים יוצא שאף ישראל מיוחס יכול להקרא בשם ערב רב כפי בחי' נשמתו.

ובזוהר (בראשית כה:) איתא שחמשה מינים הם בערב רב וסימנם נג"ע ר"ע נפילים גבורים ענקים רפאים עמלקים, ועל שם מעשיהם הם נקראים.

ועתה יש לנו לשאול, האם יש נ"מ ברמת המעשה? ואתן דוגמא לדברי. הנה בזוהר הנ"ל מובאת הסיבה שבגינה נקראו חלק מסוים מהערב רב בשם גבורים וז"ל הזוהר:

גבורים – מינא תליתא. עלייהו אתמר תמה הגבורים וגו' אנשי השם. ואנון מסטרא דאלין דאתמר בהון (בראשית יא) הבה נבנה לנו עיר ונעשה לנו שם. ובנין בתי כנסיות ומדרשות ושויין בהון ספר תורה ונעטרה על רישוי, ולא לשמא דני, אלא למעבד לון שם. הדיא הוא דכתיב ונעשה לנו שם.

ובכן לאור דברי הזוהר הללו יש להבין, האם מי שנראהו בונה בית כנסת ומתפאר בכך, נכריז בקול גדול שהוא ערב רב?

או לפי הגמ' ביצה הנ"ל האם כל מי שמתנהג בקושי לב נאמר במוחלט שהוא ערב רב?

ואם תתקש לומר שאכן כן, ודברי חז"ל כפשטן והותרה הרצועה להכתיר כל אחד בתואר ע"ר לפי ההגדרות הנ"ל, אם כן יש לחקור, אם אותו אחד חזר בו ושינה מעשיו, האם כתוצאה מכך נפסיק להחזיקו כאספסוף? אם תאמר שלא, א"כ כן בטלת מצות תשובה וכן לא יעשה. ואת"ל שכן - אם כך הרי הוא ככל ישראל שחטא, א"כ מאי נ"מ איך תקרא לו - ישראל או ערב רב?

ואולי נוכל להצביע על מישהו כערב רב רק אחרי מיתתו.

מכל זה בין תבין ידידי את אשר לפניך, שאין הגדרת ערב רב **הגדרה הלכתית מחייבת**, שהרי גם מי שבונה בית כנסת ומתפאר בכך וכו' עדיין שחיטתו שחיטה ויינו כשר ובלא ספק ישראל הוא לכל דבריו ואין זה צריך לפנינו, ואין נ"מ אלא לענין **יחוס וחתנות** שראוי לו לאדם שלא להתחתן עם משפחה שמראה בעצמה סימני עזות ואכזריות לכתחילה כמ"ש הרמב"ם (איסור"ב פרק יט הל' יז ועיין במ"מ שם).

ואחר שהסברנו את המושגים גלות וערב רב הבה נתבונן במקורותינו ונראה אם אנו מעותדים אכן גלות תחת הערב רב.

והנה, במקורותינו לא נמצא זכר לענין 'גלות ערב רב'. וכשנעיין בכל המקורות - מהנרמז לנו מברית בין הבתרים עד מראות דניאל שהם המקומות השורשיים ביותר לחקור בהם על גלויותינו נמצא שהגלויות שעותדו לנו הם: בבל, מדי יון ואדום. ויש שלמדו מן הכתובים גם על גלות ישמעאל (עיין ראב"ע דניאל ז יד ורש"י זכר' ה יא) **אבל גלות ערב רב לא שמענו כלל**.

לכן אם ננסה להבין את דברי הזוהר שהבאת כפשוטן, היינו - שכיום אנו נמצאים בגלות תחת אנשים מסוימים הנקראים ערב רב, לענ"ד לא יכוננו הדברים, שהרי ת"ל יושבים אנו בארצנו ולא גולים.⁷⁶ וכמו כן קשה להצביע באופן ברור מי הוא ערב רב כאמור. וגדולה מכולן, לא ראינו ולא שמענו במקורותינו סוג גלות כזאת.

אך כך הוא ישובן של דברים⁷⁷. לכשנתבונן בדברי הזוהר, תחזינה עינינו שבכל מקום שהזכירו חכמי הזוהר את שני המושגים הללו - גלות וערב רב - העולה מן העיון בדבריהם הוא, שאין ישראל בגלות תחת הערב רב, אלא שבזמן גלותם של ישראל בין האומות יש **שליטה מסוימת** לערב רב על ישראל.

שא עיניך וראה זוהר נשא (קכו: ברעיא מהימנא)

"ובכל אתר ד'ישראל מפוזרין ביניהו בין מלכוון, ואתהדרו אינון ערב רב רעיין על ישראל"

ובזוהר בראשית (כה).

"מאלין דאשתארו מנהון (מן הערב רב כמבואר למעלה מזה) בגלותא רביעאה, אינון רישין בקיומא סגו ואינון קיימין על ישראל כלי חמס"

ובתקונים (תיקון כא נג):

"ערב רב... אינון רב עליהו בגלותא"

ובהשמטות שבסופו (תיקון ג' קמד):

"דערב רב אינון מעורבין בהון בישראל בגלותא"

ובתיקוני זוהר חדש (ח"ב פו):

"דאינון (הערב רב) רישין עליהו בגלותא"

והנה עיניך הרואות, שלא נאמר בדברי הזוהר שאנו נגלה תחת הערב רב, אלא משמעות הדברים היא שבזמן הגלות אז גם הערב רב יקבלו את הכח לשלוט על ישראל. ונראה שבזה ביארנו הקודש לענין שאלתך.

אך באמת כשנבוא לנסות להגדיר את מצבנו היום יתכן שנמצא פשר דבר במאמר רבותינו בסוף מס' סוטה שאמרו שבעקבתא דמשיחא מלכות תהפך למינות. שאף שיש לפרש דבריהם על המלכות השולטת בעולם

² ומחזיקנא טיבותא בזה לידידי חריף ובקי הרב חיים פרידמן נר"ו במאמריו הנפלאים שהאיר עיני בסוגיא זו. ורוב ככל מראי המקומות מכרמו בצרתי ואל כלי נתתי.

שהיא תהיה מלכות של מינות, מ"מ נראה לומר שפשט הדברים חוזר על ישראל (ככל דברי הברייתא שם) ור"ל שתחזור לנו ממשלה⁷⁸ ושלטון, אך לצערנו מלא במינות. וברוך היודע.

שאלה קצרה בעניני מלוכה.

לק"י

שלום רב לאוהבי תורתך!

ראיתי את ההערות שכתבת, עם חלקם אני מסכים, אך התפלאתי לראות את מה שכבודו כתב:

"עצם הרעיון של מדינה היא מרידה במלכות שמים, כמו שאמר שמואל הנביא"

ובכן, חידשת דין (אסור להקים מדינה), שמת אותו בקטגוריה החמורה ביותר (מרידה במלכות שמים), והבאת ראיה משמואל הנביא.

ראשית, תמה אני על עצמי, שאני טוענך בחיטים ואתה משיבני בשעורים, רצוני, לכל אורך העלון דיברנו על מדינה יהודית ולא על מלכות, וההבדל ביניהם גדול מאד, ומבין ריסי עיניך ניכר שמבין אתה שהיינו הך ולא היא, אם כן קושיא מעיקרא ליתא.

אך גם לשיטתך שמדינה יהודית היינו מלוכה, הראיה שהבאת להוכיח שבקשת מלך היא מרידה במלכות שמים לענ"ד לא נגעה ולא פגעה, וזה החלי:

איתא בשמואל א' פרק ח':

ויתקבעו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה: ויאמרו אליו הנח אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים: וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו ויתפלל שמואל אל יהוה: ויאמר יהוה אל שמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם:

לכאורה ראיתך היא מהעובדה הפשוטה - שהנה - עם ישראל ביקש מלך (היינו מדינה לדידך), והדבר היה רע בעיני שמואל ונחשב הדבר שמאסו במלכות ה' עליהם. (היינו מרידה במלכות שמים שכתבת).

ונשגבה ממני לא אוכל לה, הלא דרשו מעל ספר תורת ה', הם רבותינו שבתלמוד ורבותינו המפרשים ששפתיהם ברור מיללו מה בדיוק היה חטאם של עם ישראל אז.

ואף שיש לי להאריך, לקצר אני צריך ואסתפק בקצת מראי מקומות שדי בהם לחכם כמוך.

ראשית הנשר הגדול בחיבורו (הלכות מלכים פ"א ה"ב) וז"ל:

"מאחר שהקמת מלך מענה, למה לא רצה הקדוש ברוך הוא כששאלו מלך משמואל? לפי ששאלו בתרעמת. ולא שאלו לקים המענה אלא מפני שקעו בשמואל הנביא. שנאמר 'כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו' "

הרי לך שסיבת חטאם היא אופן שאלתם ולא עצם שאלתם.

וכן כתב רבן של ישראל רש"י על אתר וז"ל:

⁷⁸ וכעין דברי המלבי"ם (מיכה ד'): "ומפרש שזה (הגאולה א"ה) יהיה בג' מדרגות: תחילה "בת ציון עדיך תעדה" שהגלויות יתחילו להקבץ. וגלות יהודה ובנימין שהם בת ציון שגלו מציון בחרבן בית שני יתקבצו אליך, ואח"כ "ובאה הממשלה הראשונה" תבוא ממשלה קטנה, שיהיה להם קצת ממשלה והנהגה כמו שהיה לישראל לפני מלך לבני ישראל שהיה להם שופטים מנהיגים אותם, ואח"כ תבא "ממלכת לבת ירושלים" שאחר כך ימלוך מלך המשיח בממלכה קבועה".

וירע הדבר. לפי שאמרו לשפטנו ככל הגוים :

וכן כתב במצודות דוד וז"ל:

במה שאמרו לך שימה לנו מלך לשפטנו, למאס במשפט התורה ולבחור במשפט המלך :

וכוונתו היא, כמו שהרחיב המלבי"ם, שים נא לבך על לשונו:

רצה לומר, שמע סוף דבריהם שאמרו לשפטנו ככל הגוים, **שכוונתם שישפטם כמשפט העמים** שמקורם מחפץ המושל ורצונו, ודייק זה, כי אם לא לזה כוונתו היה לו לומר בהפך, תנה לך מלך ככל הגוים לשפטנו, וזה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה שזקנים שאלו כהוגן ועמי הארץ קלקלו (כי במאמר הזה בעל שני פנים כל אחד כוון בו כונה אחרת) ובזה אין זה העדר כבוד לך **כי לא אתך מאסו כי אם אתי מאסו ממלך עליהם**, כי בזה רוצים לפרוק מעליהם משפט התורה ומלכות שמים.

ואגב, בחון לשון חז"ל (והוא מסנהדרין כא.) זקנים שאלו **כהוגן**.

בקיצור, לכל הדיברות ולכל האמירות אין איסור לבקש מלך, אלא האופן שבו הם ביקשו את המלך הוא היה חטאם. וזה ברור בלי שום ספק.

ויותר מזה. לא רק שאין איסור לבקש מלך ואין זה "מרידה במלכות שמים", אלא נפסק להלכה **שמצוה** להעמיד מלך כמבואר בריש הלכות מלכים, ולך נא ראה לשון הרמב"ן:

ואמרת אשימה עלי מלך. על דעת רבותינו (ספרי ראה סז, סנהדרין כ א) כמו "ואמור אשימה עלי מלך", והיא מצות עשה, **שיחייב אותנו לומר כן** אחר ירושה ושיבה, כלשון (דברים כב ח): "ועשית מעקה לגגך" וזולתם. והזכיר "ואמרת", כי מצוה שיבואו לפני הכהנים הלויים ואל השופט, ויאמרו להם 'רצונו שנשים עלינו מלך':

ונראה לי שדי בזה.

החותם בהערכה חיים והב.

בענין השבועות.

לכבוד הרב יעקב ש' השלום והברכה!

לעם ישראל יש ב' מצבים. או בזמן גלות או לא.

וההבחנה באיזה מצב עם ישראל עומד היא קריטית בכדי לדעת מה יעשה ישראל.

וממה שאני רואה במכתבך מבין אני שאין אנו חלוקים איך עם ישראל צריך להתנהג בב' המצבים, אלא השאלה היא האם אנו עדיין בגלות או שמא לא. וכמו שהטבת לנסח וזה לשונך: "האם אנו נמצאים במצב שהקב"ה נתנה לנו, או שאדרבא נמצאים אנו עדיין בנבואת ירמיה". אם כן אומר לך את דעתי בענין.

ראשית לכל מצינו בגלות מצרים שכבר בטרם הגלות נקבע סופה והוא אומרו "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" ואכן מי שניסה לצאת לפני הזמן כגון בני אפרים, לא עלתה בידו.

וכן בגלות בבל אנו רואים שנגזרה גזרת גלות למשך שבעים שנה, ובתחילת אותה גלות ירמיה הנביא ע"ה מזהיר את העם לא למרוד במלכות אשר הם גולים אליה אלא לקיים גזרת הגלות ואותם שלא קיימו את גזרת הגלות ונשאר בירושלים אומר הנביא שמרה תהיה אחריתם כמ"ש (פרק כט):

(ד) כה אמר יהוה עבאות אלהי ישראל לכל הגולה אשר הגלית מירושלם בבלה: **(ה)** בנו בתים וישבו ונטעו גנות ואכלו את פרין: **(ו)** קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים ותלדנה בנים ובנות ורבו שם ואל תמעטו: **(ז)** ודרשו את שלום העיר אשר הגלית אתכם שמה והתפללו בעדה אל יהוה כי בשלומה יהיה לכם שלום: **(ח)** כי כה אמר יהוה עבאות אלהי ישראל אל ישיאו לכם נביאיכם אשר בקרבכם וקסמיכם ואל תשמעו אל חלמתיכם אשר אתם מחלמים: **(ט)** כי בשקר הם נבאים לכם בשמי לא שלחתיים נאם יהוה: **(ס)** **(י)** כי כה אמר יהוה כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה: **(יא)** כי כה אמר יהוה אל המלך היושב אל כסא דוד ואל כל העם היושב בעיר הזאת אחיכם אשר לא יצאו אתכם בגולה: **(יב)** כה אמר יהוה עבאות הנני משלח בס את החרב את הרעב ואת הדבר ונתתי אותם כתאנים השערים אשר לא תאכלנה מרע: **(יג)** ורדפתי אחריהם בחרב ברעב ובדבר ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ לאלה ולשמה ולשרקה ולחרפה בכל הגוים אשר החדתים שם:

אמנם יחד עם זאת יש לדעת שגם בגאולת מצרים וגם בגאולת בבל, ברגע שתמה גזרת הגלות חוזר הדבר לאיתנו הראשון ומי שלא רצה ליצא ממצרים, מת בתוך שלושת ימי אפילה, ומי שלא עלה מבבל גם זכה לביקורת קשה מצד רבותינו (יומא ט, שה"ש רבה).

מכל זה אנו רואים שברגע שהגיע הקץ אין לאחורו בשום פנים.

והנה, נשאלת השאלה עד מתי היא גזירת הגלות האחרונה כי לכאורה לא נתפרש הדבר בדברי הנביאים. ובכן ב' תשובות בדבר:

א. אליבא דהזוהר הקדוש ורבנו האר"י גזירת הגלות היא רק כיומו של הקב"ה שהוא אלף שנה והיינו האלף החמישי. ובמקום אחר הארכת בזה אך בקיצור אביא את דברי ראש ישיבת המקובלים בית א-ל הרב המקובל ר' עובדיה הדאיה זצ"ל בשו"ת על דרך הנסתר דילה "דעה והשכל" (ח"ז ס"א) וז"ל:

"זה מ"ש שהשבעות הוא רק על האלף החמישי הוא רק לטובת ישראל, היינו שאינם יכולים לדחוק הקץ הוא רק באלף הראשון אבל אח"כ יכולים לדחוק את הקץ והדברים ק"ו לאומות העולם שלא יכולים להשתעבד בהם."

ועוד לו בהקדמה לישיביל עבדי ח"ה:

"כי ח"ו להגיד על אלה שהשתדלו נמרצות עם מלכי העולם להקמת המדינה וכן אותם המטפלים בהגברת העליה כאילו ח"ו עושים נגד השבעות הנ"ל, כי זמן השבעות הנ"ל כבר חלפו ואינם שאינם אלא באלף הראשון שאחרי החרב, ואדרבה בימינו אלה מצוה עלינו לעשות כל מיני השתדלויות להחזת הגאולה ולהגברת העליה."

ודרך שניה להבין אם קבוץ הגליות והפסקת שעבוד מלכויות שלנגד עינינו אות הוא שפסקה הגלות הוא באופן זה:

ובכן, ראשית כל יש לדעת את דברי רבנו המהר"ל בספרו "נצח ישראל" (פרק כד) ששם מבאר שבאמת הגלות היא לא מצב טבעי לעם ישראל. ומכיון שכך, הוצרך הקב"ה להשביענו לבל נצא מהגלות טרם זמנה. וז"ל שם: "אבל שיהיה קיים הגלות מצד עצמו - אינו ראוי לפי הסדר, לכך גזירת השם יתברך הוא אשר מעמיד דבר זה."

ואומר המהר"ל שגזירת ה' הם הג' השבועות המוזכרות בסוף כתובות היוצאות מן הפס' השבעתי אתכם... אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ"

וכל מתבונן בפרושן של שבועות מתברר לו מעל לכל ספק, שבמקרה שלנו, היינו שהאומות מרצונם מתירים לנו לעלות לארץ ולהקים מדינה רבנית, לא חלות השבועות הנ"ל וא"כ אות הוא שפסקה הגלות.

ואגב, שאלתך האם יש לנו זכות לגרש בכח לכאורה לא קשורה לנושא, שהרי החיוב לגרשם נובע מהפס' לא ישבו בארץ. ומצוה זו נוהגת בכל זמן כידוע. (לכן אסור למכור קרקע לגוי בא"י גם בזמן גלות כמ"ש החזון איש) א"כ השאלה היא לא אם יש לנו זכות, כי חובה היא עלינו, אלא האם יד ישראל תקיפה או לא. וזו שאלה אחרת לגמרי.

ובכן זו תשובתי בקיצור נמרץ, ומקווה אני שדי בקומץ זה להשביע ארי כמוך, אך אם תרצה לשמוע אריכות דברים בענין, הנני.

מינאי החותם בהערכה לכל עמלי תורה

ואת והב בסופה

חיים והב.